

Спасибо, что скачали книгу в [бесплатной электронной библиотеке Royallib.ru](http://Royallib.ru)

Все книги автора

Эта же книга в других форматах

Приятного чтения!

Микола Трублаїні

ОПОВІДАННЯ ПРО ДАЛЕКУ ПІВНІЧ

Я знаю, про яких героїв мені писати. Але передо мною стоїть завдання так про них написати, аби мої юні читачі, читаючи про цих героїв, самі ставали схожими на них, проймались їх сміливістю, відвагою, відданістю справі соціалістичного будівництва. Моя мета — запалити юних читачів бажанням стати дослідниками Арктики, моряками, що не бояться штормів, авіаторами, що зуміють повести літаки на тисячокілометрові віддалі, інженерами і вченими, що дізнаються про всі таємниці природи і переможуть усі стихії..

МИКОЛА ТРУБЛАЇНІ

Малюнки ВІКТОРА САВІНА

Упорядкування Н. В. КОЧИНОЇ-ТРУБЛАЇНІ

Передмова кандидата педагогічних наук В. С. БРЮХОВЕЦЬКОГО

Рецензенти П. Д. МОРГАЄНКО та В. С. БРЮХОВЕЦЬКИЙ

«... НАПИНАЮТЬСЯ ГОРДІ ВІТРИЛА»

Уявімо собі тринадцятирічного хлопчика, котрий, сповнений жагучого бажання боротися за класову справедливість, вирушає потайки на передову громадянської війни, аби допомагати Червоній Армії. Якою ненавистю до загарбників, якою відвагою треба було пройнятися, щоб,

покинувши дитячі ігри, рідних, друзів, ринутися в пекло збройної боротьби!

Вмостившись на приступці вагона, Микола Трублаєвський, мабуть, пильно вдивлявся в насторожену осінь 1920 року.

Поїзд з червоноармійцями прямував у бік фронту, вагони немилосердно гойдало, розхитувало на стиках рельсів, на стрілочних переводах. Сонце мляво сідало за далекий небокрай, на землі простягалися довгі, тривожні тіні.

... Не втримався на підніжці. Гострий біль пронизав усе тіло.

Гіркою була дорога додому... Хто сьогодні вгадає, про що думав тоді юний Микола? Можливо, про маму, сільську вчительку, яка згорьованими вечорами з раннього дитинства вчила його читати — і він із захватом занурився в чарівний світ літератури, захопився історією, географією, книжками про дивовижні пригоди, мандри, незглибимі таємниці природи. Не міг він не згадувати й бабусю, котра розповіла йому безліч казок, байок, народних оповідань... І друзі по Немирівській гімназії, в якій Микола вчився з 1915 року, стояли перед очима — скільки захоплюючих розваг було позаду. Та позаду вже залишалося й коротке дитинство.

Микола Петрович Трублаєвський (це згодом він стане відомим усім радянським дітям письменником, який підписував свої твори псевдонімом Трублаїні) народився 25 квітня 1907 року в селі Вільшанці М'ястківської волості Ольгопільського району Подільської губернії (нині Крижопільського району Вінницької області).

Повернувшись після невдалої втечі на фронт, він продовжує навчання. Жвавий, допитливий, непогамовний у жадобі знань, Микола вчиться наполегливо й серйозно.

Такий був час, що дорослішали рано, рано вибирали свій життєвий шлях.

Уже 1923 року Миколі Трублаєвському довелося зіткнутися у жорстокому двобої з класовими ворогами. А юнакові тоді йшов лише сімнадцятий рік.

«Глухо в селі, — згадував пізніше Трублаїні про ті часи в автобіографічному нарисі «Із записок молодого журналіста». — Район верстов за 30 і 5. Буднями дядьки порпаються у своїй, а колись графській землі; у свята ходять до церкви, а потім сплять, ідуть на посиденьки, а то п'ють самогон.

Вечорами дівчата на вечорницях висукують дванадцятку, а хлопці грають у карти, ходять по хатах пробувати закваски, б'ють вікна та б'ються поміж себе.

Найвидатніші люди на селі: піп, бариня, Юзик та, мабуть, ще Савка Тетянчин».

Це й були ті недобитки петлюрівців, денікінців, махновців, які було осіли, приховалися, а тепер, в умовах недавно введеного непу, починали підводити голови.

Микола сміливо стає на боротьбу із цією зграєю. Його саме призначено в село Черепівка на Вінниччині завідувати хатою-читальнею. Поступово там згуртовується осередок передової молоді. «Юзева компанія навіть і не підозривала, що відціля росте та сила, яка знищить їх ущент», — згадував Микола.

Яких тільки не складають Микола та його друзі планів боротьби з глитаїною і бандитами. Проте для їх здійснення не вистачає сил. Адже виявилось, що у волості також сидять, причаївшись, Юзеві приятелі.

Не одразу усвідомили Микола та його товариш Тимко, яку силу має слово правди, особливо надруковане в газеті. Але вже перша перемога хлопців — саме в хаті-читальні вони розвінчали пройдисвіта-ворожбита, який «грав під дудку» ворогів нової, Радянської влади, — спонукала Миколу скласти свого першого дописа до газети. І не в тім річ, що того дописа не було надруковано, — річ у тім, що в тих перших рядках народився майбутній журналіст і письменник. А вже скоро у вінницькій газеті «Червоний край» з'являється друком стаття Миколи Трублаїні «День Леніна». «Ленін... — писав молодий сількор. — При цьому слові почуття могутності охоплює кожного робітника і селянина. При цьому слові хмурніє і тремтить кожен наш ворог, від чуваючи свою погибель».

У 1924 році Микола переїжджає до тодішнього районного центру М'ястківки (тепер с. Городенка Крижопільського району). Тут він працює секретарем у клубі. Вступає до комсомолу і організовує сількорівську групу. В написаному 1929 року автобіографічному нарисі «Із записок молодого журналіста» Микола Трублаїні досить детально розповідає про ті складні умови, в яких він формувався як громадянин і журналіст.

Події, викладені в нарисі, ще раз свідчать про типовість ситуації, яка лягла в основу відомого роману А. Головка «Бур'ян». Молодий сількор Микола Трублаїні зіткнувся зі скаженим опором непмана Чашки та його поплічників у різних установах. Цей соціальний конфлікт виник після того, як за матеріалами, надісланими Миколою до редакції республіканської газети «Вісті», сам Остап Вишня написав фейлетон «Мицна

Чашка». В ньому розповідалося, як за допомогою своїх впливових приятелів Чашка намагався прибрати до рук два млини, орендування яких приносило величезні прибутки. Спираючись на прихованих ворогів Радянської влади, Чашка дедалі міцніше ставав на ноги, наливавсь силою. Лють викликав у нього та його покровителів фейлетон Остапа Вишні. Миколу починають переслідувати. Проте він не здається. Знову звертається до газети «Вісті». Але тим часом начальник міліції, дружок Чашки, наказує заарештувати сількора Трубласвського. Попереджений друзями, Микола виїздить до Вінниці. По дорозі купує в кіоску «Вісті», де вміщено статтю «Млин, «благодатель» Чашка та райвиконком». Всю компанію було остаточно викрито. Боротьба зі зграєю ворогів завершилася — їх було знешкоджено.

Микола Трублаїні прожив хоч і недовге, але яскраве, надзвичайно змістовне життя — він об'їздив багато далеких країв. Не раз на його дорозі поставали нелегкі випробування, і він їх завжди витримував із честю. Громадянська мужність, стійкість формуються вже в юнацькі роки.

Без журналістики він себе не мислив — у житті було стільки цікавого, про що хотілося розповісти людям, і стільки ще потворного, проти якого повставав увесь його бунтуючий дух.

Якийсь час Микола Трублаїні працює у вінницькій газеті «Червоний край», аз 1925 року вчиться в Харкові на Всеукраїнських курсах журналістики при ЦК КП(б)У. Одночасно він співробітничав в харківській пресі. У своїх статтях, нарисах молодий газетяр показує героїчну працю радянського народу, який будував нове, соціалістичне суспільство, викриває все, що заважає рухові вперед. Після закінчення курсів власний кореспондент «Вістей» Микола Трублаїні стає одним з найактивніших, найдоскіпливіших публіцистів газети. Допитлива вдача, дерзновенність, сміливість і тверезість погляду — характерні риси Трублаїні-журналіста. Його знають на багатьох заводах Харкова та інших міст країни. Все нове, незвідане, загадкове приваблює молодого газетяра. Письменник Степан Ковганок, який у ті роки також працював у Харкові, згадував: «Коли ми познайомились ближче, я зрозумів, що Миколі Трублаїні все життя бракувало часу. Справді, такої невичерпної енергії, допитливості, жадоби все знати, все самому побачити, дослідити і неодмінно про все написати мені не доводилося бачити ні в кого. Але головне, що це була не просто допитливість, а допитливість, так би мовити, спрямована. Його цікавило все найпередовіше, найвизначніше, що відбувалося в нашій країні». Промовистий і спогад письменника Ярослава Гримайла, який в тридцять роки жив по сусідству з Трублаїні: «Хвилювання, з яким він сприймав звичайнісінькі довоєнні «Останні вісті», я спостерігав лише в дні Великої Вітчизняної війни, коли люди слухали зведення Радінформбюро. Еге ж, він удосвіта схоплювався, щоб довідатись, що десь у Магнітогорську задули нову домну, на Кольському півострові почали експлуатацію нової шахти, в Таджикистані колгосп зібрав рекордний урожай бавовни, а криголам «Малыгин» вирушив у черговий рейс на острів Діксон...»

Молодий журналіст, проте, не вдовольняється звичайними враженнями і спостереженнями. Він відчуває потребу глибшого проникнення в сутність і соціальних процесів, і науково-технічних новацій. Бракує знань, і Микола Трублаїні вступає на фізико-математичний факультет Харківського інституту народної освіти.

Але романтика подорожей вабить його. І вже 1929 року він здійснює два рейси на криголамі «Литке». Цей криголам проплив мало не півсвіту. Від Севастополя ішов через Чорне і Червоне моря, Індійський океан — до Владивостока. То був південний, тропічний рейс. А далі починався північний, арктичний — до острова Врангеля, куди влітку 1928 року не зміг пробитися корабель. Люди, які працювали на острові в експедиції, залишилися без запасу харчів, одягу, зброї. І ось «Литке» мав доставити в Арктику нових колоністів, радіостанцію, трирічний запас продовольства й одягу для експедиції. Проте у Владивостоці трапилося непередбачене. Сім редакцій журналів і газет хотіли направити в Арктику своїх кореспондентів, але на «Литке» могли взяти тільки одного. Лишався єдиний шанс — увійти до складу команди.

«Я звернувся з проханням, — писав Микола Трублаїні в книжці «До Арктики через тропіки», — щоб мене взяли за матроса, зважаючи на свій попередній морський досвід під час переходу з Севастополя до Владивостока. Але я міг бути тільки матросом другого класу, а для полярного рейсу добирали виключно матросів першого класу та ще з умовою, що такий матрос одночасно або водолаз, або тесляр, або пічник. Це для того, що в рейсі будуть потрібні водолази, а на о. Врангеля, коли будуватимемо будинок та склад, теслярі й пічники. На жаль, жодної з цих професій я не знав.

... Але якось, днів за три по прибутті до Владивостока, виявились дві вакансії, що, здавалось, я міг би їх обійняти: каструльником на камбуз або запасним кочегаром-днювальним кочегарки. І перша, і друга роботи надзвичайно важкі та до того ще й марудні. Зате особливих якихось здібностей не потребують. Я погодився йти кочегаром-днювальним».

Журналіст Трублаїні виявився акуратним, добросовісним членом команди. Разом зі своїми товаришами він з гідністю пройшов складні випробування арктичного рейсу. За роботу на криголамі «Литке» Миколу Петровича було нагороджено іменним значком.

Уже відомий журналіст, Микола Трублаїні дедалі настійніше звертається до власне художньої творчості. На початку 30-х років він

видає перші книжки оповідань «Тепла осінь 1930-го» та «Бій за переправу». У канву творів лягли спостереження бувалого газетяра. Але щось не вдовольняло в цих творах самого М. Трублаїні. Він немов не зміг знайти притаманної саме його письменницькому голосу тональності.

І тут варто повернутися до вже згадуваних спогадів «Із записок молодого журналіста». Над сількором Трублаєвським готується розправа, він послішає за порадою до свого товариша, але «біля райвику мене зустріла дівчора... Це мої маленькі приятелі. Я давав їм читати інтересні книжки і часто грався з ними біля сільбуду».

Велика любов до дітей, розуміння їх, уміння проникатися серйозністю проблем, які постають перед людиною уже в юному віці, — все це закономірно привело журналіста в дитячу літературу. Якось В. Г. Белінський точно зазначив: «Необхідно народитися, а не зробитися дитячим письменником. Це свого роду покликання. Тут вимагається не лише талант, а й свого роду геній...» Такий талант і мав Микола Трублаїні.

Досвід його — як учасника кількох арктичних походів, знання, що він їх здобув, спостерігаючи життя народів Півночі, і, особливо, враження від зустрічей з дітьми ненців, чукчів, ескімосів, якутів вилилися в цикл оповідань про Далеку Північ. Дванадцять творів, написаних у 1933–1934 роках, складають цей цикл. Вони зв'язані між собою і проблематикою, і спільністю персонажів, і навіть сюжетом. Недаремно Микола Трублаїні мав намір об'єднати ці оповідання в один великий твір. І все ж, незважаючи на щільний внутрішній зв'язок, цикл ділиться на дві тематичні групи — твори про життя народів Далекої Півночі («Погонич блакитного кита», «Вовки гоняться за оленями», «Волохан», «Малий посланець», «Крила рожевої чайки») і твори про освоєння радянськими людьми суворой Арктики («Володька-рибалка», «З півночі мчав ураган», «Хатина на кризі» та ін.).

В оповіданнях першої групи переважає тема жорстокої боротьби між старим і новим у житті мешканців Півночі. Через постаті юних громадян, через їхні прагнення, мрії, вчинки Микола Трублаїні показує, як світло науки, рівності, справедливості, що його принесла перемога Жовтня, розсіює одвічний туман релігійних забобонів, дикунських звичаїв.

І сьогодні читач із хвилюванням переживає події, описані в оповіданні «Крила рожевої чайки».

На невеличкому острові, де живуть ескімоси, панує культ шаманів, які роблять усе для того, щоб тримати в сліпій покорі людей.

Наприкінці довгої полярної ночі дівчина Мамаюк, коли помирили від голоду її батьки, порушує стародавній звичай — вбиває рожеву чайку і цим рятує рідних од смерті.

Шаман Ілавірнік закликає остров'ян вигнати прокляту ним Мамаюк з острова. Крім того, дотримуючись «звичаїв» предків, він вимагає, щоб дівчинка Навалук задушила свого брата Овайюоак, котрий осліп і не міг більше бути мисливцем.

Проте смілива чукчанка Анка, з якою читач уже познайомився в оповіданні «Малий посланець», руйнує плани Ілавірніка. Прибувши до острова при сході сонця після полярної ночі, вона забирає із собою Мамаюк, але невдовзі повертається разом із червоноармійцями. Життя на острові різко змінюється. Шаман втрачає свій вплив на ще недавно покірних і слухняних ескімосів, задурманених релігійними забобонами. «О горе! О біда!» — стогоном зустрічає Ілавірнік прихід нового життя. Але від імені всієї громади йому гнівно відповідає Овайюоак, котрому повернули зір люди з далекого материка: «Чого пугаєш, сово? Ти кажеш, що то казка. А я переконуюсь, що все дійсність. А ти із своїми старими казками забирайся геть!»

Так перебудовується життя, опромінене сонцем ленінської справедливості. Цей оптимістичний мотив червоною ниткою проходить і через інші художні розповіді про розумчю перетворення в побуті й свідомості народів Півночі.

Друга група оповідань циклу знайомить читача з людьми, які освоювали сувору, негіддатливу Арктику, — мисливцями, моряками, вченими.

В оповіданні «Хатина на кризі» дивовижних пригод зазнають підлітки — українець Володя Велетень, якут Оротук і чукча Темар. Незважаючи на невдалу спробу «зайцями» на дирижаблі потрапити на Північний полюс, вони домоглися свого, самостійно прийшовши до мети на човні-санях.

Небезпечна подорож — не самоціль. Так гартуються характери підлітків, виховується воля до перемоги, розвиваються кмітливість і спритність. Побувавши в таборі зимівників, хлопці повертаються додому з твердим наміром присвятити своє життя освоєнню привабливої, хоч і грізної Арктики.

Пригодницькою повістю «Лахтак» Микола Трублаїні завершив роботу над темою підкорення радянськими людьми Арктики.

«Лахтак», написаний 1934, а виданий 1935 року, відразу став одним з найпопулярніших художніх творів серед радянської молоді. Розповідь про сповнені героїзму будні пароплава «Лахтак» ведеться з таким напруженням, що читач майже фізично відчутно переживає всі труднощі, які довелося долати полярним морякам.

Потрапивши з поламаним стерном у крижаний «полон», пароплав не зміг звідти вибратися. Штурман Кар, який приймає командування кораблем, вирішує зимувати на вмерзлому в кригу пароплаві, чекаючи весняного танення льоду. Все ускладнюється ще й тим, що «Лахтак» перетворився на «німий корабель» — не було зв'язку із землею. Три члени команди дезертирують, захопивши крашу зброю і продовольство. Проте радянські моряки стійко долають усі незгоди. Несподівана зустріч з екіпажем затонуло! браконьєрської норвезької шхуни приносить ще низку випробувань для членів екіпажу радянського судна.

Штурман Кар, боцман Лейте, механік Торба, кочегар Павлок та інші лахтаківці уособлюють силу й міць народу, який здійснював небачене в історії людства будівництво нового суспільства.

З особливою симпатією виписано образ юнги Степана Черлака. Через його сприйняття і подається багато подій. Саме він, гострий на розум, доскіпливий, намагається усвідомити сутність непоказного героїзму, що його виявляють більшість членів команди, і причину нищості, підлості як дезертирів Аксенюка, Шора і Попова, так і шведського шкіпера-браконьєра Ларсена.

На час створення повісті «Лахтак» в українській радянській літературі для дітей пригодницький жанр досяг вже певного розвитку в творах С. Васильченка, О. Копиленка, Ю. Смолича, В. Владка та інших письменників. Але тут ще було чимало «вузьких місць».

Незаперечною заслугою Миколи Трублаїні й стало те, що пригодницький елемент у його творах — лише один із рушіїв сюжетного розвитку художньої оповіді. Надзвичайно важливим її компонентом є інформативна насиченість, ознайомлення читача з новими фактами, науковими теоріями. І все це легко, невимушено вплітається в напружену розповідь про часом карколомні події, що відбуваються з лахтаківцями. Скажімо, скільки цікавого міститься в гідрометеорологічних досліджах, які проводить гідролог Запара з допомогою Стюпи та інших товаришів. Цінний пізнавальний матеріал розширює коло знань юного читача і спонукає до дальшого вивчення багатьох загадкових явищ природи.

Микола Трублаїні був особисто знайомий з багатьма видатними полярниками. Чи не тому настільки переконливим вийшов образ штурмана Кара, що його прототипом був Георгій Олексійович Ушаков — людина легендарної біографії, скромна, одержима в своїй відданості науці та радянському народові.

Після повісті «Лахтак» Микола Трублаїні більше не повертався в своїй художній творчості до теми освоєння Арктики. Але любов до цього краю, до його людей залишилася на все життя, і письменник зумів прищепити її багатьом підліткам. Він створив перший у Радянському Союзі Клуб юних дослідників Арктики при Харківському палаці піонерів. Цей клуб дав можливість сотням дітей розвинути свої здібності, вибрати свій шлях у житті, сформувати й загартувати свій характер. «Моя мета, — говорив Микола Петрович, — запалити юних читачів бажанням стати дослідниками Арктики, моряками, що не побояться штормів, авіаторами, що зуміють повести літаки на тисячокілометрові відстані, інженерами і вченими, що дізнаються про всі таємниці природи і переможуть усі стихії».

В Клубі юних дослідників Арктики Північ вивчали не лише по книжках і картах. У 1935 році Микола Трублаїні організував для членів клубу першу в Радянському Союзі подорож піонерів за Полярне коло. Це була справжня наукова експедиція — у залізничному вагоні, спеціально обладнаному на зразок криголама, йшла робота, подібна до тієї, яка проводиться на морському судні. Підлітки вели відповідні спостереження, робили виміри, несли вахти і т. ін. Вони поставили собі за мету не тільки побувати в Заполяр'ї, але й набути необхідних морякам навичок. Крім того, скрізь, де проходив поїзд, члени клубу допомагали місцевим піонерам організувати гуртки юних дослідників Арктики. Захоплюючи, корисну, пам'ятну для кожного її учасника експедицію детально описав письменник Я. Гримайло в книжці «Дивний криголам».

У 1936 році при Харківському палаці піонерів Микола Трублаїні організує ще один клуб — юних дослідників підводних глибин. І знову нові поїздки з дітьми — у Крим, на Кавказ.

Про подорожування піонерів чорноморським узбережжям, про їхні пригоди, про ті захоплюючі враження, що залишилися в юних мандрівників від зустрічей з радянськими підводниками, розповів письменник у великому творі «Мандрівник» (1937).

Повість ця насичена багатьма відомостями з історії, географії, економіки, етнографії, культурного життя Причорномор'я. Щоправда, факти в основному викладалися як відповіді на потік різноманітних запитань. Доктор Гансен, образ якого багато в чому автобіографічний, просто розповідає про все дітям, і часом справді надмір інформації «захарашує» сюжет, уповільнює, розвиток подій. Саме тут письменник залишився невдоволеним своєю роботою. Микола Трублаїні на цю пору був уже досвідченим дитячим письменником і розумів, що не можна читачеві «нав'язувати» нові знання, їх слід природно, невимушено вводити в сюжет. Написаний у 1935–1938 роках цикл оповідань «Пригоди в повітрі». засвідчив, що Микола Трублаїні опанував цей прийом ведення розповіді.

У творах циклу письменник ще більше увиразнює тему високого патріотизму радянських людей, що була особливо актуальною в час,

коли над світом нависла зловісна тінь фашизму.

Тема готовності до захисту соціалістичної Вітчизни в другій половині 30-х років набула особливо великого виховного значення. У творах «Син Тарашанського полку» П. Панча, «Начдив Щорс» С. Скляренка, «Школа над морем» О. Донченка та інших на різноманітному життєвому матеріалі показано джерела патріотизму радянської молоді, джерела її героїзму, який згодом у повну силу виявиться на фронтах Великої Вітчизняної.

Саме в передвоєнні роки з'являються відомі твори А. Гайдара «Військова таємниця», «Доля барабанщика», «Тимур і його команда». М. Трублаїні відгукнувся на пекучі запити доби низкою оповідань на тему захисту соціалістичних завоювань («Сорочка капітана Хозе Индалего», «Лоцман», «Капітан Брон» та ін.), а також повістю «Шхуна «Колумб» і романом «Глибинний шлях».

У 1938–1939 роках журнал «Піонерія» друкує нову повість Миколи Трублаїні «Лебединий острів». Одночасно в газеті «На зміну» з'являється пов'язаний з нею сюжетно твір «Юнга з «Колумба». Ці гостропригодницькі твори Микола Трублаїні об'єднує в повість і видає 1940 року під назвою «Шхуна «Колумб». Причому, не вдовольняючись тим, що публікації в «Піонері!» і в газеті «На зміну» викликали жваве зацікавлення і схвалення читачів та критики, письменник значно доопрацьовує твір, поглиблює його, надає йому хай і трагедійного, але, в суті своїй, сповненого оптимізму характеру.

«Шхуна «Колумб» стала улюбленою книжкою радянської молоді. Своїм патріотичним пафосом новий твір Миколи Трублаїні близький повісті «Ляхтак», хоч і місцем дії, і сюжетно вони помітно відрізняються.

На Лебединому острові (за ним досить легко вгадується Джарилгач у Чорному морі) професор Ананьєв знайшов поклади мінералу торіаніту, з якого можна видобувати вкрай необхідний для радянської авіації газ гелій.

Професор доповідає про своє відкриття уряду і починає розробляти технічну документацію для організації видобутку торіаніту. Але про це дізнаються за кордоном, і розвідка однієї з капіталістичних країн під виглядом журналіста засилає на Лебединий острів свого агента. «Фотокоореспондент» Анч втирається в довіру до професора і намагається знищити його та викрасти важливі документи.

Шістнадцятирічний юнга шхуни «Колумб» Марко Завірюха, донька професора Люда Ананьєва та Яся Знайда, вихованка, а по суті, наймика зрадника Ковальчука, з допомогою дорослих знешкоджують ворожих агентів, виявляючи при цьому мужність, винахідливість і сміливість.

Події розгортаються то на самому острові, то на шхуні, то на шпигунському підводному човні, то на літаку, то на палубі радянського есмінця...

Слід відзначити, що автор не просто описує події, а в жвавій формі подає науково-популярні відомості — чи то про властивості торіанітового піску і газу гелію, чи то про будову та роботу підводного човна, чи про нелегку працю водолазів, чи про військову техніку радянських моряків. І все це не принагідне, а органічне в розвитку колізій твору.

В повісті багато пригод, складних інтриг — саме гостросюжетна розповідь постійно тримає читача в напрузі, викликає захоплення позитивними героями і відразу, ненависть до представників ворожого табору.

В образах Марка Завірюхи і Люди Ананьєвої письменникові вдалося втілити кращі риси радянської молоді. А втім, це не взірцеві герої, вони далекі від плакатної правильності. Це живі люди зі своїми сильними і слабкими рисами характеру. Єднає їх наймогутніше громадянське почуття — любов до Батьківщини, любов, сильніша від страху смерті.

До речі, у «Лебединому острові» та в «Юнзі з «Колумба» Люда Ананьєва залишається живою — її встигли визволити з полону радянські водолази. Проте автор книжкове видання повісті закінчує тим, що дівчина гине.

Довосна літературна критика часом закидала письменникові, ніби він згустив чорні фарби: мовляв, Люду полюбили читачі, і чи не ліпше було б, якби вона лишилася жити, а юний читач після всіх тривог тішився щасливим порятунком своїх улюблених героїв. Проте письменник ясно усвідомлював жорстокість боротьби з ворогом, і тут було, справді, не до щасливих розв'язок.

Люда загинула не скорившись, але її справу підхопили тисячі юнаків і дівчат, які через кілька років поруч із дорослими виступили проти німецько-фашистських загарбників.

Як письменник-реаліст, Микола Трублаїні передчував невмолиму грізність подій, що насувалися на нашу країну. В творі «Рибалка з «Альбатроса», написаному в 1938 році, він показує боротьбу за Вітчизну не на життя, а на смерть. Нерівний бій радянських рибалок із ворожими військовими кораблями закінчується трагічно, але в ньому виявляється стійкість, мужність і самовідданість радянських патріотів. Письменник настільки прозорливо передбачив події, що коли під час справжньої війни він трохи скоротив оповідання і дав йому назву «Життя за

Батьківщину», то всіма воно було сприйняте як написане по свіжих слідах червневих подій 1941 року.

Та навіть печальний прикінцевий наголос, який поставив Микола Трублаїні й у «Рибалці з «Альбатроса» й у «Шхуні «Колумб», не розвіяв романтичного ореола, яким оповито ці твори. Тут і світлі мрії юних героїв, і перші юнацькі почуття, і велична, бурхлива морська стихія. Немов яким світлом опромінено розповідь про радянську молодь передвоєнних років.

Поет Ігор Муратов писав у вірші, присвяченому Миколі Трублаїні:

Послухайте, гляньте довкола:

Це ж тисячі юних вітають живого Миколу.

В далеких морях напинаються горді вітрила...

І нехай герої Миколи Трублаїні не так часто ставали під справжні вітрила (живуть-бо вони в час іншої, потужнішої техніки), але цей романтичний образ незримо присутній у «Шхуні «Колумб» та й у всіх творах про Далеку Північ. Цей поетичний символ гордих вітрил будив світлі поривання до чистих людських стосунків, підтримував незламність у борні з явним і прихованим ворогом.

Справді, тисячі юних громадян виховувалися на творах відомого українського письменника. Недаремно його ім'я стоїть поряд з іменем російського побратима — Аркадія Гайдара.

Востаннє вони побачилися, коли вже почалася війна. На прощання А. Гайдар мовив: «Ну, що ж! Ви виховали «арктиків», а я тимурівців, але тепер вони злилися в єдиний фронт».

Передчуттям грізної воєнної днини пройнятий і роман «Глибинний шлях», перша частина якого друкувалася на початку 1941 року в «Літературному журналі». Повністю твір було видано лише по війні. Ще 1939 року в журналі «Знання та праця» публікувалася науково-фантастична повість Миколи Трублаїні «56-та паралель». Повість ця не задовольнила автора, і він докорінно переробив її, створивши роман «Глибинний шлях».

В основі сюжетних перипетій — події довкола висунутої учнем 8-го класу Стародніпровської школи Тарасом Чутем ідеї про побудову прямого тунелю у вигляді хорди між Москвою і Владивостоком. Цим Глибинним шляхом із величезною швидкістю могли б рухатися поїзди. Ідея, звісно, фантастична, але письменник доводить, що фантазія — джерело найбільших і найнесподіваніших відкриттів. Ідеєю підлітка зацікавлюються вчені, знаходять її конструктивне втілення. І такий тунель побудовано.

Як завжди, Микола Трублаїні, ведучи чітку сюжетну лінію, вплітає в неї масу різноманітної і, що головне, достовірної науково-технічної інформації. Змальовуючи боротьбу між інженерами Самборським і Макаренком (вона має в собі навіть детективний момент), письменник ставить деякі складні наукові проблеми, хоча в центрі уваги — насамперед розкриття людських характерів.

Порівняно з попередніми творами Миколи Трублаїні, у «Глибинному шляху» складнішими, неоднорідними постають і образи ворогів, шпигунів, котрі намагаються перешкодити здійсненню сміливого проекту радянських вчених й інженерів. Роман завершується нападом на Радянський Союз імперіалістичних держав і Заходу, і Сходу. Та саме підземний тунель, Глибинний шлях (а за ним — згусток волі й зусиль всього радянського народу) допоміг у швидкому розгромі загарбників.

Крім того, в романі напрочуд сильно звучить ідея соціалістичного будівництва, адже не просто Глибинний шлях сам по собі приваблює героїв твору, а можливість за його допомогою «перетворити Арктику і приарктичні простори на вулики, де ячейками будуть підземні тропічні сади, прокопатися до центру землі, розшукати всі геологічні багатства нашої планети, зібрати заховані у глибинах всі пам'ятники старовини».

... Почалася Велика Вітчизняна війна. Вона застала Миколу Трублаїні на посаді директора видавництва. Але він одразу почав писати рапорти з проханням направити його на фронт. 22 вересня клопотання Миколи Петровича було задоволене і через два дні він уже прибув у діючу армію — працював у редакції фронтової червоноармійської газети «Знамя Родины».

3-го жовтня за завданням редакції Микола Трублаїні виїхав на передову. Зненацька розгорівся жорстокий бій. Микола Трублаїні змінив пораненого кулеметника і до кінця бою вів вогонь по ворогу. Було про що писати до газети, адже все бачене на власні очі. Та вже наступного дня машина, в якій їхали журналісти, потрапила під сильне бомбардування німецьких літаків. Миколу Трублаїні смертельно поранило. Він мужньо переносив біль, підбадьорював товаришів.

Помер письменник 5 жовтня у санітарному поїзді і був похований поблизу залізничного насипу недалеко від містечка Ровеньки на Донбасі.

Залишилось його полум'яне слово.

У день, коли Миколу Трублаїні було поранено, в газеті «Знамя Родины» вийшла його остання стаття «Війну з фашизмом веде весь радянський народ». Ще в перші дні жорстокої битви з фашизмом Микола Трублаїні, який добре знав джерела стійкості і непереможності радянського народу, упевнено зазначав: «У єднанні фронту й тилу, у високому патріотичному піднесенні, у масовому героїзмі десятків і сотень тисяч радянських людей, готових віддати своє життя за Батьківщину — запорука нашої перемоги».

Його творами й сьогодні захоплюються мільйони читачів. Талановите слово цієї одержимої, чесною і світлою людини будить найкращі почуття, наснажує на благородні справи. Він враз подорослішав у буремні дні громадянської війни, а життя віддав у всенародній битві з фашизмом. В шухляді його письмового столу залишилася незакінчена значною мірою автобіографічна повість «Орлині гнізда».

Гордий і непереможний прийшов до нас, його вдячних нащадків, Микола Петрович Трублаїні. Ми й сьогодні сприймаємо його як сучасника і з хвилюванням вирушаємо в мандрівку під гордими вітрилами його мрій і віри в нас.

Вячеслав БРЮХОВЕЦЬКИЙ

ОПОВІДАННЯ ПРО ДАЛЕКУ ПІВНІЧ

ПОГОНІЧ БЛАКИТНОГО КИТА

ВІТЕР З МОРЯ

Вітер дув з моря. Він був сили надзвичайної. Люди не встоювали на ногах. Величезні хвилі заливали берег. Море булькотіло, наче окріп. До самого обрію пінилось воно. Величезні водянні вали котились морем, такі довгі, що, здавалось, краю їм нема. А заввишки — з найвищий будинок.

На морі лютував шторм.

Ніхто з людей бухти Ногая не пам'ятав такого шторму. В бухті жили люди, які називаються чукчі. Бухта Ногая — це далеко на Півночі. Це на березі Берінгового моря.

Вісім яранг — невеликих землянок, укритих звірячими шкурами, — стояли на горбистому березі.

З крайньої яранги вийшов Темар. Це хлопчина-чукча. Йому тринадцять років. Але виглядить він дуже малим. Низенький — наче років десяти. Одяг у нього з оленячих та нерп'ячих шкур. На голові скуйовджена довга чуприна. Шапки він не носив.

Темар ішов до моря. Йому було важко йти проти вітру.

Хлопчина нагинався, йшов уперед, позирав на бухту. В бухті хвилювання було не таке сильне, як на морі. Але й тут уставали високі хвилі.

В морі Темар помітив пароплав. Вітром його зносило до берега, високі хвилі сягали палуби. Темар захвилювався, спостерігаючи боротьбу пароплава із хвилями. Він знав, що хвилі можуть ударити пароплав об берег, і передчував його неминучу загибель.

Страх за пароплав і людей стиснув серце.

ЧОВЕН НА ХВИЛЯХ

Єдиний порятунок для пароплава, — коли б йому вдалось увійти до бухти. Але це нелегко. Треба знати, як туди зайти. В тому проході багато каміння під водою. Хто не знає того шляху, то нехай не заходить. Найменша необережність, і пароплав розіб'ється об каміння.

Темар знає, як туди пройти. Але як показати той шлях людям на пароплаві?

А хвилі щораз сильніше кидають пароплав. Треба щось робити. Темар біжить до бухти. Щоб легше було бігти, розстібає шкіряну куртку. Бере руками за поли і розставляє проти вітру. Вітер надимає поли, наче вітрила, підіймає Темара над землею. Хлопець од страху тільки «ухнув» і випустив поли. А вітер уже переніс його до місця, де в бухті на піщаному березі лежать човни. Старший брат Темарів, Рультен, бачив, як вітер поніс хлопця. Перелякався Рультен. Закричав. Побіг доганяти Темара. А Темар уже став на ноги. Швиденько зіпхнув човен у воду. Човен легенький, зроблений з моржевої шкіри.

Добіг Рультен до берега. Бачить — Темара з човном високо хвилі підіймають. Темар веслами воду загібає.

«Що сталося з Темаром?» — питає сам себе переляканий Рультен.

Темар щосили гребе веслами. Переборює хвилі і вітер. Впливає з бухти в море. А навколо шторм лютує. Вітер свистить, гуде. Хвилі шумлять. Човен то в яму водяну провалиться, то високо на водяну гору підійметься. З пароплава побачили човен. Кричить їм Темар:

— За мною пливіть, сюди курс тримайте!

Та вітер такий, що нічого не чути. Тоді Темар свою куртку на весло підняв. Давай махати. Зрозуміли на пароплаві. Повернув рульовий кермо, і пароплав почав крізь хвилі пробиратись за човном. А Темар назад у бухту поплив. Пливе — за собою пароплав веде.

ЧОГО ШУКАЄ «МОРСЬКИЙ КІНЬ»

Пароплав стояв у бухті. Тут було безпечне місце. Навколишні гори і скелі захищали од шторму. Пароплав називався «Морський кінь».

Двоє людей з'їхали з пароплава на берег. А там уже зібрався натовп чукчів. У натовпі Рультен лаяв Темара:

— Поганий хлопчисько! Ти ж загинути міг!

— Але я пароплав врятував, — виправдувався Темар.

Люди з пароплава підійшли до чукчів. Вони поздоровкались, один спитав:

— Кому ми повинні дякувати? Хто це був нам за лоцмана і врятував нас?

— Це Темар, хоробрий Темар, — загомоніли навколо.

— А хто ж цей Темар? — спитав один з новоприбулих. Він був старший за свого товариша. — Я хочу потиснути йому руку.

А Темар, зняковівши та трохи злякавшись чужих людей, сховався у натовпі.

Рультен виштовхнув його з натовпу наперед.

— Оце ваш рятівник! — сказав Рультен, показуючи на брата.

Здивувались прибулі з пароплава, що такий малий хлопець їх врятував. Міцно стиснули

Темарові руку.

— Я, — сказав старіший, — капітан цього пароплава. А це мій товариш, зоолог. Прибули ми в Берінгове море, щоб піймати живого кита. Але чи вдасться нам це — не знаю.

— Вдасться, — впевнено заявив зоолог, що досі мовчав. Поклавши руку на плече Темарові, він звернувся до чукчів: — А чи не бачили ви близько китів?

Чукчі здивовано дивились на капітана та зоолога. Дехто тихенько посміхався. Хіба ж бачив хто, щоб живим піймати кита? То ж такий звір, що важить сто тисяч кілограмів.

— Китів у морі є багато, — відповів за всіх Рультен, — біля берега вони бувають рідко...

— А я бачив блакитного кита, — додав Темар. — А чи не взяли б ви мене на ті лови?

— Блакитний кит нам не потрібний, — відказав капітан, — він дуже здоровий, ми його не подужаємо. Ще й звичайного кита ніхто в світі живого не піймав, а взяти тебе на лови — візьмемо з охотою.

СІТЬ ЗАКИНУТО

За кілька днів шторм утих. «Морський кінь» вийшов з бухти в море. Він ішов на лови кита — цього найбільшого в світі звіра. Це дивний звір. Він живе у воді, але дихає повітрям, а дітей годує молоком. Ще ніхто не спромігся піймати його живим. Але це хотів зробити зоолог Офіура. Правда, капітан Муль в ту справу майже не вірив. Офіура хотів піймати кита і запровадити в якусь бухту. Потім ту бухту загородити і там залишити кита. Тоді він зміг би докладно вивчити життя цього звіра.

На «Морському коні» був Темар. Він хотів побачити, як ловитимуть кита.

Перший спосіб, який запропонував Офіура, це лови сіттю.

Незабаром у морі показався кит.

Гострозорий Темар помітив його одночасно з капітаном. Хоча капітан дивився у бінокль.

Був сонячний день. Ясно було надзвичайно. Вдалині на воді лежала руда пляма. То спав кит. Пароплав обережно наближався до нього. Наблизившись, зупинили пароплав. Тоді спустили на воду два човни. Ті човни потягли у дві сторони велику, надзвичайно міцну сіть. Тою сіттю мали обгорнути кита. Робили то тихо, обережно, але скоренько.

Незабаром усе було закінчено. Обидва човни обійшли далеко навколо кита і там скріпили дві сторони сіті. Кит був у мішку.

Човни вернулись назад, і їх підняли наверх. А кит спокійно собі спав.

Запрацювала машина на пароплаві. «Морський кінь» рушив і потягнув сіть.»Морський кінь» Всі з напруженням стежили за китом. Пароплав ішов помалу, і сіть мусила легенько облягти кита. Але ось пароплав на хвилину наче зупинився. То дав про себе знати великий вантаж за кормом... Пароплав рушив далі, і в ту саму хвилину заворушився кит. Над морем знявся стовп води. Сіть натягнулась, наче струни на скрипці. Хід пароплава став тихшим. Це було лише одну секунду. Бабахнув ніби постріл, і всі повалились з ніг. Кит ударив хвостом. Сіть лопнула, пароплав плигнув уперед, а кит глибоко пірнув і показався далеко в морі.

МРІЯ ТЕМАРА

— Перша спроба не вдалась, — говорив Офіура Темарові. — Будемо пробувати іншим способом.

Вони були на березі бухти, куди повернулись після невдалого полювання. На «Морському коні» робили невеликий ремонт та готувались до другої подорожі.

— Що цей кит, що ви ловили! — махнув рукою Темар. — Ото коли б блакитного кита піймати, що я бачив.

Хлопець мріяв про величного красуня — блакитного кита.

— Той кит дуже сильний. А головне — дуже швидкий. «Морський кінь» може йти шістнадцять кілометрів на годину, а блакитний кит — двадцять.

Так пояснив Офіура.

Темар думав, як добути швидкість більшу, ніж має той кит.

Він пригадав, що минулого літа під шторм море викинуло на берег, недалеко бухти, вельбот. То був великий дерев'яний човен з незвичайним мотором. Коли він був справний, вельбот робив двадцять п'ять кілометрів на годину.

Вирішив Темар знайти той вельбот і одремонтувати. З моторами вік був знайомий, бо півроку перед тим працював із братом на моторній шхуні.

Маленьким човником він поплив уздовж берега. Знайшов на скелях вельбот. Оглянув і вирішив, що одремонтувати можна.

Повернувся назад до бухти і зібрав товаришів: Умка, Ейпина, Тайо, Рінтерегіна, Тваля, Анкауге.

З писком і виском поплили хлопці до вельбота. Швидко ремонтували, тесали ножами, стукали молотками і співали чукотських пісень. У тих піснях нахвалялись добре одремонтувати, виплисти у море, знайти блакитного кита і гнати його доти, поки він не пристане, а тоді полонити.

Незабаром відремонтували вельбот і спустили на воду. Назвали «Погонич блакитного кита». Рультен сміявся з хлопчиків, але ті не зважали на його смішки.

НОВА ВИГАДКА

«Морський кінь» був готовий до нового рейсу. Ранком, лиш море зачервоніло на обрії, пароплав вийшов у море.

Тепер Муль і Офіура вигадали інший спосіб піймати кита. До носа пароплава прив'язали мотузок. Той мотузок був завтовшки такий, що пальцями обох рук його не обняти. На кінець мотузка прив'язали великий залізний гак і зарядили ним китобійну гармату.

Тим гаком вирішили зачепити кита за хвіст. А коли зачеплять, то потягнуть звіра за пароплавом.

Цього разу Темара на пароплаві не було. Він із своїми товаришами вельботом виїхав у море. Вельбот ішов за пароплавом. Хлопці хотіли спостерігати, як цього разу ловитимуть кита.

Легко можна було перегнати пароплав. Але Темар того не хотів, щоб не заважати мисливцям.

Хлопці уважно стежили за поверхнею моря. Дивились, чи не покажеться де кит. Тайо був за стернового, а Темар доглядав за мотором. Бух-бух, бух-бух! — голосно стукав мотор. За човном залишався виристий шлях спіненої води.

— Кит, кит! — закричав Анкауге.

Всі побачили кита, до якого наближався «Морський кінь».

Над китом час од часу здіймався стовп води. То кит випльовував із рота воду.

Тайо повернув стерно, щоб вельбот ішов просто на кита.

Пароплав підійшов зовсім близько до звіра. Було видно, як капітан Муль лагодиться коло гармати. Він націлявся китові у хвіст.

— Оце здоровий кит, — зауважив Темар, зупиняючи мотор. Він вирішив, що далі наближатись не треба.

В цей час з пароплава гримнув гарматний постріл. Кит сховався під водою.

«МОРСЬКИЙ КІНЬ» НА БУКСИРІ

Пароплав дав задній хід.

— Попав? Ні? — питали один одного хлопці на вельботі.

— Попав! — запевняв Анкауге. — Зараз потягне його за собою.

Справді, капітан Муль дуже влучно поцілів китові у хвіст. Тепер пароплав мав буксувати живого кита. Але що сталось? Хлопці так повитягували голови, що мало не попадали у воду.

Кит показався з-під води. Тонкий мотузок натягнувся — здається, ось-ось лопне. Але він був міцний і не лопався.

Замість того, щоб пароплав тягнув кита, — сталось навпаки. Кит потягнув за собою пароплав. На палубі зчинилася біганина. Повним ходом пароплав намагався йти у протилежний бік. Та годі. Кит не зважав, що пароплав упирався, і тяг його за собою.

— Хлопці! Доганяймо! — загукав Темар. Та як на зло, в моторі щось попсувалось, і він не працював.

Темар і Анкауге нахилились над мотором. А тим часом кит все далі й далі тяг за собою «Морського коня». Звір то глибоко занурювався в воду, то швидко плив по поверхні. На пароплаві усі розгубились, бігали з місця на місце, а що робити, не знали. Кит, залишаючи за собою кривавий слід, мчав у напрямку до морського обрію. Очевидно, залізний гак глибоко вгруз в його тіло і зробив криваву рану. Розлючений, а може, й зляканий звір, мабуть, утікав ще сильніше, коли почував, як його щось тягне назад.

Вельбот уже набагато відстав від пароплава. Темар і Анкауге що не робили, а мотор швидко налагодити не могли. — Давайте гребти, — порадив Тваль.

Темар залишився поратися коло мотора, а решта скочили до весел.

ЗУПИНКА

— Раз-раз! Раз-раз! — кричав Анкауге, налягаючи на весла.

Його товариші не шкодували сили. Треба було наздогнати пароплав.

Хоч кит сильно тягнув, але вельбот од пароплава не відставав. А тим часом Темар, оббиваючи собі пальці, швидко лагодив мотор.

Пирх! Пирх! — нарешті запирхав мотор.

— Темаре, готово? — спитав Анкауге.

— Готово, хлопці! Сушіть весла!

І всі враз піднесли весла. А мотор скоренько застукотів: гуп, гуп, гуп, гуп, гуп, гуп, гуп... За кормою вельбота лопасті запінили, завирували воду.

«Погонич блакитного кита» швидко наздоганяв «Морського коня». Зрівнялись з пароплавом.

— Гей, хлопчики, підійдіть ближче! — гукав капітан. Але Темар махав Тайо, щоб той не повертав. Вони перегнали пароплав. Наближались до кита.

— Ой дурні! Що ви робите? — кричав капітан.

Він боявся, що кит ударом хвоста перекине вельбот. Тоді, безперечно, хлопці потонуть.

Та ось вельбот наблизився до мотузка, яким кит тяг пароплав.

— Ріжте! — закричав Темар.

Усі вихопили ножі й кинулись до мотузка, а Темар трохи применшив хід.

Старанно запиляли півдесятка ножів. За п'ять хвилин надрізаний мотузок голосно лопнув. Кит понатужився, облишив пароплав і зник вдалині з половиною обрізаного мотузка.

«Морський кінь» і «Погонич блакитного кита» зупинились.

ПОДОРОЖ НА ВЕЛЬБОТІ

— І другий спосіб не вдався, — з жалем скаржився зоолог Офіура.

— Не годяться ці способи, — висловив свою думку капітан, — треба щось інше вигадати.

Вирішили тим часом повертатись до бухти Ногая. «Морський кінь» одразу повернув у бухту. «Погонич блакитного кита» затримався в морі. На вельбот пересів зоолог Офіура. Він просив Темара повозити його морем. Офіура хотів назбирати з поверхні морської води малесеньких тварин, що їх багато у тому морі. Темар з охотою погодився допомогти зоологові. Решта хлопців, крім Анкауге, перейшла на пароплав.

«Погонич блакитного кита» повертався додому надвечір. Вельбот плив уздовж берега. Біля цього берега ще ніколи не були ні Темар, ні Анкауге.

В одному місці море глибоко заходило в берег. То була якась невідома бухта. Вузька щілина-протока одділяла її від моря. Величезні скелі нависли над нею. Протока була глибока. Темар хотів виміряти її глибину мотузком з камнем на кінці. Але хоч мотузок мав тридцять метрів — дна не дістав. Великий пароплав вільно міг пройти тією протокою.

Вирішили зайти в ту бухту і оглянути, чи велика вона.

Повернули. Пройшли під скелями і вийшли на гладеньку поверхню чималого озера. Вихід з бухти був захований, і здавалось, що це справжнє озеро. Лише вода на смак була солона. Вже стало зовсім смеркати. Надходила ніч. Офіура взяв весло і сколихнув воду. Схвильована вода загорілась незчисленною кількістю блискіток.

— Це світять маленькі тварини — водяні комашки, що їх звичайним оком майже не

видно, — сказав зоолог. — Цими тваринами харчуються кити-велетні.

НАПАД НА ПАРОПЛАВ

Пароплав здригався од сильних ударів. Наче велетенський молот раз у раз бив пароплав по бортах. Хто був у каютах — повискакували на палубу. Там побачили страшне видовище.

Кит накинувся на «Морського коня». Він зовсім не боявся пароплава. Наче буря, спінив воду коло нього. Могутнім хвостом ударяв пароплав по боках і ховався в воду, пірнав під пароплав і підносив його на своїй спині. То майже увесь вискакував із води, з силою вдаряючи у «Морського коня».

— Повний хід вперед! — загукав капітан.

«Морський кінь» утікав од лютого кита.

Але звір не одставав од пароплава, продовжуючи його атакувати.

Люди міцно трималися за щогли, різні підпірки, ручки, щоб не падати, коли кит струшував пароплав.

З блискавичною швидкістю зрозумів Темар, як треба боронитись од кита. Хоч судно то занурювалось у воду, то високо злітало вгору на спині кита, він доповз до гармати.

На щастя, гармата була заряджена. Темар бачив, як капітан стріляв з тієї гармати. Тепер хлопець швиденько прицілився і вистрілив. Постріл гримнув у ту хвилину, коли майже весь кит вискочив з води. Снаряд поцілив у голову.

За дві хвилини китова туша нерухомо лежала на поверхні моря.

«Морський кінь» стояв поруч, спочиваючи од тих скажених ударів.

Офіура і Муль, дуже раді, не знали, як і дякувати кмітливому хлопцеві. А він стояв і головою похитував, оглядаючи морського велетня, якого застрелив з гармати.

ВИГАДКА ТЕМАРА

— Більше я на китів не ловець, — заявив капітан Муль, — досить з мене. Сам страху натерпівся, пароплав попсував. Неможливо піймати кита живим. От і все.

Як не вмовляв його Офіура, проте капітан мати справу з живими китами одмовлявся.

За голову взявся зоолог. Не знає, що йому робити. Підходить до Офіури Темар.

— Я придумав, як вловити живого кита. Можемо вловити не якого-небудь, а блакитного, найбільшого...

— Як? — підскочив зоолог.

— А от так: пригадуєте оту бухту, що якось увечері ми разом знайшли її?

— Пригадую.

— Отож треба загнати туди кита. Застрахати його і просто в ту протоку. Тоді висадити скелі над протокою і завалити йому вихід у море. А харчів там для нього є багато. Пригадуєте?

— Так, так, так... Ти чудово придумав, мій хлопче! Зараз порадимось з капітаном.

— А для чого нам радитись з капітаном? Він же не хоче мати діло з китами. Обійдемося

без нього.

— Нам же потрібен пароплав... — Ця стара калоша? Це ж шкапа, а не пароплав. Ми нашим вельботом швидше і краще вправимось.

— Але нам ще потрібно людей.

— Небагато. Наших хлопців вистачить. Візьмемо Анкауге, Тайо та... ще хіба Ейпина.

Офіура, зрадівши, схопив Темара за плечі, почав танцювати і кричав:

— Ой і придумав! От придумав! Славний хлопець Темар!

І Темарові весело стало — сам підскакує.

Вирішили довго часу не гаяти. Покликали хлопців, захопили ракети та динаміт і виїхали в море.

ЗЛЯКАНИЙ КИТ

«Погонич блакитного кита» сьогодні виправдав свою назву.

Великий блакитний кит, завдовжки з сорок метрів, розрізав хвилі Берінгового моря. Він плив так швидко, що лише пінястий слід залишався за ним. Ні на один крок не одставав од нього вельбот. Навпаки, він увесь час наздоганяв його.

Такого великого кита ще ніхто ніколи не бачив у цьому морі. Офіурі навіть не доводилось читати про таких.

Цього кита Темар гнав своїм «Погоничем» до бухти з вузькою протокою.

Щоб лякати кита, хлопці пускали по воді ракети. Ракети були великі. Ними стріляли з ракетного пістолета.

— Коли б була ніч, було б дуже красиво, — говорив хлопцям Офіура.

— Але ми не бачили б кита, — зауважував Анкауге, що особливо пильно стежив за блакитним утікачем.

— Темаре, піддай ходу! — загукав Анкауге. — Кит утікає.

Темар дав повний газ. Вельбот підскакував над хвилями.

Човен знов наздоганяв кита. Хлопці кричали і гукали, сподіваючись тим залякати звіра. Галас зняли неймовірний. А кит, стривожений, заляканий, метався під берегом. Біля нього рвались і шипіли ракети. Стукав мотор. Гукали голоси.

Він вже наблизився до протоки в бухту. Але знов скочив убік. Вельбот обійшов його з другого боку.

— Жени, жени! — кричав Темар.

— Давай, давай! — перегукував його Тайо. Заклавши пальці у рот, свистав Анкауге.

Кит кинувся просто до берега. Ще кілька хвилин, і він зник між скелями, що закривали вхід до глибокої бухти.

— Швидше, швидше! — кричали хлопці, поспішаючи вельботом до протоки, щоб не випустити відтіля кита.

ВИБУХ

Анкауге з динамітними набоями дерся по скелях та камінню на гору. Темар повз за ним. З-під ніг обривались малі й великі камені. Обсипався пісок.

Лізти було високо.

Вельбот одійшов од берега. З вельбота Офіура, Тайо та Ейпин стежили за двома товаришами. Сміливо залишали ті під собою великі скелі. Та ось вони вже в тому місці, де треба закладати динамітні набої. Ножами вишкрябують ґрунт з-під скель. Роблять глибокі діри. Закладають туди набої. Проводять запальний гніт. Тоді присипають камінням. От і все готово. Востаннє оглядають і перевіряють свою роботу. Запалюють гніт.

З моря видно, як хлопці кидаються навтіки. Вони біжать геть од тих скель і по протилежній стороні гори збігають униз. Під ногами у них зсувається ґрунт.

Темар плигає на великий камінь. Анкауге штовхає той камінь і собі плигає на нього. Камінь швидко сповзає вниз. Все з більшою і більшою швидкістю мчать вони з гори.

Коли це загуркотіло, наче грім загримів і лунко прокотився по горах. То вибухнув динаміт. Завалилась гора. Скелі і земля падали в протоку. Стоп пилу знявся над горою. В тім пилові і піску зникли Темар і Анкауге з очей товаришів. Вони злетіли з каменя. Разом з іншим дрібним камінням скотились в долину. Все затихло. Лише кілька маленьких камінчиків ще шаруділи, падаючи з гори.

Хлопці лежали нерухомо.

В морі вельбот поспішав до засипаної протоки.

Чайка, скиглячи, низько спустилась і пролетіла над Темаром і Анкауге. Жоден з них ані ворухнувся. Полярна мишка висунула голівку поміж камінням і дивилась на хлопців.

Ураз мишка сховалась, злякалась. То Темар підвів голову і став на ноги. Озирнувся і штовхнув Анкауге. Той підскочив, як на пружинах.

— Го-го-го-го! — закричали хлопці і прудко побігли до моря.

КИТ У БУХТІ

У бухті плавав кит. Це був блакитний красунь і велетень.

У цій бухті, мабуть, йому було трохи тісно. Він обійшов її навколо. Час од часу бився носом об берег. Здавалось, він шукав відсіля виходу в море.

Та вихід був завалений. Навіть вельбот ледве зміг перебратись через замілену протоку.

Хлопці протягли свій човен через ту протоку, що залишилась між бухтою та морем.

«Погонич блакитного кита» стиха рокотів своїм мотором. То була його перемога.

Двоє людей надзвичайно раділи з тієї перемоги. Це були Офіура та Темар.

— Тепер, — казав зоолог, — я напну на березі цієї бухти намет. Буду проводити науково-дослідну роботу. Я докладно вивчу цього звіра, його життя, його звички.

— А чи не можна, — питав Темар, — приручити кита? Зробити його свійською твариною?

— Спробуємо, — сказав зоолог.

— Го-го-го! Хлопці, тоді ми станемо пастухами китів! — гукав Анкауге.

— Я б їх привчив припливати до берега, як у дзвіночок подзвоню, — пропонував Ейпин.

— Тільки тоді не дзвіночок, а дзвін такни, як гармата, доведеться ставити, — зауважив

Тайо.

— А давай спробуємо йому посвистати, — подав думку Анкауге і заклав пальці у рот — Ф'ю-ю-ю-ю!

— Ф'ю-ю-ю! Ф'ю-ю-ю! — допомагали Анкауге, Темар та Ейпин.

З води висунулась голова кита. Він дивився на берег, наче прислухаючись до свисту.

— Чує! Чує! — закричали всі разом. Кит знову сховав голову у воду.

— Ну, а тепер, — звернувся до всіх Офіура, — їдьмо похвалитись нашою вдачею капітанові.

Темар першим зійшов на вельбот.

1933

ВОВКИ ГОНЯТЬСЯ ЗА ОЛЕНЯМИ

НІЧ У ТУНДРІ

Місяць блищав, наче золотий диск. Зорі блідли од місячного сяйва. Внизу, як величезне біле покривало, простяглася північна пустиня — тундра.

— Брр... як холодно, — сказав олень. Сказав по-своєму, по-оленячому.

Б'ючи переднім копитом об землю, він розгрібав сніг. Потім товстими, наче гумовими, губами тулився до землі. Так олень добував з-під снігу мох та лишайники — свій харч.

Стадо північних оленів повільно йшло тундрою. Тут були старі олені, що мали великі гіллясті роги, були самиці з красивими телятами, хутро яких виблискувало в місячному сяйві, наче оксамит; були рухливі молоді олені — вже не телята, але ще й не дорослі.

Серед них ходив і наш олень. Найстрункіший, він мав найкраще хутро й найбільшу силу в ногах.

Попереду йшов старий самець. Молодий олень випередив його. Щоб зігрітися, він то біг підтюпцем, то бив ногами об сніг, добуваючи мох. Тишу тундри порушував лише рух оленів. Стадо було спокійне. Тільки старий олень-водій час од часу обережно оглядався. Та нічого, крім синіх іскор місячного сяйва на снігу, він не бачив.

Ні він, ні хтось із інших оленів не помічав, що якісь тіні пливли за ними, обережно припадаючи до снігової рівнини.

Олені спускались у невелику долинку. І враз, несподівано, на них кинулась вовча зграя. Шаленим бігом мчали вовки до оленів. Горіли вовчі очі ненажерливою люттю, і страшно клацали зуби.

Щосили кинулися тікати олені. Та вовки були близько. Телята не встигали за старими. Самиці припиняли біг, щоб їх боронити. Із диким виттям плигали вовки на спини оленям. Зуби врізувалися у шиї тварин.

На оленя-передовика кинулось кілька вовків. Він боронився, то підіймаючи якогось вовка на роги, то б'ючи задніми ногами.

Найпрудкіший і найклятіший вовк погнався за красивим струнким оленем. Це був

вовк-водій. Він водив усю вовчу зграю. Ні один олень ніколи не втікав од цього вовка. Але на цей раз його спіткала невдача. Молодий олень мчав, наче вітер.

Бачачи, що він одстає від оленя, вовк злісно клацнув зубами і повернув назад.

А там, на сніжній скатерці, у світлі місяця вовча зграя справляла кривавий бенкет.

МИСЛИВЦІ ОГОЛОШУЮТЬ ВІЙНУ

В Улалайському улусі йде засідання улусної Ради разом із мисливським активом. Улус — це район в Якутії — республіці, що займає великі простори далекої Півночі.

На порядку денному — одне питання: боротьба з вовками.

Виступали кращі пастухи оленячого колгоспу. Говорив Ельян:

— Давно ніхто стільки вовків не бачив. Де вони взялись? Мабуть, здалека прийшли. Нападають на наших оленів. Хоч як ми і наші собаки боронимо їх, а щодня кількох нестає.

Старий мисливець Тоскан сказав:

— Чинять велику шкоду нам вовки. Ловимо ми лисиць з дорогим білим та блакитним хутром. Ловимо пастками. Приходиш до пастки і лише кілька кісточок та клаптики шкури бачиш. Вовки знаходять пастку і шматують коштовного звіра. Полюємо ми на дикого оленя. Потрібні нам його м'ясо, шкура й роги. Але вовки ще більше, ніж ми, полюють. Знищують цілі стада.

Вирішила улусна Рада посилити боротьбу з вовками: збільшити число пасток, розкидати отруйне м'ясо. Стріляти їх, де тільки можна, і кожному мисливцеві за вбитого вовка давати нагороду.

Великими зграями ходять вовки далеко по тундрі і звідти забігають ближче до осель та нищать свійських оленів.

І туди, далеко в тундру, треба йти полювати на вовків.

Став перед Радою мисливець Тюбеляй. Молодий це був мисливець і дуже завзятий. Із списом на ведмедя ходив, з мотузком на вовка кидався.

— Піду я далеко в тундру, — сказав Тюбеляй, — і обіцяю не повертатися, поки не знищу сто вовків.

— Молодець ти в нас, Тюбеляй, — похвалив його голова улусної Ради.

— І я піду з Тюбеляєм, — обізвався старий Тоскан, — я теж обіцяю знищити сто вовків.

Усі вітали Тоскана. Знали, що цей старий чоловік дуже розумний. Найкращі пастки вигадував він на різного звіра.

— А хто з нами третій? — звернувся до гурту мисливців Тюбеляй.

— Досить вас двох, — зауважив пастух Ельян. — Може, там на вас і вовків не вистачить. Вони всі тут.

— Помиляєшся, — заперечив Ельянові Тоскан. — Тут багато мисливців — увесь улус. А там — вовче гніздо. Коли ви на вовків тут натиснете, вони звідси туди втікатимуть.

— Коли мене приймете, то я буду третій, — сказав дзвінким голосом Тосканів небіж Оротук. Йому було тільки п'ятнадцять років, але всі в улусі його знали як доброго стрільця. І мисливці прийняли хлопця до своєї бригади.

САМОТНІЙ ОЛЕНЬ

Двоє мисливців бігли на лижах поруч нарт, запряжених дев'ятьма собаками. На нартах сидів третій мисливець Оротук.

Другий день вони йшли тундрою на північ. Оротук поганяв собак. Він узяв з собою довгу палицю — хорей, що нею звичайно поганяють оленів. І хоч старші мисливці сміялися з нього, він запевняв, що привчить собак до хорей.

Коли вони об'їздили горбок, під яким росли невеликі кущики, собаки захвилювалися. Оротук і Тюбеляй схопились за рушниці. Між кущиками з'явилась гнучка шия. оксамитове хутро і невеликі віти рогів молодого оленя. Красивий, наче намальований або, швидше, вирізьблений, він стояв непорушно тільки одну секунду. Тюбеляй вистрілив. Та в той момент, коли мисливець натиснув курок, олень нахилив голову. Куля пішла далеко в тундру, щоб там заритись у сніг. І, наче та куля, зірвався олень. Тільки сніг пилом бризнув з-під його копит.

Вискнули собаки, підхопивши нарти, рвонулися доганяти оленя. Оротук ледве вдержався, щоб не злетіти з нарт. Зачовгали своїми лижами Тюбеляй і Тоскан і побігли щосили.

Але де було їм угнатись за цим оленем. За десять хвилин він зник з їхніх очей. Проте собаки ще довго бігли його слідом.

Оротук, прив'язавши до хорей ремінну петлю, закинув її на голову передньому собаці. Тільки так він спинив їх, бо крики не допомогли. Незабаром надбігли старші мисливці.

— Оротук, чому ти не стріляв? — спитав Тоскан.

— Мені було його шкода. Я вперше бачив такого красивого оленя. Це оксамитовий олень.

— Поганий з тебе мисливець.

— Ні, дядьку, не поганий. Але я хотів би краще бачити його живим у своєму табуні, ніж мертвим біля моїх ніг.

— Лови вітра в полі, а оленя в тундрі. Знайти його — важко. Впіймати його — ще важче. Приручити його — майже неможливо.

— Неможливого не буває, — вперто стояв на своєму Оротук. — Я хочу мати його серед наших колгоспних оленів.

Суперечку небожа з дядьком перебив Тюбеляй.

— Пропоную, — сказав він, — зупинитись тут. Поставимо намет. Недалеко є кущі, ми матимемо паливо.

Мисливці погодились. Оротук випріг з нарт собак. Тоскан і Тюбеляй втоптали сніг і почали напинати намет.

Оротук радів, що вони зупинились тут. Він сподівався ще раз побачити оксамитового оленя.

Другого дня їм удалося вбити старого оленя з поламаними рогами. Взявши тільки серце, печінку та лопатку собі на їжу, вони решту залишили на місці полювання. Гадали, що мертвий олень приманить вовків, і вони попадуться в пастку. Навколо поставили дев'ять вовчих пасток, кожен — по три.

ЧИЯ НОГА?

Минуло два дні, відколи серед пустинної тундри став мисливський намет. Полювали по черзі. Старому Тосканові пощастило. Він кілька разів бачив вовків і вбив їх сімнадцять. Тюбеляй, якимось помітивши зграю, пішов їй назустріч. Вовки кинулись на нього, але мало вчинили шкоди. Лише вовк-водій укусив його. І тільки цей вовк утік.

Оротук бачив тільки двох вовків. Правда, убив обох, бо рушниця в його руках стріляла не хиблячи.

Якимось надумали мисливці піти оглянути вовчі пастки. Запрягли собак і, не беручи з собою нічого, крім рушниць та ножів, сіли в нарти.

Дужі собаки легко і швидко подалися в дорогу.

На місці вбитого оленя вони побачили тільки кістки. Вовки та лисиці — про це свідчили численні сліди — згризли все, що тільки подужали їхні гострі зуби.

Мисливці по черзі оглядали пастки.

Перші три належали Тюбеляєві. В кожній пастці знайшли мертвого вовка. Їх пообгризали лисиці. Тюбеляй почав здирати шкури та одрізувати язики. Язики він оддавав собакам. Тоскан біля своєї пастки робив те саме, що Тюбеляй, бо й туди попали три вовки.

Тільки Оротук ходив без діла. Йому знов не щастило. В дві його пастки замість вовків попали лисиці, але хтось їх об'їв. У третій пастці він знайшов лише шматок вовчої ноги — нижче коліна. Вовк попався у пастку однією ногою. Що було далі з тим вовком — невідомо. Може, якийсь звірі з'їли його, може, — і це ймовірніше, — вовк сам собі відгриз ногу. Бувають такі клятві вовки.

Так пояснював Тоскан своєму небожеві. Хлопець ходив у розпачі. Від таких пояснень хижаків у тундрі не меншало.

— Нічого, — підбадьорював його Тюбеляй, — цей вовк все одно вже десь здох. Ми зарахуємо його тобі у здобич.

Пастки перевезли на інше місце, заправили їх принадою і повернулись до свого намету.

Вирішили, щоб наступного дня кожному вийти на полювання окремо. Кожен візьме з собою по три собаки.

Шляхи намітили так, щоб оточити звірину на великій площині.

ТОСКАН ІДЕ СЛІДАМИ

Старий Тоскан човгав лижами, не поспішаючи. Йти йому було легко. Теплий хутряний одяг грів, не обтяжуючи його. У торбі за плечима лежали шматок оленього м'яса та кілька сухарів.

Скоро зник намет, і він опинився в тундрі сам — лише з своїми собаками.

Незабаром вони нанюхали слід. Тоскан наблизився до них. Слід здався йому знайомим.

Це був слід оксамитового оленя, того самого, що так сподобався Оротукові. З сліду Тоскан пізнав, що олень пробіг недавно і дуже швидко.

«Значить, скоро зупиниться, — подумав мисливець. — Ану, спробую догнати». І, супроводжуваний собаками, він швидко подався на захід.

Тоскан не помилився. Дедалі слід оленя ставав свіжіший.

За півтори години слід повернув на північ.

«Наче він знає мій маршрут», — усміхнувся сам до себе мисливець.

Тепер кожну мить він міг сподіватися побачити оленя. Тоскан напружував свій зір і придивлявся до кожної цяточки попереду.

Собаки йшли разом з ним, не забігаючи далеко.

Але що таке? Тут зовсім недавно був олень. Тут він копитами розбивав сніг, добуваючи мох. Потім, видно, він чогось злякався і, мабуть, прожогом кинувся навітки, взявши напрям на схід.

«Досить, — подумав Тоскан, — я втомився його переслідувати. Олень повернув назад, мені ж повертати ще рано. Мабуть, він вибіжить на Оротука».

Зробивши такий висновок, мисливець продовжував путь на північ. Він шкодував, що згаяв час, а втім, це не перешкодило йому пообідати олениною. М'ясо замерзло, і він стругав його ножем, наче дерево.

Незабаром собаки знов почули звіра. Тоскан зійшов на горбок і побачив у долині зграю вовків. Більшість з них лежала. Вони, мабуть, відпочивали або спали після вдалого полювання.

Собаки, побачивши багато вовків, оступились і підібгали хвости.

Тоскан зняв рушницю і ліг на сніг, поклавши біля себе усі патрони.

ОРОТУК ПОСПІШАЄ НА ПІВНІЧ

Місцевість, якою йшов Оротук, була надзвичайно рівна. Тільки де-не-де траплялися малесенькі горбики. Він не бачив жодного кущика. Літом тут стояло болото. Коли б не мороз, що зцементував поверхню цього болота, то тут би не пройти. Літом сюди не одважувались іти навіть найкращі мисливці. Тепер це було цілком безпечно. Сніг вкривав болото й невеликі озерця. Навколо простяглась рівна долина.

Оротук бачив чимало різних слідів. За слідом полярної миші йшов слід лисиці. Слідами оленячого стада пройшли вовки. Але це було два-три дні тому.

Вдалині, може, за п'ятсот кроків, показався білий північний лис. Він був недосяжний для рушниці звичайного мисливця. Але тут рушниця була в руках Оротука. Він підніс рушницю, і в той самий момент гримнув постріл. Лис залишився лежати на снігу.

Зідравши зі звіра шкуру, Оротук подався далі на північ.

Йому хотілося зустріти хоча б одного вовка, але, крім старого сліду, ніщо не говорило про можливість їх близькості.

Замість вовка, вдалині він помітив оленя. Олень був дуже далеко і, чимось сполоханий, швидко зник на заході.

Оротук навіть не став його переслідувати. Все ж, гадаючи, що оленя могли сполохати вовки, Оротук зійшов на його слід, щоб перетнути шлях хижакам, коли б вони появились. Він ішов уже довго і втомився. Але вважав, що відпочивати ще рано.

Незабаром увагу його привернули чотири крапки на обрії. Ці крапки нагадували те, що він шукав. Не інакше, як на нього ішли вовки. Зрадівши, Оротук прискорив ходу. Згодом одна з крапок стала людиною, а інші три — собаками. То був Тоскан.

Дядько і небіж зустрілись. Тоскан розповів про своє полювання: він убив сім вовків.
— А я йшов слідом оленя, — промовив Оротук. — Гадав, що його сполохали вовки.
— Ні, то я його сполохав. А ти той оленячий слід пізнав?
— Ні.
— Гай, гай... Придивляйся краще до слідів, небоже. То ж слід оксамитового оленя!

ТЮБЕЛЯЙ ПОВЕРТАЄТЬСЯ

Тюбеляєві собаки волокли за собою по снігу вовчі шкури. Мисливцеві вдалося вбити трьох вовків. Щоб собакам було не важко, він кожну обв'язав одним кінцем, а до другого поприв'язував шкури. Лише коли-не-коли він позирав на собак, щоб вони часом не порвали його мисливської здобичі.

Сутеніло. Тюбеляй поспішав: до мисливського намету треба йти ще години з півтори. Лише дуже цінна здобич тепер могла привабити його. Все ж одного разу він зупинився: просто на нього біг олень.

Олень теж вчасно помітив мисливця і повернув назад. Тюбеляй вистрілив і не поцілів: було дуже далеко.

Собаки виснули й кинулися за звіром. Вовчі шкури заважали їм бігти, і прудкий олень зникав удаліні.

Коли Тюбеляй підійшов до оленячого сліду, він так само, як і старий Тоскан, пізнав його.

— Шкода, шкода, — голосно сказав сам до себе мисливець.

Гукнувши собак, Тюбеляй швидше зачовгав лижами. Уже зовсім смеркало, коли він підійшов до намету. Оротук і Тоскан повернулися раніше і розмовляли з гостем — пастухом Ельяном.

— Ну, розповідайте про свої успіхи, — звернувся до мисливців оленячий пастух.

— А що ти нам скажеш? — І собі спитав Тоскан.

Пастух розповів:

— Просили мене товариші порадувати вас доброю звісткою: вовків таки поменшало. Знищили ми їх чимало. Але, — Ельян зітхнув, — з'явився у нашій місцевості триногий вовк і чинить велику шкоду. Щоночі нападає він на свійських оленів. Щодня він нищить звіра у наших пастках. Багато хто бачив його, але нікому не пощастило його вбити. Є ухвала улусної Ради — видати тому, хто вб'є цього вовка, нагороду, таку саму, як за сто звичайних вовків.

Мисливці мовчки вислухали пастуха. Тільки Оротук тихо сказав Тюбеляєві:

— А у мене на одного вовка поменшало. Це ж, безперечно, той, що залишив ногу у моїй пастці.

— Ну що ж, постріляли вже багато їх. Вб'ємо і цього триногого, — запевнив пастуха Тоскан. Потім Тюбеляй розповів про свою зустріч з оксамитовим оленем. Слухаючи те оповідання, Оротук розхвилювався.

«Значить, той олень десь близько», — думав він.

ЗУСТРІЧ РОДИЧІВ

У різних напрямках ішли вовк і олень. Над тундрою стояла місячна ніч. Коли місяць ховався за пошматовані хмари, здавалось, що тундра загорталась у волохату темряву. І вовк і олень були самітні. Олень єдиний врятувався з стада, яке винищила вовча зграя. Вовк одбився від зграї, ускочивши в пастку. Він врятувався, одгризши собі ногу. Та тим часом мисливці розігнали його зграю.

І от вовк шкандибав на трьох ногах, поволі посуваючись на північ.

Олень біг на південь.

Вони розминулись недалеко один від одного, не зустрівшись.

Коли олень ставив копито на землю, то чувся звук, наче в копиті тріщала якась кісточка. Так, потріскуючи копитами, оксамитовий олень наближався до великого табуна свійських оленів. Той табун доглядав Ельян із своїм помічником та десятком собак. Доглядали вони пильно, але не помітили, як троє оленів дуже далеко одійшли од табуна. Вони пройшли через пасмо горбів і знайшли багато паші під снігом. Там і залишились на ніч.

Їх і почув оксамитовий олень, потягнувши носом повітря. Хоча запах був і не зовсім звичайний, але це, безперечно, були олені. Дикий олень обережно наближався до них.

Один із свійських оленів повернувся до нього. Оксамитовий олень здригнувся. Був один момент, коли він хотів кинутись навіть навітки, проте олень не виявив до нього ворожості, і він зостався. Вони дивились один одному у вічі. Інші два перестали жувати і собі підвели голови. За хвилину два олені, — один свійський, другий дикий, — терлись шиями один об одного. Так відбулося перше знайомство. Потім усі вчотирьох вирішили спочивати. Один олень підгорнув ноги і ліг. Троє, в тому числі і оксамитовий, продовжували навстоячки жувати жуйку.

Місяць вплив з-за хмари, наче човен з-за острова, і залив своїм сяйвом тундру.

Все здавалось нерухомим у тому сяйві. Але так тільки здавалось. Враз оксамитовий олень насторожився. Він високо підвів голову, прислухався, нюхнув повітря і стрибнув убік з усієї сили. Свійські олені теж кинулись навітки.

ВОВЧИЙ ГІН

Сполохали оленів вовки. Один свійський олень став їхньою жертвою. Двоє інших зникли в напрямі, де пасся табун Ельяна.

Решта вовків кинулась навздогін за оксамитовим оленем. То був шалений гін.

Високо підвівши голову, широко роздуваючи ніздрі, він щосили викидав уперед ноги.

З-під задніх копит бризками розлітався сніговий пил. Місячні бліки на кінчиках рогів витягалися в повітрі золотою ниткою, як слід від кинутої жаринки у темряві.

Четверо дужих вовків переслідувало оленя. Шістнадцять вовчих ніг здавались тисячею, коли б дивитись на них збоку, — так швидко бігли вони.

Розлютовані й розохочені лихі звірі забули про все. Вони переганяли один одного. Запах оленя бив їм у ніс і перехоплював дух. Очі у вовків люто горіли, впиваючись в оленя. Роти у них були порозкривані, і гострі зуби блищали в місячному сяйві.

Відстань між вовками і оленем, що спочатку була чимала, почала зменшуватись.

Вовки наздоганяли оленя.

Вовк, що біг попереду, упивався пахошами живого м'яса. Він, мабуть, уже відчував у своїй розгаряченій пащеці теплу оленячу кров. Дико виснув цей вовк і стрибнув так, що між ним і оленем залишилось не більше як два метри. Тільки задні копита оленячі не дозволяли йому вчепитися в свою жертву. Вони щосекунди злітали високо вгору, і вовк знав, що коли б він потрапив під них, то вже не підвівся б ніколи. Щоб схопити оленя, треба зрівнятися із ним, плигнути йому на спину, вп'ястися зубами в шию. Чотири вовки наздоганяли оленя. Але сталося те, чого жоден вовк не сподівався. Затримавшись тільки на десяту частку секунди, оксамитовий олень з такою силою хвицнув копитами переднього вовка, що той без духу одлетів геть. Олень удесятерив швидкість свого бігу і скоро почав віддалятися од решти вовків. А ті, зупинившись, кинулися шматувати свого мертвого товариша.

Олень біг далі. А потім, радісно зітхнувши, пішов поміж горбами.

Враз, несподівано, щось важке впало йому на спину. То плигнув триногий вовк.

НІЧ ПЕРЕМОГИ

«Ніч яка місячна», — думав Оротук, лежачи в наметі.

Йому не спалось. Одна думка перебивала іншу. Він непокоївся своїми мисливськими невдачами. Напередодні Тоскан убив дев'яносто сьомого вовка. Тюбеляй нараховував вісімдесят шість вовчих шкур. А Оротук мав тільки тридцять вісім.

Нерадісні були думки Оротука. Та ось він почув десь далеко вовче виття. Він схопився, узяв рушницю і вийшов. Його старші товариші спали.

«Коли б мені побачити цих вовків, — думав Оротук. — Адже ще жодного вовка, якого я бачив, не минала куля. Тільки, на жаль, я мало їх бачу». Він пройшов повз нарти і, не кличучи за собою собак, попростував до кущів. Ішов, прислухаючись до вовчого виття. Часом воно затихало, потім чулося знову. Це було десь дуже далеко. «То, мабуть, вовки виють на місяць, — думав Оротук. — Чи прийдуть вони сюди?»

Він наближався до кущів. І враз із-за них прожогом вискочило якесь страховище. Так зразу видалось мисливцеві. Наступної хвилини він зрозумів: то був олень, верхи на ньому сидів вовк і гриз оленеві шию.

З неймовірною швидкістю Оротук підніс рушницю.

Собаки, почувши постріл, посхоплювались і загавкали. Цей галас збудив Тюбеляя і Тоскана. Обидва вискочили з намету. Недалеко побачили велику тварину, розпластану на снігу, а біля неї схиленого Оротука.

Вони підійшли до нього. На снігу лежав оксамитовий олень. Під ним сніг набрякав кров'ю. На олені був вовк. Він і мертвий не випускав шию оленя. Оротук ножем розімкнув йому зуби.

Олень важко дихав. Красиві очі злякано дивились на людей. Оротука обгорнув великий жаль.

— Це оксамитовий олень. Він, мабуть, зараз помре.

Тоскан мовчки почав оглядати оленя. Оротук і Тюбеляй стежили за ним.

Та ось Тоскан закінчив свою справу і підвів галову.

— Оротук, — сказав він, — спутай добрими мотузками ноги своєму оленеві. Його рана не

страшна. Цю рану скоро залікує Ельян. Олень упав, бо пристав од довгого бігу.

Радістю засяяло обличчя Оротукове. Йому здавалось, що навіть собаки, плигаючи і лащачись, відчули ту радість. Але ще більша радість охопила його, коли почув слова Тюбеляя:

— А де ж четверта нога цього вовка? Це ж триногий вовк... Той самий, що цінується, як сто вовків.

Дядько обняв небожа.

— Оротук, — сказав він, — це ніч твоєї перемоги.

1933

ВОЛОХАН

ТИКО І ВОЛОХАН

Вони познайомилися, коли одному було три роки, а другому три місяці.

Три роки було маленькому Тико.

Він жив із своєю мамою і старшим братом на березі холодного моря.

Маму його звали Панай, а брата — Умк.

Навколо їхньої хатини розляглася тундра. В тундрі не ростуть дерева. Там лише мох, болото та каміння. В тундрі дуже мало людей.

Одного дня до берега підійшов пароплав. Люди з пароплава привезли на берег великі бочки, залишили їх тут і повернулись назад. Пароплав рушив далі і зник вдалині.

Маленький Тико прийшов подивитись на ті бочки. Ніхто не бачив, як він туди пішов.

Умк саме тоді лагодив сани.

Коли чує Умк — хтось дзявкає біля нього: дзяв-дзяв! дзяв-дзяв! Дивиться — аж то маленьке цуценя, якому не більше як три місяці.

— Цюця... — каже Умк. — Волохатий який, — гладить його.

Досі він цього цуценяти не бачив. Мабуть, люди з пароплава привезли його на берег і забули.

Поведінка цуценяти була чудна. Воно то ухопить Умка за ногу, то потягне, відбіжить, загавкає і замотає головою, наче запрошує кудись. Умк зрозумів, — цуценя кличе його за собою. Він пішов за ним. Цуценя біжить, а Умк за ним. Побігло цуценя на берег. Прибіг туди й Умк. Дивиться цуценя на бочку, гавкає, а бочка догори дном стоїть. Прислухається Умк — у бочці щось гуде. Підняв він ту бочку, а з-під неї Тико заплаканий визирає. Хлопчик підліз під ту бочку, а вона його й накрила. Налякався бідолашний. Міг би загинути. Цуценя його врятувало.

Того песика дуже полюбив Тико. Песик теж полюбив хлопчика. Песик був волохатий, і прозвали його Волохан.

ХВИЛЯ-НАПАСНИЦЯ

Минув рік, як вони познайомилися та потоваришували. Ніколи Тико не ходив гуляти без Волохана.

Волохан ріс швидко, і тепер це був молодий дужий собака.

Якось Тико разом з Умком пішли до моря. Волохан біг попереду.

Вітру на морі не було, проте клекотів сильний прибій. Висока хвиля підіймалася на поверхні моря, котилась до берега, тут розсипалась і далеко заливала узбережжя. Хвиля котила багато камінців і піску. Вона то викидала їх на берег, то тягла знов у море.

Умк і Тико кидали камінці — пробували, хто далі кине.

Дорослий Умк, звичайно, кидав далі.

Тико вибруднив руки і хотів їх помити, присівши біля води. В цей час набігла хвиля. Від удару Тико впав, хвиля відкотилася від берега і забрала хлопця з собою. Умк не бачив цього, бо стояв спиною до моря. Повернувшись на голосне гавкання Волохана, він побачив спочатку Тико, якого хвилею несло від берега, а далі й Волохана, що кинувсь услід за ним у море. Хлопчик незабаром зник під водою. Волохан теж.

Умк кинувся, щоб рятувати брата, але не встиг добігти до берега, як побачив Волохана, що випірнув з-під води. В зубах він держав Тико. Перемагаючи прибійну хвилю, собака наближався до берега. Хвиля кидала його разом із Тико на пісок, а потім хапала і несла назад у море. Умк поспішив їм на допомогу і витягнув обох на берег. З радісним гавканням плигав Волохан навколо нерухомого Тико.

ВОЛОХАН СМІЛИВИЙ І ПРУДКИЙ

Літо минуло. Випав сніг, пухкий і білий. Почалась холодна зима. А зима в тім краю, де жив Тико, тягнеться довше, ніж весна, літо та осінь разом. То холодний край.

Як почалась зима, Умк зробив меншому братові малі нарти. Це такі саночки, що в них запрягають собак. Собаки возять на тих нартах людей і всякий вантаж.

Тико запряг Волохана в свої нарти. Волохан швидко побіг, тягнучи за собою нарти.

На нартах сидів Тико. Приємно й хороше було кататись. Кілька разів Волохан оббіг кругом хати.

Тико захотілось поїхати далі, і він закричав:

— Волохане! Волохане! Біжи в тундру!

Волохан повернув від хати. Скоро він вивіз Тико на високий горбок у тундрі.

А з другого боку горба лежав на снігу білий ведмідь. Побачивши хлопця і собаку, він схопився на ноги і кинувся до них.

— Волохане! — загукав Тико. — Тікай! Ай-ай!

Мов вихор, зірвався Волохан. Нарти помчали назад. Швидко біг ведмідь, та не догнати йому Волохана. Раптом нарти набігли на камінь і так підскочили, що Тико не втримався і впав на сніг. Широкими стрибками ведмідь наближався до хлопчика. Волохан, помітивши, що його Тико zostався в снігу, круто завернув назад. Відважний собака кинувся на ведмедя ззаду і схопив його за задні ноги. Ведмідь гаркнув і повернувся до нього. Волохан відскочив і теж люто загавкав. Так він робив кілька разів: плигне, вхопить ведмедя за хвіст і знов відскакує. Даремно

розлючений звір намагався схопити собаку. Тим часом Тико, скільки мав сили в ноженятах, мчав додому. Задихався, упрів, а таки втік від ведмедя. Прибіг додому й розказав про все Умкові. Умк схопив рушницю й побіг туди, де ведмідь ганявся за Волоханом.

Умк застрелив ведмедя.

ВОЛОХАН СПОВІЩАЄ МИСЛИВЦІВ

Літом на берег, де жив Тико, приїхала бригада мисливців. То були Умкові товариші. Разом із Умком вони взялися полювати на білух.

Білуха — це великий звір, що живе в морі. Вона схожа на кита, тільки менша. Важить білуха дуже багато — стільки, скільки слон. Жир білухи дуже цінний.

Мисливці вирішили поставити сітку у великій бухті. Коли табун білух іде коло берега, то неодмінно заходить у кожну бухту. Зустрівши сітку, білухи легко могли б її розірвати, але не догадуються цього зробити. Вони починають шукати іншого виходу, і тоді мисливці їх стріляють.

Товариші Умка по черзі вартували біля сітки. Але якось трапилось так, що ніхто не залишився на морі. Усі були в хаті: Панай спекла дуже смачну печеню з ведмежого м'яса, і мисливці охоче ласували.

Раптом чують — надворі голосно загавкав Волохан, немов викликав їх з приміщення.

Вискочив Тико, а за ним Умк. Бачать, Волохан аж заливається і все поривається до бухти.

— Там звір якийсь, — каже Умк.

Мисливці схопили рушниці й побігли до бухти.

Підбігають, а бухта наче пінястими хвилями збілена. Та то не хвилі. Великі білі звірі раз у раз з води вискакують. Табун білух зайшов у бухту.

Затріщали постріли. Мисливці стріляли білух. А вздовж берега сюди й туди бігав Волохан і вищав з задоволення.

ВОЛОХАН НЕ ЛЮБИТЬ ЛИХИХ ЛЮДЕЙ

Махаючи довгим хореем, мисливець Ган гнав оленів. Хорей — це така довга палиця, що нею поганяють оленів.

Ган їхав до Умка, щоб забрати шкури білух. Ган був лиха людина. Він не жалів своїх оленів. Він їх нещадно бив. Надто сердитий він був на одного оленя. Той олень посковзнувся, розбив собі ногу і тепер не міг добре бігти.

Це дратувало Гана. Він вважав, що олень це зробив умисне, щоб гірше його везти. Зупинившись біля Панаєвої хати, Ган порозпрягав оленів, пустив їх пастись, а оленеві з розбитою ногою попутав ноги, щоб він не міг бігти. Після цього взяв хорей і почав його сильно бити. Бідна тварина аж стогнала, і сльози котились їй з очей. Та Ган на це не зважав. Він бив і бив оленя. Двадцять разів ударив він і замахнувся двадцять перший раз, та не вдарив. Не вдарив, бо сам упав на землю: Волохан плигнув на нього і звалив його. Очі у Волохана налилися лютим

вогнем.

— Ах, ти ж! — крикнув Ган і хотів підвестись, щоб ударити хореем собаку.

Та Волохан лише грізно загарчав і клацнув зубами.

Ган злякався і почав кричати:

— Рятуйте! Рятуйте!

Прибігли Тико, Умк і Панай.

Вони побачили, як Волохан взяв у зуби хорей і подався геть. Відніс хорей і кинув. А тоді повернувся назад. Ган уже скочив на ноги і крикнув Умкові:

— У вас звірі, а не собаки!

Волохан підійшов до Гана і грізно загарчав. Той враз стих і сховався за Панай. Пес підійшов до побитого оленя і ніжно його лизнув.

ВОДІЙ

Минуло кілька років. Тико став міцним хлопцем. На підборідді в Умка виросла борода. Ще більше постаріла Панай. Тепер Тико мав своїх сім собак і допомагав Умкові полювати.

Серед тих собак вирізнявся своїм зростом великий Волохан. У запряжці він вів за собою інших собак, бо був найсильніший і краще за інших умів вибирати шлях через тундру.

Стояв ясний морозний ранок. Зорі поблідли. Умк, Панай і Тико сподівались побачити сонце над обрієм: вже давно вони його не бачили, бо в тій місцевості, де вони жили, сонце взимку ховалося на цілий місяць.

— Тико, — сказав Умк, — запряжи собак та поїдь оглянь пастки на лисиць, а я загляну до Кам'яного горба.

— Добре, — відповів Тико. Він запряг собак і поїхав.

Ті пастки Умк порозставляв вздовж берега далеко одну від одної. Кожні три-чотири дні хтось із братів їздив оглядати їх.

Цього разу Тико у першій же пастці знайшов лиса. Це був білий полярний лис. Звуть його песцем. Хутро його дуже легке, м'яке і тепле. З того хутра шиють коміри, шапки, шуби.

Песець був уже мертвий, Тико кинув його на нарти і поїхав далі до інших пасток.

ПУРГА

З моря подув вітер. У тундрі закуріло сніжком. Вітер був не сильний, і Тико не турбувався. «Поїду, — думав він, — ще до Кам'яних горбів. Там зустріну Умка. А вже потім разом повернемо додому».

В його нартах лежали дві білі лисиці. Він гукнув на собак і наказав Волоханові повертати до Кам'яних горбів.

Кам'яні горби були далеко від моря. Там громадилися величезні скелі, серед яких любили ховатись лисиці. В тих скелях і поставив свої пастки Умк.

Тико був уже на півдорозі до Кам'яних горбів, коли раптом вітер подужчав, піднявши

сніговий туман. Він збив з шляху собак.

«Пурга», — з тривогою подумав Тико.

Навколо потемнішало.

Собаки пішли повільніше.

Було чути лише виття вітру. Хуртовина сліпила очі.

Хлопець не знав, що робити. Він не взяв з собою ні харчів, ні хутряного мішка, в якому можна переждати пургу, що могла затягтися на кілька день. Про те, щоб дістатися додому, не можна було й думати.

Вітер бив йому снігом у очі так, що не видно було навіть собак.

— Що ж робити? — спитав себе Тико і відповіді не знаходив.

А вітер скаженів, кружляв сніжними вихорами, засипав тундру...

Все повільніше йшли собаки... Нарти стали.

ДЕ УМК?

Собаки далі не йшли. Стривожений Тико зліз із нарт. Підійшов до собак. В коліна йому ткнув морду Волохан.

— Собачко моя, — сказав Тико і погладив рукою собаку. — Що будемо робити?

Волохан стиха загарчав.

Тико знов сів на нарти і гукнув:

— Волохане, рушай! Гайда! Гайда! А то снігом замете!

Волохан струснув кількох ледачих собак, що вже встигли лягти на сніг. Вони підвелись, і тоді всі собаки рушили туди, куди повів їх Волохан.

Тико ліг на нарти. Він поклався на собак. Хто знає, куди вони його завезуть. Може, зайдуть далеко в тундру, і тоді довго доведеться шукати домівки, а може, вийдуть на закрижаніле море. Вітер зламає кригу і понесе Тико в незнану далечінь. А може, довго кружлятимуть на одному місці, поки не пристануть... Тоді ляжуть у сніг і лежатимуть нерухомо, і вітер заноситиме їх снігом. Так можна й замерзнути.

Сніг танув на обличчі. Обмерзали брови. Собаки йшли і йшли.

Тико дрімав, лежачи на нартах.

Під ним лежали мертві лисиці, м'яким хутром гріючи йому руки.

Вітер не вщухав ані на хвилину. Собаки йшли поволі. Нарешті, стали.

— Що таке?

Тико зліз із нарт.

Кілька собак лягло в сніг. Волохан радо скавучав.

Нарти стояли перед якоюсь стіною. Тико глянув уважніше. Це була їхня хата.

Його зустріла старенька мати — Панай.

Він був вдома. Він грівся біля вогню, і мати давала йому їсти.

Але Умк того дня не повернувся додому з Кам'яного горба.

Тривожна думка непокоїла Тико і Панай.

— Де ж він? І що з ним?

УМКОВА РУКАВИЦЯ

Другу добу лютує хуртовина. Як і раніше, з моря дме ураганний вітер. Собаки поховались у сніг. Другу добу не знають спокою стурбовані відсутністю Умка його мати і брат.

Може, вітер ще багато днів местиме снігом по тундрі? Може, Умк заблудився? Може, з ним сталося яке нещастя? Непокоїться мати. Неспокійний і Тико. Під таку хуртовину він не знає, куди їхати шукати брата. Проте він часто виходить з хати, дивиться, чи не під'їздить Умк. Оббіжить кругом хати і повернеться назад. Обличчя в нього червоне, пашисть вогнем: так насічуть його вітер і сніг.

Навідується Тико й до своїх собак. кине їм по шматку м'яса або сухої риби, щоб їли й не дуже мерзли. Найближче до порога лежить його друг Волохан. Неспокій Тико передається Волоханові.

— Немає Умка, моя собачко, — скаржиться Тико своєму чотириноному другові.

Тихо скавуть Волохан.

Якось вийшов Тико з хати. Дивиться — немає Волохана. Гукнув — ніхто не озивається. Волохан десь зник. Обійшов Тико навколо хати. Ніде немає Волохана. Скликав усіх собак. Повилазили вони з-під снігу. Є всі, крім їхнього водія.

Минув деякий час. Чує Панай: хтось торсає двері.

«Може, Умк?» — подумала вона і кинулась з хати. Відчиняє двері: на порозі Волохан, в зубах щось держить. Придивився Тико, а то Умкова рукавиця.

— Волохан знайшов Умка.

Ще більше занепокоїлась Панай.

Вирішила вона разом із Тико розшукувати Умка.

— Коли один раз Волохан зміг, незважаючи на пургу, пройти до нього й повернутись, то і вдруге зробить це. Він проведе нас, — сказав Тико.

ВОЛОХАН ВЕДЕ

Панай розвела великий вогонь.

— Щоб чути було дим Волоханові, — сказала вона синові. — Йому легше буде повертатись назад...

Тико запряг у нарти собак.

Поїхали. Незважаючи на хуртовину, собаки йшли швидко, їх тягнув за собою Волохан.

Ні Тико, ні Панай у сніговій хуртовині нічого не бачили.

Може, годину, а може, й більше йшли собаки. Та ось нарти вповзли на якийсь горб. Волохан пішов дуже обережно. Потім він загарчав на інших собак, і вони теж пішли обережніше.

Тико догадався, що вони в'їхали на Кам'яні горби.

Нарешті Волохан зупинився.

Зійшовши з нарт, Тико і Панай за кілька кроків від себе побачили глибоке провалля між

скелями. Волохан дивився в глибину ущелини й тихо скавучав.

— Тут має бути Умк! — радісно загукав Тико. З провалля долетів якийсь кволий голос.

То обізвався Умк. Він сюди провалився з своїми собаками й нартами. І хоч провалля було не таке вже й глибоке, але вилізти звідти він не міг, бо стіни ущелени були слизькі і стрімкі.

Тико спустив у провалля кінець мотузка, якого прихопив з собою. Тим кінцем Умк обв'язав свої нарти, а другий кінець Тико прив'язав до своїх нарт. Потім Тико гукнув на собак і став їм допомагати витягати Умкові нарти. Витягли нарти. Потім витягли одну за одною Умкових собак. Нарешті, витягли й самого Умка.

— Як же ти потрапив туди? — спитав Тико.

— Як почалась пурга, мене з нартами й собаками несподівано кинув туди вітер. Багато часу минуло, аж поки я побачив над собою голову якоїсь звірини. Спочатку я думав, що то ведмідь, аж виявилось, що то Волохан. Упізнавши, я кинув йому рукавицю.

Нарти побігли по тундрі. Троє людей повертались додому. Крізь хуртовину їх вів Волохан.

1933

МАЛИЙ ПОСЛАНЕЦЬ

СЕСТРИ ТАЙО

У хлопчика Тайо була маленька сестричка. Хлопцеві вона дуже подобалася. Таке маленьке дівчатко-крихітка. Тайо мав і старшу сестру. То велика сестра, їй аж чотирнадцять років. Звалась вона Анка. Тайо ж було лише вісім років.

Тайо та Анка — чукчі. Вони жили у великому наметі, який називають ярангою.

Мати лежала хвора. Батько вчора вийшов на полювання і досі не повертався. Він міг затриматись на два-три дні.

Діти лишались самі.

Ранком Анка дала братові смаженої тюленячої печінки. Тайо поїв і спитав сестру:

— Ти до школи сьогодні підеш?

— Ні, — відповіла Анка, — не піду, бо мати хвора. Треба доглядати її та нашу маленьку сестричку.

Від їхньої яранги до школи — чотири кілометри. Хоч це й далеко, але Тайо часто проводив сестру, коли вона йшла в школу.

Сьогодні Тайо помагав сестрі гріти воду, готувати їжу та бавив маленьку сестричку.

НЕПРОХАНІ ГОСТІ

Вечоріло. Хворій матері гіршало. Очі в неї почервоніли, голова й руки стали дуже гарячі. Хвора ледве чутно шепотіла. Та ось і зовсім перестала відповідати на запитання Анки.

— Ой, — стискаючи собі пальці, сказала дівчинка, — мати знепритомніла. Вона умре.

Очі Анки набрякли сльозами. Прозора слізка скотилась по щоці. Але дівчинка швиденько витерла сльози. Вона не хотіла показати Тайо, що плаче. Боялась злякати його.

На цей час до яранги зайшло троє людей. Двоє з них були сусід Багай та сусідка Ерпин. Третій — низенький дідок, його Тайо не знав, зате того старого пізнала Анка. То був головний шаман на їхньому березі. Той шаман брехав чукчам, ніби він все може робити і все знає. Він запевняв, що коли йому заплатять, то він вилікує всякого хворого. Стверджував, ніби знає такі слова, які допомагають щасливому полюванню. Це був безсовісний брехун, що любив добре попоїсти і не любив працювати.

— Ми довідались, що ваша мати хвора, — звернулась до дітей Ерпин.

— І я покликав найстаршого шамана. Він вилікує її, — так сказав Багай.

— Не треба шамана! — крикнула Анка. — Він не вмє лікувати. Я побіжу до школи. Там є лікар... Покличу його.

НАПАД

— Не можна кликати лікаря! — захвилювався шаман. Він знав, що лікар прожене його геть звідсіля.

— Не можна кликати лікаря! — запищала Ерпин.

— Не можна кликати лікаря! — загудів Багай.

Вони обоє над усе вірили в шамана.

— А я вам кажу, що зараз покличу лікаря, — сказала Анка і хотіла вийти з яранги.

— Не пускайте її! — закричав шаман.

Багай і Ерпин кинулись до Анки і схпили її за руки. Їм на допомогу підскачив шаман. Дівчина рвалась із рук, але її подужали троє дорослих людей.

Негідники зв'язали дівчині руки й ноги та поклали її в кутку яранги.

Тайо, боячись, щоб не зв'язали і його, заховався в кутку під шкурами нерп.

Зв'язавши Анку, шаман пішов до хворої. Він оглядав її недовго, але шепотів багато незрозумілих слів. А що Багай та Ерпин тих слів не розуміли, то вони почували до шамана велику пошану...

ЩО ВИГАДАВ ШАМАН

Коли шаман оглянув хвору, він сказав:

— Коли опівночі їй не стане краще, то треба буде винести немовля на мороз. І нехай лежить на морозі до ранку. Тоді хвороба перейде в немовля, і хворій стане легше. Коли немовля не замерзне, то хвора вичуняє. Інакше вмре.

Як почули Анка й Тайо шаманові слова — защеміло серце в них. Захвилювались. Вони дуже любили маленьку сестричку.

Після того Багай з шаманом пішли з яранги. Вони пішли до Багая і мали повернутись лише

опівночі. Біля хворої лишилася Ерпин.

Тайо осмілився, виліз з-під шкур і підійшов до Анки.

— Сестро, що робити? — тихенько спитав хлопчик.

— Дай мені паперу й олівець, — прошепотіла дівчинка.

Ерпин поралася біля хворої, що лежала за завіскою з тюленийчих шкір. Вона не бачила, як Тайо приніс Анці папір і олівець. Але руки дівчини були зв'язані. Вона взяла олівець у рот. Тайо підніс їй папір. Анка перевернулася на живіт і, тримаючи зубами олівець, почала писати. Світла каганця було замало. Насилу написала такі слова: «Нещастя шаман вбиває сестру лікаря Анка». В цей час за завіскою заворушилася Ерпин. Вона йшла до них. Анка випустила з рота олівець і лягла на папір. Тайо притулився до стіни.

ТАЙО ЗАЛИШАЄ ЯРАНГУ

До них підійшла Ерпин.

— Тайо, — гукнула стара на хлопця, — де ти пропадаєш? Візьми немовля і посидь з ним. Тим часом я доглядатиму вашу матір.

Тайо пройшов до матері. Вона лежала нерухомо. Лише чути було її важке дихання. Хлопчик взяв немовля і пішов у той куток, де лежала зв'язана сестра.

Ерпин повернулася назад до хворої.

— Тайо, — прошепотіла Анка, — візьми цей папірець і біжи до школи. Там даси його вчителю. Скажи, щоб негайно прийшов лікар. Візьми з собою наших собак, і ти не боєтимешся бігти.

Страшно стало Тайо. Такому малому вночі бігти так далеко! Але згадав, що шаман смертю загрожує маленькій сестричці. Мама теж може померти. Стиснув зуби, подумав і сказав:

— Давай, я побіжу, хоч мені й страшно.

Обережно поклав біля Анки немовля, затиснув папір в руці і нечутно вийшов з яранги.

НІЧНА ПОДОРОЖ

Надворі все огортала ніч. Високо в небі роїлися золоті зорі. В темряві зникали вкриті снігом простори пустинної тундри. Обличчя й руки холодив мороз.

Запорпавшись у сніг, лежали собаки. Часом якась спросоння вищала. Тайо поволі, не здіймаючи галасу, попідіймав своїх чотириногих підручних.

Минуло небагато часу, і хлопчик з собаками зник у темряві. Яранга залишилась далеко. Хрумтів сніг. Оточивши Тайо колом, бігли пси. Як вірні охоронці, вони готові були кинутись йому на допомогу.

В темряві лише зорі світили хлопчиківі. Під ногами білів сніг. Та він певен — дорогу до школи знайде. Поспішаючи, швидко ступав хутряними чобітками по твердій сніговій корі.

Довго йшов Тайо. Часом глибоко провалювався в сніг. У темряві не бачив жодної будівлі.

Часом мигтіла турботна думка: «Чи так, як треба, я йду?»

Та ось на заході заясніло небо. Над обрієм підіймався великий кругловидий місяць. Од місячного сяйва заіскрилися вогники на сніговому покривалі.

Ліворуч здіймалися гори, праворуч виднілося вкрите кригою море. А просто перед Тайо з снігу чорніли будинки школи та лікарні. Ще кілька хвилин — і Тайо стукав до вчителя у вікно.

Прочитавши записку Анки, вчитель схвилювався. Скоренько покликав він лікаря. Разом запрягли своїх собак у нарти. Взяли з собою малого посланця і поїхали. Наближалася північ, і вони поспішали. Собаки Тайо супроводили їх, помчавши прожогом по тундрі.

НІХТО НЕ ПРИХОДИВ

Пізно ввечері до яранги повернулись шаман і Багай.

— Скоро північ, — сказав шаман.

Ерпин гукала Тайо:

— А дай сюди немовля!

Старій ніхто не відповів. Почали шукати Тайо. Його ніде не знайшли. Анка і немовля лежали нерухомо. Дівчинка сказала, що Тайо вже давно вийшов з яранги. Вирішили, що, мабуть, хлопчик десь сховався і заснув. Також він міг піти і до когось із сусідів.

Шаман підійшов до хворої і поклав руку їй на голову.

Здавалося, страшний вогонь розпікав її. Хвора лежала без пам'яті. Шаман пошепотів над нею, а потім повернувся до Ерпин:

— Давай дитину, понесу на мороз

Почула це Анка і голосно зойкнула:

— Не чіпайте! Не чіпайте! Лихо вам буде! Прийдуть лікар і вчитель — покарають вас!

Здрігнувся шаман, зачувши ці вигуки. Але не злякався. Не вірив він Анці, Анка кричала й качалась по підлозі, та злочинцям до неї байдуже. Шаман схопив немовля, загорнув у поганеньку шкуру нерпи і поніс на мороз.

Через кілька хвилин він повернувся.

Почалися жахливі хвилини для Анки. Вона сподівалась — ось-ось з'являться вчитель і лікар. А їх не було. Дитина мерзла надворі. А ті, кого чекала Анка, не приходили. Схвильована дівчина голосно заплакала. Та шаман жодної уваги на той плач не звертав. Він із своїми помічниками тим часом ласував моржевим м'ясом — копальхеном.

ТАЙО ПОВЕРТАЄТЬСЯ ДОДОМУ

Повз шкіряне запинало, що заміняло двері, в ярангу вдерся холодний вітер. Разом із вітром в хату зайшли люди. Це були лікар, вчитель і Тайо.

Як ошпарені, зірвалися злочинці з своїх місць.

— Це що? — звернувся до них учитель, показуючи на Анку. — Розв'яжіть її!

Лікар уже нахилився до хворої. Тремтячими руками шаман розв'язував Анку.

— Спитайте його, де дитина, — кричала дівчинка.

Учитель грізно глянув на шамана, і вони вийшли надвір. Через дві хвилини вчитель повернувся назад у ярангу з немовлям на руках.

Маленька дівчинка дуже змерзла, але була жива.

— Геть звідсіля! — крикнув лікар злочинцям. — Завтра ми з вами порахуємось.

Наступного дня з полювання, з великою здобиччю, повернувся батько. Довідавшись про вчинок Тайо, він дуже радів, що в нього син такий герой.

За кілька днів мати Тайо почала одужувати. Маленька сестричка теж одужувала.

Шамана судив суд. Його вислано з тієї місцевості, де він дурич і нівечив людей.

Коли мама цілком одужала, Анка пішла до школи. З нею пішов і Тайо. Вчитель залюбки вчив славного хлопчика.

1933

КРИЛА РОЖЕВОЇ ЧАЙКИ

ТАЄМНИЧА ГОСТЯ

Два місяці тому люди востаннє бачили сонце. Воно закотилося за обрій і більше не показувалось. Протягом цього часу тривала холодна полярна ніч.

Сьогодні чекали, що сонце знов підійметься над обрієм. Цього дня мало бути велике свято для жителів острова, де жили ескімоси. Вони одягалися в хутра, запрягали в сани замість коней собак і полювали на тюленів.

Уже давно люди на острові відчували голод. Довгої ночі їм не вистачало харчів. Багато з них лежали хворими.

З великою радістю ждали вони сонця. Хто тільки міг, вийшов на високий горб над берегом моря зустрічати вогняну кулю.

Вже зовсім розвиднілось. Навколо острова лежало скуте кригою море. Далеко на південному обрії чорніла смужка великого суходолу.

Ніхто з тих ескімосів ніколи не був на великому суходолі. Серединою протоки між островом і великим берегом постійна течія літом і взимку з шаленою швидкістю проносила кригу. Жоден сміливець не наважувався перейти той крижаний потік.

Лише раз, це було дуже давно, перейдено його. Діди цих ескімосів, тікаючи од ворогів, надібали таке місце, де можна було перейти через потік. Потім дехто хотів повернутись назад, та шамани заборонили відшукувати той прохід.

Очі всіх ескімосів не одривались од східної сторони неба. Там над засніженою кригою пламеніло ранішнє небо. Ось-ось з-за обрію визирне сонце. А тоді почнуться ясні дні. Почнеться полювання, і люди вже не голодуватимуть.

Навколо панувала тиша і не ворушилось навіть повітря.

Від морозу, здавалось, захололо не лише повітря, а й вітер.

Та ось край обрію черкнуло червоне коло, і перші сонячні промені лягли на кригу. В очі

блиснуло сніговим сріблом і позолотою.

— Сонце прийшло! — вигукнув старий Ілавірнік і звів над головою руки.

Увесь натовп зробив те саме. Вони вітали сонце.

— Хто там їде? — лякливо гукнув хтось серед натовпу. Всі обернулись. Маленька Навалук показувала пальцем на південь.

На сніговому покривалі крижаного поля, наближаючись до острова, від суходолу рухалась чорна пляма. То людина їхала нартами, запряженими собаками. Всі ескімоси зрозуміли, що та людина перейшла через крижаний потік.

Натовп забув про сонце і схвильовано, з неймовірною увагою слідкував за нартами.

Сонце, що показалось лише на хвилину, вже сховалось. Незабаром нарти наблизились до самого берега.

— Це дівчина! — крикнув гострозорий молодець Овайюак. І саме в цей момент назустріч нартам з-під крижаної скелі вискочив величезний білий ведмідь.

ІЛАВІРНІК ВІЩУЄ НЕЩАСТЯ

Мамаюк не ходила зустрічати сонце. Зморена голодом, вона ледве пересувала ноги. В глибині яранги нерухомо лежали її батьки.

Голод одібрав їм силу, і без допомоги дочки вони не могли б навіть звестись на ноги.

Важка полярна ніч минала, та жителі цієї яранги вже не сподівались вижити. Останні дні Мамаюк варила юшку з шкіри нерпи. Але юшка та була майже неспоживна.

Сьогоднішнього ранку дівчина вийшла з яранги. Вона з відчаєм шукала чогось їстівного. Коли сьогодні не вдасться нагодувати батьків, вони помруть.

Враз вона почула, як залопотіли пташині крила. Ту ж мить на сніговий горбок поруч яранги знизився птах. То була розкішна рожева чайка — рідкісний і жаданий птах Півночі. Кінчики її білих, як сніг, крил вилискували рожевими фарбами. Чорний дзьобик час од часу розпорошував сніг.

Напруживши останні сили, Мамаюк підняла лук і пустила стрілу з кістяним наконечником. Чайка тріпонула крилами і впала на сніг.

Зраділа дівчина підбігла до своєї здобичі. Вона вже знала, що сьогодні її батьки не помруть.

Мамаюк розділила здобич на три частини: дві більші віднесла у ярангу батькам, а меншу та крила рожевої чайки залишила собі.

З цими крилами пішла вона на горб, де люди зустрічали сонце.

Але сонця вона вже не застала: воно світило лише кілька хвилин. Тоді Мамаюк стала дивитися разом з іншими ескімосами на кригу, де зустрілись незнайома дівчина й ведмідь.

Було страшно. Собачки, впряжені в нарти, зупинились і почали гавкати. Величезний ведмідь великими стрибками біг до них.

Мамаюк бачила, як незнайома дівчина зіскочила з нарт і підняла рушницю. Блиснув вогник. До ескімосів долетіли звуки пострілу й передсмертний рев ведмеда. Ще голосніше загавкали собаки і люто кинулись на звіра, що повалився грудьми на кригу.

Проте дівчина одкликала їх, і вони вихором винесли нарти на горб, де стояв натовп,

здивований і настрашений відвагою незнайомки...

— Привіт вам, люди острова! — сказала вона, ступивши на сніг.

Її мова була чудна, але зрозуміла ескімосам. Вона була одягнена в хутра майже так, як одягаються вони. Обличчя її було подібне до облич їхніх дочок.

— Візьміть мою мисливську здобич, — показала вона на ведмедя, — і хай буде між нами дружба.

Щасливими очима глянули вниз зголоднілі люди. Наперед протиснулась Мамаюк і простягла гості крила рожевої чайки.

— О люди! — з жахом крикнув старий Ілавірнік, побачивши подарунок Мамаюк. — Нещастя! Нам заповіли діди, що крила рожевої чайки принесуть загибель нашому острову.

Запанувала глибока тиша.

У ВИГНАННІ

Почувши слова Ілавірніка, незнайомка підвела на старого очі і промовила:

— Дідусю, не кажи нісенітниць!

А потім звернулася до Мамаюк:

— З великою подякою приймаю я твій подарунок. Моє ім'я — Анка, що значить дівчина з моря. А як звати тебе?

— Мамаюк, — тихо відповіла злякана Ілавірніком ескімоска.

Анка ще раз сказала, щоб ескімоси взяли білого ведмедя. Четверо мисливців нерішуче спустились на кригу, де лежав звір. Після слів Ілавірніка вони боялися цієї дівчини. Коли б не голод в ярангах, вони б не одважились прийняти подарунок невідомої. Решта ескімосів залишились непорушними.

Лише стрункий Овайюак сміливо наблизився до Анки і сказав:

— О дівчино моря, звідки й куди лежить твій шлях? Чого завітала до нас на острів?

— Я чукчанка, — відповіла дівчина.

Ескімоси згадали перекази батьків, що на березі, на суходолі, живуть їхні родичі — чукчі.

— Мене прислали, — продовжувала Анка, — люди, що носять червоні зорі на грудях і шапках. Я маю дізнатись, хто ви і як живете. На суходолі ми чули про вас. І я питаю вас, чи потрібно вам ясне світло серед ночі? Чи потрібні вам нарти, що бігають без собак? Чи маєте ви досить м'яса, щоб не знати голоду?

— Дівчино, — відповів Ілавірнік, — не може бути ясного світла без сонця й місяця. Не можуть нарти бігати без собак. Ми не маємо м'яса і з голоду раді шукати мох під снігом. Та крила рожевої чайки віщують нещастя. Ми вдячні тобі за білого ведмедя. Але, просимо тебе, залиш наш острів. О люди, чи так я говорю?

Ескімоси мовчали. Вони боялись нещастя. Але голод мучив їх, а дівчина дарувала їм м'ясо ведмедя. І вони вирішили дозволити їй переночувати у себе, а Мамаюк негайно прогнати з острова.

Мамаюк заплакала, почувши слова Ілавірніка:

— іди геть од нас, дівчино, що здобула крила рожевої чайки. Йди від нас і спокутуй свою провину.

— Іди геть! Залиши нас! — вигукнуло кілька голосів. Тоді Анка взяла за руку Мамаюк і звернулася до ескімосів:

— Невже так настрахав вас лихий, недобрий дід? Ви женете Мамаюк, і я піду з нею. Але знайте, вона повернеться до вас на нартах, що бігають без собак, принесе світло, що ясно світитиме вночі, і здобуде для вас багато м'яса.

Анка посадила Мамаюк у свої нарти й гукнула на собак. Нарти помчали по кризі. Заходила темна ніч. Загудів вітер над морем. Почалась метелиця. В темряві зникли ескімоска й чукчанка. З моря долетіли тріск і вибухи. То вітер ламав кригу.

ОВАЙЮАКОВІ ПРОПОНУЮТЬ УМЕРТИ

Минуло чимало днів. Тепер протягом багатьох годин світило сонце і ховалось лише на короткий час. Далеко навколо острова простяглись крижані поля. І хоч морози майже не слабшали, та вже з'явилися великі ополонки. З тих ополонок на кригу виповзали моржі, нерпи. Кожного дня мисливці виходили полювати на морського звіра. Не полював лише велетень Овайюак. Кращий мисливець острова осліп. Його очі вкрилися більмами. Він не бачив сонця і криги.

Незважаючи на свою молодість, він уславився серед людей острова, бо кожного полювання мав найбільше здобичі. Тепер кількість убитого звіра зменшилась.

Маленька Навалук виводила його на великий горб над морем, і він сідав на уламок дерева, що море викинуло на берег: улітку вітер і крига приносили сюди багато такого дерева.

Сьогодні, як і кілька днів перед тим, Овайюак сидів над морем. За його спиною стояла Навалук. Сліпий ескімос усміхався, коли його обличчя ловило проміння сонця, але усмішка його була сумна. По вітру він вгадував кригу на морі. Там, на кризі, в цей час ходили мисливці, але їх він не бачив.

Зажурена стояла поруч ескімоса його сестра Навалук. Вона переказувала йому те, що бачила навкруги.

— У великій ополонці мисливці вбили моржа. Вони несуть його на острів. А ось до нас підходить Ілавірнік.

Справді, до них наближався дід. Він підійшов повільно і звернувся до сліпого:

— О мисливче Овайюак, як почуваш себе? Чи бачиш світ сонця? Чи міг би вийти на лови звіра?

Зітхнув Овайюак і відповів, що не бачить сонця й не може вийти на лови звіра.

— О мисливче Овайюак, — промовив Ілавірнік, — не принесуть крила рожевої чайки щастя нашому острову. Та не всі ми загинемо, бо прогнали і злочинницю й невідому, що прийняла в подарунок ті крила.

— Я слухаю тебе, розумний Ілааірнік, — сказав сліпий.

— Овайюак, ти довго дивився на ті крила і тебе спіткало нещастя. Овайюак, ти не можеш більше полювати. Ти нічого не можеш робити і став тягарем для нас. Тепер, згідно із звичаєм наших батьків, ти мусиш прохати смерті.

Здригнувся Овайюак, почувши слова Ілавірніка. Поблідла Навалук. Старий вимагав смерті Овайюака за старим звичаєм. У таких випадках той, кого найбільше любив мисливець, мусить

його задушити.

За хвилину вагання Овайюак відповів одним словом:

— Гарзд!

Ілавірнік грізно глянув на дівчину і, наче наказуючи, промовив:

— Сподіваюсь, рука Навалук не здригне! — Він знав, що Овайюак найбільше любив свою сестру.

Сліпий звівся на ноги і витягнув голову до моря. Він наче до чогось прислухався.

— Ви чуєте? — спитав Овайюак.

Навалук і Ілавірнік глянули на море і застигли здивовані.

НЕВИДАНІ ЗВІРІ

Повітря наповняло дивне гудіння. Звук той не був знайомий нікому із них. Жоден звір, жодна птиця не мали такого голосу.

Незабаром дівчинка і старий ескімос помітили вдалині на кризі якусь істоту, що швидко наближалась до острова. Вона блищала на сонці і мчала по кризі, обминаючи тороси. Ген-ген поза тією істотою посеред протоки чорнів натовп якихось інших істот. Їх зібралось там сила. Вони теж поспішали до острова.

— Що ви бачите? — спитав сліпий.

— О горе! — загукав старий. — Із суходолу йде наша загибель.

Крикнувши це, Ілавірнік кинувся навітки, залишивши сліпого й Навалук.

— Брате, — промовила дівчинка, — страшний звір наближається до острова. Що будемо робити?

— Обороняйтесь! — відповів сліпий. — Дай мені мій спис. А сама тікай, сховайся.

— Ні, брате, я не залишу тебе самого. Бери спис, а я візьму лук.

Дівчинка подала братові спис з наконечником із моржевого ікла, а сама, взявши лук, сіла біля братових ніг. Вона уважно стежила за тим, що робилось на кризі, і розповідала про все Овайюакові.

— Наші мисливці тікають. Вони залишили свою здобич на кризі і біжать до острова. Звір наближається. Який він чудний! Він нагадує мені велетенські нарти. Нарти, що біжать самі, без собак.

Дівчина замовкла. Вона звела очі на обличчя сліпого. Овайюак наморщив чоло, наче щось пригадував.

— Навалук, ти пам'ятаєш, що говорила та дівчина Анка? Вона казала про нарти, що прибіжать на острів без собак. Може, це не звір, а справді ті нарти.

Навалук мовчала й пильно дивилась, що діється на кризі. Лише пізніше знов вона почала розповідати.

— Твоя правда, Овайюак. Звір наздогнав двох мисливців. Вони упали на кригу, і звір зупинився. З цього звіра вийшла людина й підвела мисливців. Це не звір, а справді нарти, що біжать без собак. Вже інші мисливці зрозуміли це і перестали тікати.

Навалук знов помовчала. Сліпий чекав, коли вона продовжуватиме оповідання.

— Але ті чорні звірі, що йдуть із суходолу, то справжні ж звірі. Їх багато. У них чотири

ноги, а на голові роги, такі самі, як висять в Ілавірніковій яранзі. А за ними йдуть люди.

— Сестро, то, мабуть, звірі, що зуться оленями, — відказав сліпий. — Мені розповідав дід, що на суходолі є такі звірі, як ти розказуєш. Вони їдять мох. Люди пасуть їх. З їх хутра роблять одяг і взуття. Їхнє м'ясо їдять. Їхнє молоко п'ють. Їх запрягають у нарти замість собак. Щасливий той, хто має багато оленів.

БАЙДАРКА-ПЕРЕМОЖНИЦЯ КРИГИ

В глибині острова, поміж горбами, паслись олені. Міцно б'ючи копитами, викопували вони з-під снігу мох.

Чукчі-пастухи доглядали їх. Кілька ескімосів пристали до чукчів і навчались ходити за оленями.

На тому самому горбі, як і вчора, сидів Овайюак. Сестра не залишила сліпого. Вона розповідала йому про події останнього дня.

— На нартах, що бігають без собак і ричать, наче звір, приїхала Анка — дівчина моря. Ті нарти називаються аеросани. Вона сказала, що олені будуть наші. Їх прислали нам люди, що носять червоні зорі на грудях і шапках. У нартах вона привезла рушниці, щоб з них стріляти моржів, нерп і ведмедів. Ти чуєш постріли? То наші мисливці вчать стріляти з рушниць. Але раді — не всі. Старий Ілавірнік ходить похмурий і віщує всім біду. Та ось він іде сюди. Овайюак, я боюсь його. Скажи, щоб він ішов геть.

До них наблизився Ілавірнік. Похмуро дивився він навкруги. З люттю в голосі закричав він Овайюакові:

— Чому ти ще не вмер? Чому Навалук не задушила тебе ременем? Ти збільшуєш нещастя, що їх віщували крила рожевої чайки.

— Я не задушу Овайюака. Він буде жити. Я буду його годувати, — відповіла Навалук, заступивши брата.

— У-у, нікчемне дівча. Я примушу тебе виконати твій обов'язок!

Ілавірнік стиснув дівчинці руки.

— О Овайюак, скажи йому йти геть! — закричала дівчина.

Сліпий мовчав. Він думав, чи слід йому жити, коли він не може працювати. Адже він тягар для всіх, особливо для любої сестри.

Та враз Ілавірнік випустив руки Навалук і скулився, наче побитий пес.

На горб сходила Анка. Ілавірнік, побачивши її, почав одходити далі від дівчини і сліпого.

— Овайюак, — звернулась до брата Навалук, — з моря до нашого острова підходить велика байдарка. Вона йде просто через кригу. Ця байдарка така велика, що всі наші байдарки з моржевих шкур вмістяться в ній. Великий димар здіймається над байдаркою. З того димаря йде вгору чорна туча диму. Під байдаркою ламається крига і наче тоне в глибині моря.

— Ця байдарка, — промовила Анка, — зветься криголам.

А потім, здивована нерухомістю Овайюака, спитала:

— Що з тобою, чого ти мовчиш?

— Він сліпий, — відповіла Навалук.

НОВІ ЯРАНГИ

— Де Мамаюк? — питали ескімоси Анку.

На це питання Анка лише загадково посміхнулась і не відповідала.

Тим часом надійшло літо. Сонце кружляло по небу навколо острова і навіть на ніч не ховалось за обрій. Стояв полярний день.

На горбах острова танули сніги й виступав новий мох та подекуди травичка. В морі послабішала крига. У величезних прогалинах чистої води з'явилося багато морського звіра.

Криголам усе ще стояв біля острова. Люди з криголама вивозили вантажі на берег.

Навалук розповідала Овайюакові:

— На березі будують нові яранги. Це дуже великі яранги. Вони всі з товстого дерева. Дах укривають тонкими, але дуже твердими шкурами, що їх називають бляхою. Дерево збивають гострими і твердими кістками, що їх називають цвяхами. У вікна вставляють прозорі крижинки, їх можна помацати, але вони невидимі, як повітря. Ці крижинки не тануть навіть на вогні. Їх називають склом.

— Навалук, я хочу піти до тих яранг, — попросив сліпий.

Дівчинка повела його на берег, де чулись голоси багатьох людей, цюкання сокир і вищання пиліт.

Овайюак навпомацки обійшов першу ярангу, до якої його підвела поводитарка.

Він гладив руками дерев'яні стовпи, дошки, залізні клямки, скло.

Люди, що ставили ті будинки, дали сліпому помацати сокири, пилки та свердла.

Овайюак ходив, спираючись на свій спис. Він узяв рукою гострий кінчик свердла і сказав:

— Коли б моєму списові такий наконечник, жоден морж, жоден ведмідь не мали б порятунку. І коли б мені очі! Адже сили в моїх руках вистачить.

У руки йому попався залізний прут, і, щоб показати свою силу, він зламав його.

— Яка велика сила у цього сліпого! — промовили в гурті.

— Що буде в цих ярангах? — спитав Овайюак.

В цей час підійшла Анка і відповіла йому:

— В одній буде факторія. Там за хутра, шкури і сало звірів можна буде вимінити рушниці, одягу, ножі, харч. У другій буде школа. Там будуть учити дітей. У третій ми влаштуємо лікарню. Там будуть лікувати хворих та поранених. А що буде в четвертій, дізнаєтесь тоді, коли побачите світло серед ночі. Вежа та, що будується біля четвертої яранги, дасть те світло.

— Мені здається, — промовив Овайюак, — що старий Ілавірнік помиляється. Крила рожевої чайки, здається, принесли нещастя лише мені. Я сліпий і мушу вмерти.

— Ні, брате! Ти не вмреш, — сказала Навалук.

ПТАХ НАД ПТАХАМИ

Найбільшу увагу ескімосів привернула вежа. Високим шпилем здіймалась вона над горбом. Зверху на вежі були начіплені бляшані крила. Коли дув вітер, вони починали крутитись.

Будівництво яранг та цієї вежі забрало чимало часу. Вже сонце почало заходити. Вже байдарка-криголам залишила острів. Вже посилювались морози. Починалася зима. Одного дня над морем знов зустрілись Овайюак, Навалук та Ілавірнік. Знов старий дід почав намовляти Овайюака померти. Знов Навалук боронила брата.

І так само, як навесні, їхню розмову перервало якесь гудіння.

— Певно, наближаються нарти, що бігають самі, — обізвалася Навалук і стала шукати очима на кризі аеросани. Але скільки не дивилась, нічого не знаходила.

А гудіння посилювалось, голоснішало.

Ілавірнік теж нічого не побачив на кризі. Але він звернув увагу на обличчя сліпого. Овайюак підвів голову вгору й наче вдивлявся в небо.

Старий ескімос і дівчина теж глянули в небо. Високо у повітрі вони побачили...

Вони не знали, як назвати те, що бачили. Ніколи так не дивувалась Навалук. Ніколи так не лялася Ілавірнік.

— Сестро, чому ти мовчиш? — промовив Овайюак.

Він хотів, щоб Навалук розповіла йому, що вона бачить.

— Високо у повітрі, — почала дівчина, — летить птах. Це бринить його голос. Проти цього птаха чайки — наче миші проти ведмедя. Це птах над птахами. Він іще не зробив жодного помаху крилами, але з надзвичайною швидкістю наближається до острова. Він наблизився до берега. Здіймається ще вище. Кружляє над островом. З яранг вибігають люди. З прапором вийшла Анка. Вона наче зустрічає цього птаха помахом прапора. Перед птахом злякано розлітаються кайри і чайки.

— Скільки горя! Скільки біди! — репетував Ілавірнік.

Стиснувши руками голову, він побіг берегом геть од яранг. Він наче хотів захватись од велетенського птаха.

А птах усе гудів.

Навалук продовжувала оповідати:

— Птах знижується. Ще одне коло. Ось він тиркнувся землі. Пробіг, повернув до Анки й зупинився. О брате, з цього птаха сходять люди. Цей великий птах возить людей.

— Що ж то за люди? — схвильовано пита сліпий.

— Один, два. Це чоловіки. Жінка одна, друга. Знов чоловіки. Знов... — дівчина на мить запнула, — ще жінка. Вона мені нага...

— Що ти кажеш?

— Нічого. То мені показалося. Біля птаха збираються наші люди. Анка щось промовляє. Підемо, брате, туди.

— Ні, — відмовився сліпий, — ми підемо туди потім.

Він присів на уламок дерева та про щось задумався.

НАЙБІЛЬШЕ ЧУДО АНКИ

Птаха над птахами Анка назвала одним словом:

— Літак.

Він залишив людей на острові і другого дня полетів назад. Двоє з тих людей оселились у

яранзі, яку вони звали лікарнею. Решта — в інших ярангах.

Якось Анка одвідала сліпого і його маленьку сестру саме тоді, коли у них був Ілавірнік. Дико блискотіли очі старого. Він знов умовляв Овайюака умерти.

— Тоді знов буде щастя на острові, — запевняв він.

— Овайюак, — сказала Анка різко, — не слухай старого нерозумного діда. Ходім зі мною до лікарні. Там подивляться твої очі.

— Овайюак, не йди з цією дівчиною! — грізно закричав Ілавірнік.

Але сліпий не слухав його. Він сказав:

— Тепер ти навіть смертю не залякаєш мене.

Овайюак пішов за Анкою.

Кілька днів залишався Овайюак у лікарні. Навалук залишилася біля його ліжка.

Сліпого скупали у теплій воді.

Раніш Овайюак ніколи не купався, бо біля острова море завжди холодне, а лазень у ескімосів нема. І дивно, приємно почував себе Овайюак у лікарні. Навалук мовчки раділа.

Іноді до них приходила Анка. Вона розповідала про людей з зірками на грудях і шапках. Тих людей вона називала більшовиками. Себе Анка називала комсомолкою.

— І ти будеш комсомолкою, — казала вона Навалук.

Та от одного дня до лікарні покликали Ілавірніка.

— Дивись, діду, як ця людина зробить Овайюака щасливим, — сказала йому Анка й показала на літню жінку, що була в лікарні за найстаршу.

Овайюака одягли в білий халат і посадили в глибоке крісло.

Поруч на столику розклали блискучі ножі. Страхаючись дивилась на ті ножі Навалук.

— Овайюак, — промовив Ілавірнік, — вони хочуть тебе зарізати.

— Мовчи, діду, бо я знаю, що вони мені не пошкодять.

Літня жінка дала йому щось понюхати, і Овайюакові здалось, що він засинає.

Наче крізь сон він чув, як підіймали йому вії. Ніж торкнувся ока. Невже хочуть виколупати його сліпі очі? Він хотів підвестися з крісла, але не міг поворушитись. Хотів крикнути, але рот не одкрився і не розціпились зціплені зуби.

МАМАЮК

З хвилюванням чекав Овайюак того часу, коли знімуть пов'язку йому з очей.

І ось ця хвилинка надійшла. Був вечір. При світлі лампи Овайюак побачив свою сестру, Анку та лікарку.

— Навалук, я бачу тебе! — крикнув він.

Сестра підійшла до нього.

— Чи скоро буде день? — спитав Овайюак.

— Ні, не скоро, — відповіла Анка, — вже почалася полярна ніч. Але ти пам'ятаєш мою обіцянку про яскраве світло серед ночі? Я здійснию її.

Анка повернулася до темного кутка яранги і промовила:

— Мамаюк, Овайюак хоче, щоб я здійснила свою обіцянку.

І в ту ж мить щось тріснуло в кутку, і всю ярангу залляло яскраве світло. Стало видно, як

серед ясного дня. Овайюак побачив у кутку Мамаюк. Вона теж підійшла до нього і, радо сміючись, простягла руку.

— Овайюак, — промовила Навалук, — це вона прилетіла з тим птахом над птахами, що зветься літак.

— Овайюак, — сказала Мамаюк, — чи до вподоби тобі це світло, що зветься електрика? Це горить вітер, що крутить надворі крила залізної вежі.

— Це друге сонце, — відповів Овайюак.

— На великому суходолі, — продовжувала Мамаюк, — скрізь багато цього другого сонця. Воно не лише світить, але й гріє і навіть працює.

— Розкажи, що ти бачила там? — попросив ескімос.

— Я бачила там байдарки — більші, ніж усі наші яранги разом. Я бачила там яранги, як найбільші горби нашого острова. Я чула, як люди розмовляють між собою на такій віддалі, що навіть не бачать один одного.

— То казка, — прошепотів хтось з кутка, і Овайюак побачив Ілавірніка.

— Мовчи, діду! — крикнув ескімос.

— Овайюак, — продовжувала Мамаюк, — я бачила, як лікують там хворих. Таких, що у нас на острові вбивають, там виліковують.

— Яка ти щаслива, що бачила те все. І я щасливий, що бачу тебе й чую твоє оповідання. А скажи, я і Навалук могли б туди поїхати?

— Анка вже обіцяла, що коли кінчиться полярна ніч, ви полетите туди. Навалук там зостанеться вчитись, а ти повернешся. Пізніше повернеться й вона, і ми разом працюватимемо на нашому острові.

— О дівчино моря, який я вдячний тобі! — промовив до Анки Овайюак.

— Овайюак, будь вдячний не мені, — відповіла дівчина, — а тим людям, що живуть на суходолі і зветься більшовиками.

— О горе! — застогнав у кутку Ілавірнік. — О біда!

— Чого пугикаєш, сово? — спитав Овайюак, встаючи з ліжка. — Ти кажеш, що то казка. А я переконуюсь, що все дійсність. А ти із своїми старими казками забирайся геть!

І, схопивши Ілавірніка за плечі, Овайюак виштовхнув його геть за двері.

1934

БЕРЕГ НЕВІДОМОГО ОСТРОВА

НА ПІЩАНІЙ КОСІ

Це були матроси. Їх — двоє. Вони стояли на піщаній косі. Це низька і дуже широка коса. Вона наче відірвалася від великого берега острова і бігла далеко в море. Хто знає, де вона кінчалася? Матроси не бачили її кінця.

Один з цих людей високий, плечистий. Другий — маленький, худорлявий. Високого звали Данило Бук. Низенького — Арсенько Гілка.

Ранком того дня їхній пароплав несподівано натрапив на нікому не відомий острів. Це було на Далекій Півночі, в морі, що зветься Карським. Щоб обізнатися з берегом цього невідомого острова, з пароплава спустили шлюпку. Дванадцяттеро людей з'їхали на берег. Серед них були Данило і Арсенько.

На березі моряки поділилися на партії й розійшлися по острову. Умовилися за чотири години повернутися до шлюпки. Наші двоє матросів, ідучи берегом, забачили довгу піщану косу. Вирішили зійти на ту косу і дослідити її.

На чималій віддалі від берега застаємо ми їх.

Саме в цей момент сонце сховалося за хмари. Рвучкий вітер подував з моря. Дужчий став шум прибою. В морі замиготіли білі верхи високих запінених хвиль.

— Починається шторм! — закричав Арсенько.

Данило зблід. Він був трішки боягуз. Витягнув голову і Оглянувся навколо. Зблід ще більше і, простягнувши руку проти вітру, крикнув:

— Диви!

НАСТУП ХВИЛЬ

Море заливало косу. Хвилі, наче змагаючись, забігали все далі й далі, перекочуючись через піщаний насип. Дужчав вітер, збільшувалося хвилювання, і ширився наступ води з моря. Коса була дуже широка, але низька, і хвилі скоро мусили затопити її. Матроси стурбовано глянули один на одного. Їм загрожувала велика небезпека. Коли вони не встигнуть добігти до острова, поки вода не залле коси, то загинуть.

— Бігцем! — скомандував Арсенько.

— Швидше! Швидше! — загукав Данило.

Обидва кинулись бігти навпростець до високого берега острова.

Бігти піщаним ґрунтом було незручно. Часом пісок перерізувало плямисте болото і чималі калюжі.

Бігли, напружуючи всі сили. Змагалися з вітром, що гнав воду на косу.

А море, грізне, насуплене, підіймало воду. Тоненькі струмки забігали все далі на берег. Несподівано ці струмки широко розливались і заливали прибережні піски.

Чимало ще залишалось до берега. Данило спитав Арсенька:

— Скільки кроків ще бігти?

— Мабуть, тисяч зо дві, — була відповідь.

І саме в цей момент перший струмок морської води прокотився їм на шляху. За кілька хвилин вони примушені були йти водою. Піщана коса була залита. Матроси йшли по мілкому. Вода ледве сягала по кісточки. Але не скрізь було так мілко. Траплялись ями, де доводилось брести по коліна й глибше. А вода тим часом усе прибувала. Данило, який біг попереду, несподівано зупинився. Власне, він не біг, а поволі йшов, бо водою бігти було неможливо. Матрос зупинився, бо вода була вище колін, і далі з кожним сантиметром вперед глибина більшала. Він обернувся і з відчаєм глянув на Арсенька.

НЕСПОДІВАНИЙ ПРОВІДНИК

Здавалося, виходу не було. Вони не дійдуть до острова. Хвилями їх залле. Важко було йти глибокою водою. До того ж ураганний вітер, що задував збоку, збивав їх на другий бік коси — ближче до морських глибин.

Арсенько перекинув гвинтівку з одного плеча на друге.

«Що робити?» — прочитав він у Даниловому погляді. Становище ставало дедалі безвихідніше.

Кроків за сто від них з води показала голова полярного лиса. Його теж захопила на косі повідь. Він теж зайшов далеко на косу, полюючи на чайок та гагар. Лис поспішав, утікаючи від потопу. Надзвичайно швидкий звір був позбавлений можливості швидко стрибати. Там, де він стояв, вода доходила йому майже до спини. Але він зупинився лише на секунду і рушив далі.

— Данило, не відставаймо від лиса! — закричав Арсенько до товариша.

Данило його зрозумів.

Тепер їм треба триматися цього невеликого звіра.

Там, де пройде лис, там пройдуть і вони. Обидва сміливо попростували за лисом. Ішли швидко, скільки дозволяла вода. їх провідник не йшов навпростець. Йому доводилося робити чимало викрутасів, вишукуючи для себе мілізну. Але лис посувався швидше і чимало випереджав матросів. Люди, намагаючись триматися тих викрутасів, часом збивалися й глибоко провалювались. Та високий берег ближчав.

В одному місці з води чорнів високий уламок дерев'яного стовбура, що його колись викинуло сюди море. Лис повернув до того стовбура.

Тим часом вода прибувала безупинно. Часом лисові доводилося спливати і плисти. Та з нього був поганий плавець. Він крутився, кидався на всі боки і відшукував мілізну.

Нарешті він добрався до дерев'яного стовбура і хутенько видрався на нього.

Матроси були кроків за двісті від берега. На косі вже хвилювалося море. Все частіш хвилі доплигували людям до пояса.

ПАРОПЛАВА НЕМА

Зовсім близько було до берега, коли Арсенько провалився в яму аж до підборіддя. Данило, стоячи по пояс у воді, простягнув йому рушницю. Схопившись руками за ствол, матрос виліз із ями.

— Чи не доведеться нам плисти? — спитав він.

Та плисти не довелось. Ще кілька кроків, і ґрунт пішов угору. Стало мілішати. За якихось десять хвилин вони були на острові. Роззулися й виливали з чобіт воду. Викручували білизну.

Обидва відчували холод. Сильний вітер пронизував крізь мокрий одяг.

Треба було поспішати на пароплав. Вони вийшли на високий горб. Відсіля відкривався величний краєвид розбурханого моря. Шалений шторм хвилював морські води до самого обрію. Спінені вали, завдовжки з півкілометра, заввишки як пароплав, котилися перед ними.

Це схвильоване море було пустельне. Ба, ні! Вдалині між хвилями чорніла труба і

випиналися вгору, наче дві дротинки, щогли пароплава.

Що за пароплав? Відкіля?

— А де наш «Сміливий звіробій»? — спитав Данило. Так звався їхній пароплав.

Вони дивилися в той бік, де під берегом мав бути їхній пароплав.

Але там на хвилях жодної згадки не залишилось про нього.

— Наш? — перепитав Арсенько. — Наш «Сміливий звіробій» онде!

І він показав на той пароплав, що далеко в морі боровся із штормом. Пароплав одійшов від острова. Перемагаючи хвилі, він ішов туди, де на обрії небо ховалося за морем. Двоє матросів були залишені напризволяще на незнайомому березі невідомого острова.

ЧОВЕН

Очі матросів не відривалися від пароплава, що зникав за обрієм. А він віддалявся все більше й більше.

Нарешті пароплав зник у тумані, що густою стіною знявся над розбурханим морем.

Туга стиснула серця обом товаришам.

— Ну! — глянув Данило у вічі Арсенькові.

— От тобі й ну! — Арсенько опустився й сів на камінь.

— Звичайно, на нас не чекали, — сказав він. — Який капітан одважиться в такий шторм біля берега стояти? Ще й вітер з моря. А такий штормище враз із якоря зірве й об берег пароплав розіб'є.

Щоб зігритись, вирішили пройтися вздовж берега. В обох була тасмна сподіванка, що товариші з пароплава щось їм залишили.

Пішли поволі, бо були досить стомлені. Йшли, розмовляючи, як доведеться їм сьогодні спати.

На березі, що ним вони йшли, лежало чимало уламків та стовбурів дерев. Це був плавник. Його повикидали сюди морські хвилі. Цей плавник поприносило море від гирла сибірських річок. Частина цього дерева була дуже стара і добре висохла.

Арсенько постукав прикладом рушниці по дереву й сказав:

— Це нам пригодиться. Коли б сірники наші висохли, спробуємо вогнище розкласти.

Данило поклав свої сірники за пазуху, сподіваючись теплом свого тіла прогнати з них вогкість.

Вони наблизилися до того місця, де кілька годин тому висідали з іншими товаришами на берег.

На чималій віддалі від берега, схилившись набік, лежав маленький човен.

ЗАПИСКА

Почуття бадьорості охопило матросів, коли вони опинились біли човна. Особливо до вподоби припали їм ті речі, які знайшлися в човні. Під шматком брезенту лежали — хутрянний

спальний мішок, скринька з патронами, сірники, консерви, шоколад, хліб, масло та сокира. Тут же була записка, підписана капітаном.

Записка була такого змісту:

«Залишаємо вам човен і все потрібне. Через шторм «Сміливий звіробій» відійде далі від берегів цього невідомого острова. Після шторму заберемо вас відсіля».

Арсенько вголос прочитав записку. Данило стояв над човном, тримаючи однією рукою рушницю, а другою сокиру, і слухав уважно. Коли ж Арсенько скінчив читати, Данило спитав:

— А що як не повернеться?

— Хто не повернеться?

— «Сміливий звіробій».

— Чого ж він не повернеться? — дивувався Арсенько.

Але Данило повчальним тоном пояснював йому:

— А глянь на море... Штормище який. Хіба важко малій посудині загинути?

— На плечах у тебе погана посудина! — сердився Арсенько. — Чого б журитися? Скільки штормів «Сміливий звіробій» витримував, а тепер не витримає? Таке розказуєш!

Данило нічого не відповів своєму товаришеві.

Вирішили лягти спати. Адже натомились, перемерзли та й виголодніли. Хутряний спальний мішок був один. Ухвалили кинути жеребок, кому першому лізти в мішок грітись Арсенько затиснув у одній руці відшліфований морем камінчик і витяг перед Данилом два кулаки.

— Коли вгадаєш, в якій руці камінчик, то ти перший спиш у мішку. Не вгадаєш — я.

— У правій, — сказав Данило.

— Вгадав, — і Арсенько розняв кулак.

На долоні лежав маленький камінчик. Перший у мішок мав лізти Данило.

Але раніш ніж спати, матроси добре попоїли.

СЕРЕД СКЕЛЬ

Арсенько прокинувся. Розплющив очі. Він лежав у човні під брезентом. Було холодно. Він так замерз, що цокотів зубами.

Данило, заховавшись у хутряний мішок, розкошував у теплі.

Арсенько вирішив розбудити Данила, щоб помінятися місцями. Так і зробив.

Данило важко зітхнув, засміявся і виліз з мішка, кажучи:

— Неохота вилазити, але боюсь, що ти або замерзнеш, або поб'єш мене.

Арсенько справді підштовхував його кулаками, щоб швидше звільняв мішок.

Данило, сміючись, допоміг Арсенькові вскочити в мішок з головою і прикрив зверху брезентом.

Потім узяв рушницю і пішов вздовж берега.

Море не втихомирювалося. Величні вали темно-зеленої води з білими гребенями, наче верхів'я снігових гір, бігли від обрію. Хвилі ковтали одна одну і, набухнувши, розпухлими боками накочувались на берег. Море шипіло піною на береговому піску і шурхало мільйонами дрібних камінчиків. Вітер невтомно налітав з моря і, здавалося, хотів здути острів, як піщинку, у

підводні глибини.

Матрос повернувся спиною до вітру і пішов по острову. Він намірявся оглянути горб, що здіймався недалеко берега поламаними скелями.

Вітер допомагав Данилові швидше йти. Раніш ніж вийти на горб, матрос оглянув біля скелі його підніжжя. Ці скелі були чималого розміру. Склалися вони з сірого каменя з білими прожилками. Розколини, слід спільної роботи води і морозу, вкривали ті скелі.

Обійшовши високий камінь, матрос побачив величезну розколину, що чорніла, наче паща того горба. Сміливо зазирнув у ту пащу. Він увійшов до глибокої печери. Ступив кілька кроків і став. Темрява захоувала, як далеко простяглась печера. Іти далі він не наважувався. Лаяв себе, що не захопив сухих сірників. Ті, що були з ним, ще не просохли після купання на косі.

У ПЕЧЕРІ

З печери видніло сіре каміння та шматочок неба. Коли враз хтось затулив небо. В печері потемнішало. Між скелями з'явилась якась звірина.

На Данила напав дроз. Він злякався звіра, якого вперше побачив. Безперечно, то був білий ведмідь. Матросові ніколи раніш не доводилось зустрічати цього звіра на волі. Колись він бачив білого ведмедя в зоологічному саду, але там звір був за міцними ґратами залізної клітки. Тут ведмідь був на волі. Він нахабно й зацікавлено зазирає до печери. Данилові пригадалися оповідання про лютість цих ведмедів. Швиденько схопив він із плеча рушницю. Тремтячими руками підніс її вгору і притиснув приклад до плеча. А нахаба-ведмідь витягував шию, засовуючи голову в печеру. Він нюхав повітря, наче намагався винюхати, що то за звірина у печері.

Гримнув постріл. Це сталося саме в той момент, коли ведмідь почав заходити в печеру. Данило натиснув пальцем на курок — і печера наповнилась гулом пострілу.

Ведмідь, зляканий блиском вогню, звуком пострілу, од несподіванки і страху присів на задні лапи. Данило був певен, що коли він ведмедя не вбив, то принаймні поранив. Але насправді куля пролетіла над головою звіра і вдарила в камінь, що стирчав за ведмедем.

Наш стрілець скоренько викинув порожній патрон, загнав новий і знов прицілився. Але ведмідь, не чекаючи другого пострілу, швиденько підхопився, повернувся і помчав геть від печери.

Данилова куля догнала ведмедя, але тільки поранила його. Кривавий слід позначив, куди побіг звір.

ЗДОБИЧ

Матрос вискочив із печери. Його зір біг слідом за ведмедем. А білий велетень гнав на весь дух до моря.

Біг просто на човен, де спокійно спав Арсенько.

Схвильований Данило боявся стріляти. Два постріли були невдалі, а що, коли третій буде

ще невдаліший і куля, замість влучити у волохатого бродягу, потрапить у човен і Арсенька? Така тривожна думка промайнула в голові Данила.

Він і собі побіг за ведмедем та голосно кричав: «Ге-ге!! Ге! Тікай!» Хотів тим криком більше наполохати звіра. Бурмило й справді заплигав, як кінь на галопі. Та саме коли підбігав до човна, із спального мішка показалася Арсенькова голова. Данилові здавалося, що серце йому з переляку луснуло, а під шапкою најшилося волосся.

«Подумає ведмідь на Арсенька: тюлень... цопне долонею ведмежою по голові — паляниця залишиться».

Підхопив Данило рушницю і вгору вистрілив, а Арсенько собі кричить:

— Ге-ге! Куди!?

Та обоє тим криком і пострілом наполохали звіра так, що він і про свою лють та силу забув. Повернувся і кинувся до бурхливого моря.

Тут Арсенько до своєї рушниці та собі стріляти у волохатого біляка. З першого ж пострілу вцілів...

ДИВНИЙ СОБАКА

Минуло два дні, як двоє матросів опинилися на невідомому острові. Вони залишили берег моря і перейшли жити до печери, яку надібав Данило між скелями. Печера була не глибока, але затишна. Вона захищала від вітру, снігу й дощу. Нарубавши сухого плавнику, матроси розпалили в печері чимале вогнище. Лежачи на розстеленому брезенті, товариші грілися, їли досхочу ведмежу печеню і вгадували, чи довго доведеться пробути на цьому острові.

Шторм не втихав. Хто знає, куди вітром та хвилями занесло «Сміливий звіробій»? Важко вгадати, коли стихне цей вітер, що вчора змінив свій напрям із західного на північний.

Але Арсенько запевняв Данила:

— Навряд, щоб шторм був тривалий, коли вітер напрям міняє.

Данило у відповідь хмикнув і мрійливо сплюнув на вогнище.

— Та не плюйся! — сердився Арсенько. — От некультурна звичка.

— Я ж не в каюті, — обурився Данило.

— В тім-то й річ, що не в своїй каюті, а в кают-компанії. Я тут теж голос маю. Тепер це наша кают-компанія, — розводячи руками, показав на печеру Арсенько.

— Та годі. Не буду, — коротко відповів Данило і присунувся ближче до вогню. Обидва замовкли, слухаючи, як потріскували на вогнищі дрова.

Арсенько думав, що слід було б вискочити з печери і глянути на море. А може, на обрії завидніють щогли «Сміливого звіробоя»?

Несподівано Данило здригнувся. За ним ментально підвів голову Арсенько і глянув у вхід до печери.

З-поміж скель показалася голова якогось звіра. Це наче був невеликий вовк. Матроси схопилися за зброю. Але вовк радісно загавкав і сміливо зайшов до печери. То був собака.

Він підійшов до Данила. Той скочив на ноги.

— Не бійся! — сказав йому Арсенько і погладив собаку. Собака ластився до людей.

КУЦИЙ ВЕДЕ

— Та це ж Куций! — зрадів Данило, обіймаючи собаку за голову.

Справді, це був безхвостий собака, добре знаний матросами. Він був улюбленець усього екіпажу «Сміливого звіробоя».

Матроси пригадали, як того дня, коли вперше побачили цей острів і спустили шлюпку, щоб з'їхати на берег, Куций відважно плигнув з палуби у шлюпку. Тоді його й перевезли на берег. Як же він залишився тут?

— Тебе, мій хороший, теж забули, — говорив Данило, обіймаючи собаку.

— Тепер ми втрюх, — сказав Арсенко, гладячи Куцого.

Але виявивши свою радість, Куций занепокоївся. Що тривожило його? Розумний собака благально дивився у вічі матросів, гавкав і наче запрошував їх вийти з печери.

— Він кличе нас кудись, — догадався Арсенко. — Ану, ходімо, — звернувся маленький матрос до свого високого товариша.

Схопивши рушниці, обидва вийшли з печери.

Данило за пояс засунув сокиру.

Слідом за Куцим вони пройшли поміж скель.

Перед ними відкривався краєвид схвильованого моря. Але тепер море починало потроху втихати.

Вітер спадав.

Матроси уважно оглядали обрій, та ніде не виднілося ніяких ознак пароплава. Натомість з півночі, гнані вітром, пливли невеликі білі крижини. І від вигляду тих крижин холоднішало в грудях матроських. Знали добре, що коли з півночі вітер нагонить багато криги, то не проб'ється крізь ту кригу до острова «Сміливий звіробій».

Але Куций не зважав на кригу. Він гавкнув двічі і пішов через горб в глиб острова. Товариші теж відвернулися від моря і покvapно подалися вслід за собакою.

Куди веде він їх? Що криється там, за горбами та невеликими, розритими струмками видолинками?

Данило робив великі кроки, а його коротконогий товариш швидко-швидко крокував за ним. А Куций все біг вперед і вперед.

В ГЛИБИНІ ОСТРОВА

Вони йшли довго. Не маючи годинника, вгадували час по втомі. Пройшли не менш як десять кілометрів, а Куций, проте, не спиняючись, біг вперед. Часом він лише повертав до них голову і коротенько гавкав, наче дивуючись, що вони від нього відстають.

Та ось собака вихором помчав униз з горба. Глянули вниз матроси і собі побігли.

Під горбом лежало два трупи. Труп ведмедя і труп людини. Таке було перше враження. Але це враження враз зникло, коли Куций загавкав і труп людини підвівся, обпираючись рукою об землю. То була жива людина.

— Ал-ло! — закричав Данило. — Хто це?

Відповідь була непотрібна. Вони пізнали свого товариша з екіпажу «Сміливого звіробоя». Це був машиніст Калатало.

Власне, пізнали його по чорному кожушку. Вся команда «Сміливого звіробоя» ходила або в сірих куртках, або жовтих кожушках, лише Калатало мав чорний. Коли б не цей кожушок, то пізнати його було б важко. Блідість обличчя перейшла в чорноту. На щоці засохла кров. Він не спромігся стати на ноги.

Арсенько добре пригадував, як вони разом висаджувались на острів. Тоді Калатало з іншими товаришами пішов у глибину острова на полювання. Це була несподівана зустріч.

Радість машиніста була величезна. Він простягав свої руки, з яких одна, очевидно, була пошкоджена, то до товаришів, то до Куцого.

— О, добрий собака, — глухим хриплим голосом говорив він. — А я думав, що ти мене покинув напризволяще.

Від хвилювання по його обличчю текли сльози.

ОПОВІДАННЯ КАЛАТАЛА

— Мій друже, — схилився над машиністом Арсенько, — що з тобою?

Данило плюснувся коліном на те, що було колись білим ведмедем. Тепер це була погано знята шкура і куски відрізаного м'яса.

Калатало застогнав і коротко розповів їм про свої пригоди.

— Я покинув капітанового помічника, який ішов разом зі мною, але не хотів далеко відходити від берега. Мене супроводив Куций. Ось тут, на цьому місці, я зустрів ведмедя, шкуру і м'ясо якого ви бачите. Це був дуже великий, клятий звір. Не знаю, чи доводилося йому бачити людей. Але побачивши таку істоту, що ходить на двох ногах, він зацікавився і сміливо пішов на мене. Я вирішив підпустити його ближче, щоб застрелити мало не впритул. Між нами було не більше як сорок кроків, коли я натиснув курок. Націлився я добре, але пострілу не було. Бойок не розбив пістона. Я викинув цей патрон і поклав у ствол новий заряд, та і на цей раз бойок м'яко торкнувся пістона й пострілу не було. А ведмідь від мене за десять кроків. З відчаєм я загнав третій заряд. На цей раз пістон луснув, і стався постріл. У відповідь мені був дикий рев розлютованого звіра. Може, той рев був не голосний, але мені він показався страшним. Поранений ведмідь плигнув на мене. Більше стріляти не можна було. Рушниця вилетіла з моїх рук. Її вибила ведмежа лапа. Я вихопив свій морський ніж. «Треба, — миготнула в мене думка, — рятуватися з останньої сили». Я падав під ведмедем, стромляючи йому в груди ніж. Він мене покалічив, але, очевидно, вже перша рана була йому дуже тяжка. А удар ножем його dokonав. Я був поранений і не міг ходити. Боліли рука, нога і голова. Зі мною був лише Куций. Лежав тут я два дні. Обідрав ведмедя і їв сире м'ясо.

НАЗАД ДО МОРЯ

Машиніст стомився й замовк.

Матроси мовчки вислухали його оповідь. Собака ластився до всіх трьох. Потім Калатало додав:

— Мене дивувало, що так довго мене не розшукують. «Невже ж не можуть знайти?» — думалось мені.

Данило і Арсенько презирнулись. Машиніст, безперечно, не знав про шторм, не знав, що «Сміливий звіробій» залишив острів.

Але треба було ознайомити його з їхнім становищем. Калатало — людина смілива. Він не злякається. Арсенько розповів йому, чому його не шукали. В капітановій записці не було сказано, скільки людей залишилося на острові. Матроси думали, що їх лише двоє. А виявилось, що троє.

Калатало, слухаючи це, важко хмурився, а потім зітхнув:

— Буде вам зі мною мороки.

— Що ти вигадуєш! — перебив його Данило.

— Зараз заберемо тебе до печери. Там тепло, затишно. Харчі у нас чудові. Скоро вичуняєш, — піддав йому бадьорості Арсенько.

Арсенько дуже пошкодував, що не захопив із собою шоколаду чи принаймні хліба. Адже Калатало третю добу живився лише сирою ведмединою. Та він нічого не сказав, уявляючи наперед задоволення машиніста, коли там, у печері, його почастують шоколадом.

Треба було рушати. Відстань від печери була чимала, а нести людину справа не легка. Правда, спочатку Калатало пробував іти однією ногою, спираючись на плечі обох матросів. Але незабаром так утомився, що навіть знепритомнів.

Далі його довелося нести на руках. Матросам нести було важко. Поверхня острова нерівна. Чимало горбів. У долинах мокро. Ноги грузли в м'який болотяний ґрунт.

Арсенько запропонував із курток і кожушка зробити носилки. Це трохи полегшило їхню важку працю. Що ближче до свого дому, то повільніше вони йшли. Лише Куций почував себе легко і то забігав далеко вперед, то відставав десь позаду.

Не скоро добралися до печери. А коли прийшли, то з жалем глянули на море, що кригою забило прибережжя. Почастували Калатала шоколадом, підкинули дров на вугілля, роздмухали вогнище і полягали спати.

ДАНИЛО БУДИТЬ ТОВАРИШІВ

Спали довго.

Перший прокинувся Данило. Він лежав на брезенті крайній від виходу з печери. Йому було холодно. Коли розтулив вії, то побачив, що вогнище зовсім загасло. В теплому попелі ледве жевріли маленькі вуглики. Матрос поклав кілька сухих полін і став роздмухувати вогонь. Від натуги кров прилила до голови, лице почервоніло, і коли він підіймався, то йому здалося, що все кругом закрутилося. Над полінами спалахнуло полум'я, а Данило, похитуючись, вийшов з печери подихати холодним повітрям.

Позіхаючи, він сперся на край невисокої скелі, що стирчала з землі. В повітрі була абсолютна тиша. Навіть згадка зникла про шторм. Над островом літало кілька білокрилих чайок.

Вони кричали, доганяючи одна одну, і пролітали так низько над Данилом, що, здавалося, хотіли вдарити міцним дзьобом в його тім'я. Матрос підвів очі, озираячись на чайок, а потім глянув на море. За білим пасмом крижин, що притулилися до берега, виднів пароплав. Коротка труба, бочка на шоглі, бугшприт на носі — о, це, безперечно, був «Сміливий звіробій»!

Данило забув про сон та холод і одним стрибком ускочив до печери.

— Підіймайсь! — загукав він і затермосив Арсенька. — «Сміливий звіробій» крейсує біля берегів нашого острова!

Арсенько скочив на ноги. З хутряного мішка визирнув Калатало.

Хвилювання охопило всіх трьох моряків.

Матроси залишили Калатала в печері, а самі вибігли дивитись на своє судно.

Треба було дати знати, де вони. Але чи бачать їх з судна?

Вони вернулися в печеру, взяли брезент і, захопивши весла від човна, почимчикували на ближчий горбок.

На весла підняли брезент замість прапора. Але чи помітять їх? «Сміливий звіробій» ішов повільно вздовж крижаної кромки, але не заходив у кригу і не наближався до берега. Данило кілька разів стрельнув. Пароплав сунув далі.

Коли це над пароплавом, майже над трубою, показався білий стовпчик.

— Помітили! — крикнув Арсенько і замахав прапором. І відразу ж після того долетів довгий гудок. Один. Другий. Третій.

— Зупинились! — крикнув Данило.

Матроси опустили прапор і побігли вниз до моря.

ЧЕРЕЗ КРИГИ

— До човна! — командував Арсенько. Обидва зрозуміли, що не можна гаяти жодної хвилини.

— Капітан гарячку, мабуть, поре, — зауважив Данило.

— А ти думаєш! Крига — справа малоприємна та й небезпечна. Раніш ніж відтіля прийде човен, ми мусимо спустити свій човен на воду і відплисти.

Човен хоч і був легкий, але лежав далеко від води і тягти його по піску було важко. Матроси добре впріли, поки підтягли ного до води. Та раніш ніж перештовхнути його через ближчу крижину, що частково була на березі, а частково на воді, пішли до печери. Принесли на берег Калатала. На цей раз замість носилок скористалися спальним мішком, що в ньому лежав машиніст. Забрали ведмежу шкуру і почали спихати човен у воду. За крижиною, що впиралась у берег, простяглось невеличке пасмо чистої води. Цією водою і хотіли скористатися, щоб наблизитись до пароплава.

А звідти вже пробирався гурт моряків на допомогу трьом товаришам. Ті, що йшли на допомогу, залишили човен і тепер пішки пробиралися по крижинах.

Плисти човном поміж кригою було майже неможливо. Доводилося перетягувати човен через великі крижані галявини.

Данило і Арсенько зупинили свій човен біля великої крижини, що загородила їм шлях. Та ось вже зовсім близько допомога. Чути, як гукають до них товариші.

Не минуло й десяти хвилин, як восьмеро людей тиснули один одному руки і поволокли човен з машиністом по кризі.

Обидві групи розповідали про свої пригоди. Ті, що прийшли з пароплава, розповіли, як боровся з штормом «Сміливий звіробій», як встигли вони обпливти навколо невідомого острова так, що капітан намалював його на карті.

— Товариші, — сказав один моряк-кочегар, — знаєте, це вже острів не невідомий, а відомий, і він має назву. На спогад про вашу пригоду ми ухвалили назвати його островом Трьох Радянських Моряків.

1933

ВОЛОДЬКА-РИБАЛКА

Ранком діти зібрались у дитячий садок. Тісним колом вони обступили виховательку Євгенію Іванівну. Вона розповідала, як на морі рибалки ловлять рибу.

— Коли б ми сіли на поїзд, що йде на північ, то третьої доби приїхали б до міста Мурманська. Там пішли б на пароплав і разом із рибалками попливли б у море. Тоді побачили б, як рибалки ловлять рибу. Є рибки маленькі, як пташки або мухи. А є здорові риби, такі, як корова або кінь. Наловили б риби, хоч би такої, як тріска, і зварили б смачну юшку.

Але задеренчав дзвінок на сніданок і перебив розмову.

* * *

— Ри-и-би хочу! Хочу ри-и-би!

Так кричав під час сніданку Володька. Прізвище він мав Велетень. А сам — був мацюпусінський. Під стільцем сховатись міг.

Володька сидів у їдальні дитячого садка. Йому дали картопляне пюре. Він пюре не хотів. Кричав, вищав тоненьким голоском, що хоче риби.

— Нема риби, — сказала Євгенія Іванівна.

— Поїду до рибалок і скажу, щоб риби більше ловили і нам прислали, — сказав Володька і зліз з стільця. Він не хотів пюре.

* * *

Після сніданку діти полягали відпочивати. Володька ліг голодний. Йому не спалося. Він думав про те, чому так мало риби ловлять.

«А якби справді поїхати до рибалок», — спало на думку хлопчикові.

Він повернувся на другий бік. Ще трохи полежав, а тоді сам не помітив, як устав. Тихенько, навшпиньках, обминаючи Євгенію Іванівну, вийшов на вулицю.

* * *

Прийшов Володька на вокзал. Став у чергу — по квиток. Коли наблизився до каси, взяв з підлоги паличку і постукав у віконце.

— Хто там стукає? — спитав касир і просунув крізь маленьке віконце довгого носа.

— Це я, — відповів Володька. — Дайте мені квиток на поїзд. Я їду на море до рибалок. Щоб вони риби наловили для нашого дитячого садка. Я рибу дуже люблю. Допоможу їм ловити.

— А-а-а, — протягнув касир. — Дуже радий. — І сховав свого носа.

За віконцем щось стукнуло, цокнуло, грюкнуло, і вилетів квиток з написом: Харків — Мурманськ.

* * *

Володька зайшов у вагон. Знайшов свою полицю, поставив там чемодан, глянув у вікно і ліг спати.

Гу-гу! Гу-гу! — загув паровоз. Дим з димаря пішов. Закрутились колеса, поїзд рушив.

Чш-чш-чш-чччч!

Прокинувся Володька, поїзд стоїть у Москві. Потім поїзд рушив далі, і наш мандрівник знову задрімав.

Вдруге розплющив очі, коли поїзд підійшов до Ленінграда. Лише глянув Володька на величезне місто, а машиніст уже дає гудок, щоб їхати далі.

Знов засвістав Володька носом на своїй полиці.

* * *

Довго він спав.

Коли чує — будять його.

— Громадянине, вставайте, бо приїхали до Мурманська.

Володька з полиці плиг. Швиденько вмився. Почистив зуби. Взув черевики і бігцем у порт, шукати пароплава.

В порту знайшов капітана і розбалакався з ним.

— Добридень, капітане! — сказав хлопець. — Я Володька Велетень. А як ви називаєтесь?

— Моє прізвище — Крихітка, — відповів капітан. — Чим можу вам допомогти?

Засміявся Володька, почувши прізвище капітанове, бо капітан Крихітка був, як дві бочки, поставлені одна на одну.

— Я приїхав допомогти вам рибу ловити. Рибу дуже люблю, а її в нас немає.

— А-а-а, — сказав капітан. — Дуже добре. Прошу до нас на тральщик.

* * *

Почув Володька слово тральщик. «Що таке?» — думає. Пішов разом з капітаном. Привів його капітан на маленький пароплав. Посередині стирчав тоненький димар, наче обгорілий сірник.

— Це наш тральщик, — сказав капітан, показуючи Володьці пароплав, — зветься він «Нерпа».

«Ага, — подумав хлопчина, — то маленькі пароплави, що рибу ловлять, зуться тральщиками».

Капітан познайомив Володьку із своїми матросами-рибалками.

Володька кожному потис руку і сказав:

— Доброго вам здоров'я! Дуже радий вас бачити.

* * *

Одразу ж тральщик рушив у море по рибу.

Володька вперше бачив море. Куди він дивився — нічого, крім води і тральщика, не бачив.

Води було більше, ніж у річці, більше, ніж у ставку. Навколо сама вода.

Великі піняві хвилі зустрічали «Нерпу». Із свистом пролітав вітер. Та Володька байдуже ставився до хвиль. Він не зважав на вітер. Ходив з капітаном та матросами по палубі і розпитував їх, як ловлять рибу.

— Вам треба наловити багато риби, — сказав Володька.

— Коли ти нам допоможеш — риба буде, — відповідали матроси.

— Обов'язково, — обіцяв він. — Що б не було, а рибу добудемо.

Підпливли до того місця в морі, де, як казав капітан, мусила бути риба.

Закинули в море трал. Це сіть така, якою рибу ловлять. Потягли трал за собою. Витралили лише одну маленьку рибку.

Взяв її Володька за хвостик, потряс нею та й каже:

— Де ж ваша риба? Мені самому двадцять таких рибок на сніданок не вистачить.

Засоромились капітан і матроси.

Знов пустили за борт трал. На цей раз витягли більшу рибу — тріску.

Штурхнув її Володька пальчиком, понюхав і каже:

— Що ж, цього мені на обід теж замало.

Розсердився капітан, почувши таке від Володьки.

— Хлопчиську, — гукнув він на нього, — а може, і цієї риби тобі мало на обід?

Володька дивився на море, куди капітан показував пальцем.

* * *

З води то виринала, то знов пірнала величезна риба, показуючи гострий хребет. Коли вона показувала свою морду, то здавалась такою великою, що може проковтнути капітана й Володьку разом.

— О, це малятко для мене годиться, — сказав Володька і сперся рукою на поручні. — А як ця рибка зветься?

— Це касатка, хижий морський звір, — відповіли йому матроси, — вона їсть рибу, звірів і людей.

— О, поганець! — І, звернувшись до матросів, Володька загукав: — Рушницю мені! Я провчу її, як їсти людей!

Принесли рушницю.

Хлопець довго націлявся. Нарешті націлився і сказав:

— Стріляю.

* * *

Блиснув вогник, бахнув постріл. Заклубився димок. А Володьки на палубі не стало. Від пострілу рушниця здригнулась і так штовхнула його в плече, що він полетів з палуби в море.

А на хвилях забила хвостом по воді касатка. Потім заспокоїлась і спливла на поверхню. Біля неї зачервоніла вода. Лиху рибу було вбито.

— Загинув наш Володька, загинув сміливий рибалка, завзятий мисливець, — закричав капітан, закричали матроси.

Зі страхом дивились вони на море, але нічого, крім касатки, що її забив Володька, не бачили.

* * *

А Володька, пірнувши мало не до дна, пирхнув носом, пустив дві бульби і вдарив об воду руками й ногами, наче жабеня.

«А тут таки мокро», — подумав Володька. Широко розплющив очі і побачив перед собою багато риб. Маленькі й великі, вони пливли зграями, обминаючи сіть, що її тяг за собою тральщик.

— Е, голубчики, — сказав Володька, — та ви в сіть не хочете зазирати?

Назустріч хлопцеві плив великий оселедець. Володька кинувся до оселедця, щоб загнати його в сіть. Але оселедець глибоко пірнув і зник з його очей. Бачить Володька, пливе багато пікші, великої сріблитої риби. Давай заганяти її у трал. Злякалась пікша Володьки і вся у сіть зайшла.

Впливає назустріч, Володьці чорне кругле страховище. «Що то за риба?» — думає хлопець.

* * *

А то був електричний скат. Така риба, що сама в собі електричну батарейку носить. Хто її зачепить, так електрикою і вдарить.

В цей час повз електричного ската той самий великий оселедець пропливав.

— Зараз я вас обох у сіть зажену, — вирішив Володька. І гайда на ската й оселедця руками махати. І просто до нього підпливає. А скат як наївся, і лише торкнувся Володька його рукою, а він хлопця і вдарив електричним струмом. Потемніло в очах у Володьки. І замість того, щоб оселедця та ската в сіть загнати, сам у сітці опинився.

* * *

Тим часом рибалки пливли далі і ловили рибу.

Ось витягли з моря сіть, і на палубу висипалась купа мокрої блискучої, як алюмінієві покришки, риби. Між рибою чорніло щось кругле й велике, як гарбуз.

— Це що таке? — спитав капітан, показуючи на той гарбуз матросам.

— Не що, а хто — спитайте краще, — почувся голос із купи.

Гарбуз став на ноги і одрапортував:

— Володька Велетень прибув на тральщик і слухає вас, капітане Крихітка!

Це був живий Володька.

Матроси й капітан кинулися до Володьки. Вони тиснули йому руки і мало не задушили, обіймаючи хлопця.

Всі надзвичайно зраділи, а Володька гордо ходив од корми до носа й назад та розповідав кожному, що він робив у морі і як потрапив у сіть.

* * *

Тому що моряки дуже потомилися, капітан наказав усім лягати спати, крім стернового.

— Сьогодні я стоятиму біля стерна, — запропонував Володька. З ним погодилися, і всі, крім нього, полягали спати.

Володька стежив за спокійною поверхнею моря.

«Наче не море, а вода в каструльці, — подумав він, — таке спокійне».

З усіх боків до нього долітало хропіння команди. Коли враз помітив у морі якісь рухи. В одному місці вода густо захвилювалась.

«Риба, риба йде», — догадався Володька.

Над морем з'явилося багато чайок. Вони супроводили косяки риби, то та, то інша кидалися в море і здіймалися вгору, тримаючи в дзьобі рибу.

Кидались одна на одну і з криком кожна намагалася вирвати собі рибу.

Хлопець вирішив, що час ловити рибу.

Він побіг штовхати сонних рибалок і загукав, що риба йде.

Як вихор, зривалися моряки і бігли до своїх місць.

А хто був дуже сонний, того Володька тягнув за носа або за вуха, а на одного навіть вихлюпнув відро води.

— Молодець! — похвалив Володьку капітан і почав командувати, що кому робити.

Швиденько випускали трал і повний вщерть витягли його на палубу.

Палуба, трюм, всі бочки і скрині були завалені рибою.

Найбільше було великої й жирної тріски. Дивилася одним оком пукаста камбала.

Траплялися коротенькі мойви.

Чимало було вовкориби, сайди та палтусів.

З-поміж різних риб хлопець побачив велетенського оселедця, того самого, що втік від нього.

— А, сякий-такий, — зрадів Володька і показав оселедця капітанові. — Тьотя Женя так його приготує, що Стьопка, Тарас, Марійка і Галка лише пальчики пооблизують.

Коли це оселедець нахмурився, та як підскачить і — лясь мокрим хвостом Володьку по носі. Раз, другий витирає хвостом Володьці носа.

— Ой! ой! ой! — закричав Володька.

Закричав і широко розплющив очі. Що за диво? Де палуба «Нерпи», де її славний капітан Крихітка із своїми матросами?

Замість палуби Володька сидів на ліжку в дитячому садку. На його крик прибігли діти та Євгенія Іванівна.

— Що з тобою? — спитали вони Володьку.

— А де риба? — плаксиво тягнув Володька.

— Яка риба? — і всі засміялись. — Це, мабуть, тобі приснилося?

Хлопець зрозумів, що то був лише сон. Відтоді прозвали його Рибалкою.

1933

ЛОВИ БІЛОГО ВЕДМЕДЯ

1

Матрос Крига засукав рукава й показав оголену руку. Біля ліктя були сліди страшної рани. Мисливець Тарас Попадай жажнувся й підвів брови, оглядаючи ті шрами.

— Він підкрався до мене, як кіт до миші, — розповідав матрос, — і ляснув по спині лапою. Коли б не механік, що помітив крізь ілюмінатор і почав стріляти, був би мені каюк.

— Це було вдень? — спитав Тарас.

— Ранком наша Шхуна стояла серед криг, і я зійшов на лід набрати талої солодкої води з крижини. О, це був величезний білий ведмідь! Ще ніколи такого великого ведмедя я не зустрічав.

Оповідач помовчав, а потім нахилився до своїх співбесідників і промовив тихо:

— І знаєте що? Я добре запам'ятав — у того ведмедя ліва брова була руда.

Тарас і другий слухач вражено перезирнулися.

— Це той самий ведмідь, — ніби про себе сказав Тарас.

— Не знаю, — відповів матрос, — я бачив його вперше. Це було минулої осені.

В маленькому кафе портового міста годинник дзвінко вдарив дванадцять разів. Була дванадцята ночі, але в кафе не включали електрики, і крізь вікна лилося денне світло. Це було на півночі, де в червні місяці сонце протягом багатьох днів світить цілу добу. Ночі наче й не бувало.

Троє людей, що пили каву й розмовляли про білого ведмедя з рудою бровою, були: матрос

Крига, мисливець Тарас Попадай і завідувач великого зоологічного саду на Кавказі — Нахавадусі. Перші два працювали на промисловій шхуні «Лахтак», що мала відпливти цими днями на полювання в море. Завідувач зоологічного саду приїхав сюди домовитися з мисливцями, щоб йому піймали для саду кількох білих ведмедів.

Вперше тут він і почув оповідання про ведмеда з рудою бровою, що про нього вже кілька років ходили різні чутки між мисливцями та моряками. Його дуже боялися. Він часто нападав на людей. Нікому не щастило застрелити білого бандита з рудою бровою.

Нахавадусі хотів, щоб саме цього ведмеда піймали живим для його зоологічного саду.

2

Море ледве помітно хвилювалося. Здавалося, воно спало й уві сні тихо здіймалися його могутні груди. В усі сторони далеко до обрїю, де спало безхмарне небо, простягся водяний простір. Шхуна «Лахтак» чорною крапкою бовваніла на цьому просторі. Під шхуною були сотні метрів підводної глибини Баренцового моря.

Шхуна пливла на північний схід.

На шхуні були Нахавадусі, Тарас Попадай та Крига, а крім них, ще сімнадцятеро моряків-мисливців.

Це все були браві хлопці, які несхибно влучали із своїх рушниць у чайок, що летіли повз шхуну, які могли працювати під час авралу три доби підряд і після того спати 24 години непробудним сном. Капітаном у них був шістдесятилітній дід, комуніст Злива. Злива переплавав усі моря земної кулі, воював з білогвардійцями й почував себе на вкритому кригою страшному Полярному морі, як у своїй кімнаті.

«Лахтак» ішов у ту частину Полярного моря, що лежить між островами Франца-Йосифа та Новою Землею. Там, на плавучих крижинах, можна зустріти білих ведмедів.

Нахавадусі ходив по палубі і оглядав море, погладжуючи свою сиву бороду.

Йому запало на думку спіймати саме того білого велетня з рудою бровою, що так багато накоїв лиха мисливцям і від якого минулого року мало не загинув матрос Крига.

Тарас Попадай став біля завідувача зоологічного саду і, ніби вгадуючи йому думки, оповідав:

— Два роки тому, вночі, він вибрався на норвезьку шхуну, що плавала серед крижин. Там він покалічив чотирьох норвежців. У нього стріляли, але він зник, залишивши за собою ледве помітний кривавий слід.

— Де ж бачили цього ведмеда? Де він найчастіше буває? — спитав Нахавадусі.

— Де? Скрізь. Його бачили на Свальбарді, а потім зустрічали на Новій Землі — це вісімсот кілометрів через море на схід. Він напав на Кригу біля острова Гукера, а перед тим порвав собак на острові Вайгач — це тисяча кілометрів на південь. Але дивіться...

І Попадай показав рукою в море, в тому напрямі, куди плив «Лахтак».

3

Далеко в морі темніла якась сіра биндочка. Шхуна наближалася до тої биндочки чимраз

швидше, і в міру того, як вона підпливала до неї, в повітрі ставало щораз холодніше. Відтіля наче потягло свіжим повітрям. А коли «Лахтак» підійшов зовсім близько, капітан наказав стишити хід.

То йшла крига. Крижини були невеликі, як ліжко, як стіл, як волейбольний майданчик. Їх було багато тисяч. Вони вкривали море, скільки бачило око, на північ і схід.

Нахавадусі відчув холод і побіг до каюти одягти свою заячу куртку. Вийшовши, він побачив, що «Лахтак» був оточений крижинами й дуже повільно пробирався між ними. Капітан стояв біля стернового, раз у раз припадав до великого бінокля й командував, куди повертати стерно.

Крига лаштувався лізти на щоглу. Угорі на щоглі була бочка. В ту бочку заліз Крига. Він озброївся біноклем і тепер з височини розглядав закрижанілий простір, шукаючи, чи не видно де якого звіра. Уважно оглядав він укрите кригою море. Але, крім крижин, ніде нічого не було видно. Крига знав, що тюлені та ведмеді з'являться трохи далі, коли «Лахтак» заглибиться в пливучі крижини.

Біля шхуни появилася багато кайр. Це свідчило, що десь недалеко мусить бути якийсь острів. Кайри літали над крижинами й часто кидалися в морські ополонки. Вони ловили маленьку рибку, бо риба — харч північних птахів.

Що далі пробивалася шхуна, то більшали зустрічні крижини. Часом серед крижин плескатих, які на кілька сантиметрів витикалися над водою, траплялися, як сніжно-білі лебеді, цілі крижані скелі. То були айсберги. Вони підіймалися на кілька метрів над водою. А підводна частина такого айсберга в дев'ять разів більша, ніж надводна.

«Лахтак» обережно проходив повз айсберги. Коли б ненароком стерновий помилився хоч трохи, шхуна могла б наскочити на кригу й розбитись. Такі випадки траплялися в Полярному морі.

Але що сталося з Кригою? Він перегнувся через край бочки й напружено дивився в бінокль.

Враз він радісно загукав.

4

— Капітане! — кричав Крига. — Норд-норд-вест ведмеді!

— Скільки? — запитав у рупор капітан.

— П'ять.

На шхуні всі заметушилися. Дуже рідко трапляється зустріти одразу таку кількість ведмедів. Звичайно вони мандрують по два, по три, а здебільшого поодиноці.

Мисливці припали до борту шхуни, вдивляючись у білі крижини, що на них показував Крига.

«Лахтак» наближався до того місця, де були ведмеді. Незабаром їх побачили всі моряки. Тарас Попадай зарядив свій вінчестер і був готовий послати кілька металевих гостинців вічним полярним мандрівникам. На крижині стояли три ведмеді. Поруч на величезний айсберг виліз четвертий і, наче вартовий, оглядав навколишній простір. П'ятий ведмідь стояв десь далі серед битої дрібної криги, визираючи з-за невеликого тороса.

Ведмеді помітили шхуну й повернулись до неї головами. Той, що був на айсбергу,

витагнув шию, неначе дізнатися хотів, що то за звір наближається до них — володарів крижаного моря.

Згодом один із трьох ведмедів з великої крижини рушив назустріч «Лахтакові». За ним пішли інші два, потроху відстаючи від свого цікавого товариша.

На той час сонце, що заховалось кілька годин тому за туманним серпанком, несподівано бризнуло пломенистими іскрами по крижаних просторах, залляло ясным світлом ведмедів і шхуну, заграло вогниками на начищеній сталі рушниць. Прозвучав перший постріл. З несподіванки ведмеді зупинились. Вони бачили, як позаду покотився із свого айсберга їх вартовий. Його зняв кулею з вінчестера Тарас Попадай. Він стріляв перший. За тим пострілом гримнули інші. Упав ще один ведмідь. Два інші кинулися навітіки. Та лише одному пощастило пробігти більше як п'ятдесят кроків. Четвертий ведмідь кинувся в ополонку, але й там його наздогнала куля Попадая.

Полювання закінчилося. Далеко біг п'ятий ведмідь, той, що ховався за торосами. Поцілити в нього вже було неможливо.

5

Капітан Злива прокинувся і враз — з ліжка. Його збудило гавкання собак, гуркіт на палубі і крик вахтового матроса. В одну мить, з рушницею в руках, він вискочив з каюти.

— Алло! У чім річ?

— Товаришу капітане, собаки загинули.

Злива кинувся до того місця, де мусили бути собаки.

Вирушаючи в Полярне море, капітан придбав шість їзових собак. З цими собаками він збирався робити розвідки, коли шхуна стоятиме серед криги.

Звичайно собак тримали прив'язаними з лівого борту, ближче до корми.

Сюди й підбіг Злива. За ним поспішали вахтовий та Попадай. Картина, яку вони побачили, була невесела. Із шести собак п'ять лежали нерухомо, як клунки. Вдалині серед крижин мчав геть од шхуни ведмідь.

— Це він! Він, клятий! — закричав матрос Крига. — Я пізнаю його, рудобрового негідника. Це його звичка вигинати спину і складати на бігу лапи докупи.

Злива підніс рушницю і вистрілив. Але ведмідь був далеко, і куля полетіла даремно.

Виявилось, що ведмідь підкрався несподівано, забрався на шхуну й накинувся на собак. Вахтовий почув гавкіт і стрімголов помчав на гвалт, але, поки добіг, ведмідь, закінчивши свою справу, вже втік.

Врятувався лише один собака. Він зірвався з прив'язі і заховався за бочками, що стояли на палубі. Тепер він несміливо визирав із свого сховища й жалібно скавучав, наче плакав по загиблих товаришах.

— Рудобровий! — вигукнув Злива, стукаючи прикладом рушниць об палубу. — Ми мусимо його знищити!

— Ні, спіймати живим! Це сказав Нахавадусі.

— Правильно! — підтримав Тарас Попадай. — Піймати й одправити до зоосаду товариша Нахавадусі.

— Я з вами згоден, — погодився Злива. — Він не забіжить далеко від нашої шхуни. Ми

його спіймаємо.

— Побачимо, — недовірливо пробурмотів матрос Крига.

6

Через день після того, як загинули собаки, «Лахтак» стояв серед крижаних полів. Численні ведмежі сліди навколо шхуни обіцяли добре полювання. Над морем висів туман, що затуляв сонце й звужував обрій. Попадай і кілька матросів зійшли на крижину й подались поміж торосами на розвідку. По нерівній торосистій кризі ходити важко — наче по якихось руїнах. Часто доводиться лізти на тороси, обходити великі щілини або ополонки серед криг.

Відходячи від шхуни, Попадай час од часу позирав на компас: треба було орієнтуватися, бо раптом шхуна зникла в тумані. Кругом самі крижини, туман і тиша. Отож, щоб повернутися назад на шхуну, треба було або йти за компасом, або шукати свої власні сліди на снігу, який тонким шаром укривав крижини.

Незабаром натрапили на слід ведмедя. Слід був свіжий. Хижак пройшов тут недавно. Це мав бути величезний звір. Відбитки широких лап показували, що завдовжки він сягав до двох метрів. Шлях, прокладений ним, був надзвичайно рівний. Ведмідь рідко збочував, щоб зазирнути до якої ополонки, і ніколи не обминав торосів чи щілин. Він перелазив тороси і перепливав щілини.

За деякий час біля одної ополонки знайшли мертву нерпу без голови. Ведмідь спіймав її в ополонці, витяг на кригу й розірвав.

— Де ведмідь і чому він не доїв нерпи? — питали один одного мисливці.

— Він щойно тут був, — сказав Попадай і показав сліди крові, що падала, певне, з голови нерпи. Але слід скоро зник. Усі почали озиратися по сторонах, ніде нічого не було видно.

Проте за туманом ніхто не помітив, що він стояв тут-таки за торосом і шкірив зуби, ладний як до втечі, так і до боротьби.

— Знаєте, — звернувся до товаришів Попадай, — я думаю, що наш рудобровий приятель десь таки тут. Варт його було б пошукати, але ми далеко одійшли од шхуни. Час уже повертатись додому. Мисливці пішли назад. Йшли вони по своїх слідах. Яке ж здивування охопило їх, коли незабаром вони побачили, що цей слід притоптано ведмежими лапами. Відбитки лап показували, що це був той самий ведмідь, на якого вони полювали. Виходило: вони йшли за ведмедем, а він за ними!

7

Туман так погустішав, що здавалось, ніби й справді була темна ніч, хоч усі знали: сонце не заходило, воно ховалося за туманом.

Саме цей туман і обрали ведмеді, щоб навідатися на шхуну.

Білі велетні зачіпались лапами за борт і лізли на палубу. Тут вони нашорошувались, витягали морди й нюхали повітря. Палуба була повна незнайомих пахощів. Ці пахощі їх драгували й розпалювали цікавість. Але одвідини їх не були несподіванкою.

Тут-таки в скритих місцях на палубі їх чекали мисливці з рушницями й мотузками.

Ось один з ведмедів наблизився до стернової будки. На нього несподівано полетіли аркани. Звір рвонувся, але було вже пізно. Одна петля схопила його за шию. Два інші мотузки обплутали ноги.

Цієї ж миті на кормі бабахнув постріл. Ще один ведмідь заревів і повалився на бік.

Третій кинувся з палуби на кригу й помчав геть у туман.

Біля стернової будки йшла боротьба. Десятеро людей намагались зв'язати полоненого ведмедя. Він рвав мотузки, що обплутали його лапи, але, замість одного порваного, на нього накидали три. Його тягли в різні сторони, прив'язуючи аркани до щогли. Ведмідь був страшний у своїй люті, кидався на своїх противників, але нічого не допомагало. Його таки полонили.

Нахавадусі розглядав цього першого полоненого, що мусив потрапити до його зоосаду. Це був ще молодий ведмідь. Попадай запевняв, що йому не більше двох — двох з половиною років.

Ведмедя, міцно прив'язаного мотузками, одтягли до трюму й посадили в залізну клітку. В клітці йому розрізали мотузки. Він кинувся на стіни своєї клітки, але вони були міцні. Його сили не вистачило, щоб розтрити ці стіни.

8

Попадай і Крига заходилися біля убитого ведмедя. Гострими мисливськими ножами розпороли шкуру од морди до хвоста і розрізали її на лапах. Потім, легенько обшкрябуючи сало, що лежало тонким шаром на м'ясі, почали обдирати шкуру. Вони були митці цієї справи. Робота посувалася швидко. Шкуру зняли, анітрохи її не пошкодивши. Навіть не знайти було сліду кулі, що влучила ведмедеві просто в груди.

— Це ми здіймали шкуру на продаж, — пояснив Попадай Нахавадусі, — піде вона лежати під ноги в якийсь кабінет. Коли вам треба ведмеже опудало для вашого зоосаду, то й це можна зробити. Тільки тоді шкуру треба здирати іншим способом. Не всякий мисливець це зуміє.

— А ви вмієте? — спитав Нахавадусі.

— Ще б пак не вміти, стільки років на півночі плаваючи та ведмедів стріляючи.

Попадай знав кілька способів здирати шкури. Знав спосіб американський, знав чукотський, знав норвезький. Останні роки він найбільше полював на білих ведмедів. Полювання на тюленів або моржів, що з нього живуть майже всі північні мисливці, були для нього другорядним ділом. Щоправда, останні роки, незважаючи на те, що попит на хутро білого ведмедя зростає, тут більшу увагу все ж приділяли не полюванню, а ловам ведмедів для зоологічних садів. Потроху Попадай ставав видатним фахівцем цієї справи. Капітан Злива завжди домагався, щоб він працював у нього на шхуні.

— Знаєте, — казав Попадай Нахавадусі, — інколи я думаю: чому б не зробити білого ведмедя свійською твариною, як-от собака, кінь, кішка... З нього людині було б не менше користі. А так — маємо саму шкоду. Він нищить тюленів та моржів, нападає на людину.

Мисливець розповів Нахавадусі, що одного разу він зробив таку спробу: піймав біле ведмежатко й приручив. Ведмежатко було дуже симпатичне. Та якось не доглянув, і гурт собак напав на нього і розірвав.

Ведмежу тушу підвісили на щоглу до рейки з таким розрахунком, щоб єдиний собака на судні, Розбій, не міг її дістати. В Полярному морі не доводиться турбуватися про те, що м'ясо може попсуватися на повітрі. Тут немає жодних бактерій. На Білому острові знайшли на кризі труп людини, що загинула тридцять років тому. Коли б не полярні лисиці, що трохи пошматували його, то він не зазнав би ніяких змін. Повітря Полярного моря й полярних островів — найздоровіше повітря.

Моряки могли бути спокійними за ведмежу тушу доти, аж доки вони не залишать крижані простори.

Кок підійшов до щогли, поліз по гвинтах уверх і одрубав найкращий шматок ведмежатини. — Сьогодні котлети із свіжого м'яса, — пообіцяв він команді.

Кок запевняв, що котлети будуть дуже смачні.

— Для нас, полярних мисливців, — сказав Попадай Нахавадусі, — м'ясо ведмедя дуже цінне. Адже ми тут не маємо ані свіжих овочів, ані свіжого молока. Харчуємося солоним м'ясом та крупами.

Од харчів без свіжих овочів люди хворіють на цингу. Люди ж, що їдять ведмеже м'ясо, хворіють на цингу дуже рідко. Це давно помітили мисливці та поморці.

Підійшов обідній час. Коли на камбузі розбирали обід, то кок, знаючи апетит своїх товаришів, кожному поклав по три великі котлети. Увесь екіпаж був надзвичайно задоволений. Лише Нахавадусі не міг їсти котлет. Вони здалися йому несмачними, бо якось неприємно одгонили рибою. Він сказав про це Зливі.

Капітан, кінчаючи залюбки третю котлету, відповів:

— Ми звикли. Коли поплаваєте з нами довше, теж звикнете. Щоб одігнати запах риби, його треба було б вимочувати в оцті, а потім смажити на олії. Ну, а ми обходимося й без цього... Це, власне, запах не риби, а тюленьчого жиру. Ведмідь їсть тюлені, нерпи, а ті харчуються рибою.

— Багато ведмежатини гине даремно, — докинув слово матрос Крига. — Коли ми полюємо, то часто, знявши хутро, залишаємо тушу на кризі.

— Коли ж я їстиму біфштекс із м'яса рудобрового бандита? — запитав Попадай.

— Ніколи, — відповів капітан Злива, — бо ми мусимо його спіймати й відпровадити живим до зооасаду товариша Нахавадусі.

10

За пропозицією Нахавадусі Попадай з теслею зробили пастку на ведмедів. Її було побудовано так, що коли звір торкався до приманки, мотузки зашморгувались, і зв'язаний ведмідь ставав здобиччю звіроловів.

Пастку виставили на кризі, недалеко від шхуни. Годин через десять Нахавадусі з Попадаєм пішли подивитись на неї. Їх супроводжував Розбій. Це був кудлатий собака з гострою мордою і без хвоста. Хто й коли відгриз йому хвоста — невідомо. Але це й не дивно, адже він був великий задирака. Не минало й дня, щоб він з кимсь не побився. Загалом це був веселий і жвавий собака. Він не дуже боявся ведмедів, незважаючи на свої попередні пригоди.

Мисливці йшли у густому, як молоко, тумані між торосами. Вже біля самої пастки, поруч неї, на снігу вони помітили ведмежі сліди. З відбитків лап Попадай пізнав свого старого рудобрового приятеля.

— Він щойно тут вештався, — сказав мисливець, звертаючись до Нахавадусі.

Вони уважно обнишпорили довколишню кригу. Та ніщо, крім слідів, не нагадувало, що звір тут близько. Печеня, яка висіла на мотузку й мала правити за принаду, була не порушена. Очевидно, її ніхто не торкався.

Ведмідь кружляв навколо пастки, тягнувся до принади, але, очевидно, не зважувався торкнутись до неї.

11

Шукаючи ведмедя, Нахавадусі одійшов кроків тридцять убік і зупинився біля високого тороса. Розбій біг за ним. Несподівано зоолог відчув сильний удар у спину. Він не втримався на ногах і повалився на кригу. Над ним стояв величезний волохатий ведмідь. Його лапа ще раз спустилась на бідолашного зоолога. Але цього разу звір промахнувся. Він лише зачепив повалену людину за вухо.

Ведмеді рідко промахуються. Для цього треба якусь достатню причину. За таку причину став тепер Розбій. Побачивши біду, в яку потрапив вчений, він з лютим гавкотом кинувся на звіра і скільки сили вхопив його за задню ногу.

Зоолог почував себе напівмертвим. Він чекав ще одного удару ведмежої лапи, щоб розпрощатись із життям. Все ж він встиг крикнути про порятунок.

Попадай ще до цього вигуку зоолога почув гавкання Розбоя і повернувся на галас. За тридцять п'ять кроків від нього над розпростертим вченим стояв білий красунь північного моря. Ведмідь мав гордий і сміливий вигляд. Він наче презирливо повернув свою морду од людини до розлютованого собаки, що намагався вкусити його то за лапу, то за хвіст. Попадай скинув рушницю й націлився просто в голову. Але це був рудобровий велетень, той самий, якого так довго шукали і який мусив гуляти в зоологічному саду Нахавадусі. Вбити цього звіра було неможливо. Треба було його лише налякати.

Гримнув постріл. Ведмідь піднявся на задні лапи, заревів і, плигнувши через Нахавадусі, помчав на мисливця. Але Розбій не дозволив йому зробити цього.

Хоробрий собака, забувши небезпеку, завис на хвості звірини мертвою хваткою. Ведмідь, відчувши біль, закрутився на місці так, що Розбій ледве втримався. Скориставшись з цієї затримки, Попадай плигнув кілька кроків назад і заховався за пасткою.

Він не спускав прицілу з ведмедя. Коли б той накинувся вдруге на зоолога, то першою ж кулею Попадай покінчив би з ним назавжди. Але все ж Попадай розрахував на те, що ведмідь піде на нього.

Ведмідь крутнувся вдруге, і на цей раз собака не втримався. Звір оджбурнув його геть на кригу, а сам з ревом кинувся в бік пастки. Адже ж там стояла людина, що насмілилася стріляти у нього. Ведмідь з усієї сили накинувся на пастку й підняв лапу, щоб розтрити її. Але спробою він необережно торкнувся приманки. Враз кілька мотузків оперезали його і зашморгнули в тугі петлі.

Полонений ведмідь мотався у пастці, чимраз більше заплутуючись.

Нахавадусі вже звівся на коліна й сів на крижину. На ноги стати він ще не міг. Попадай швидко підбіг до зоолога й нахилився над ним.

— Нахавадусі, друже, ти живий?

— Здається, — розгублено відповів зоолог.

Тоді Попадай вибухнув сміхом і почав оглядати зоолога.

Вуха Нахавадусі майже не постраждало, коли не зважати, що воно стало кольору синьої картоплі, трохи набрякло й було подряпане.

— Це дурниця, — сказав мисливець, — за місяць жодного сліду не зостанеться. А од стусана в спину теж скоро очухаєшся.

І він допоміг зоологові стати на ноги. До них, шкутильгаючи, підійшов Розбій, потерся об ноги Попадаєві й жалібно заскавучав.

— Добре, мій собачко, мій милий! — погладив Розбоя Нахавадусі.

Розбій, видно, забився, коли ведмідь вдарив його об кригу.

Незабаром вони втрюх підійшли до пастки. Собака голосно й сердито загавкав на свого ворога.

— Чудовий ведмідь, Нахавадусі! — звернувся мисливець до зоолога. — Ваш сад матиме чим похвалитись.

— То правда, — відповів Нахавадусі і, милуючись, оглядав звіра. Він уже забув про побите вуха і стусана в спину, що дістав од цього чудового ведмеда.

А ведмідь не вгамовувався. Весь заплутаний мотузками, з мордою, затиснутою залізними прутами, він здригався, мотав лапами, бився, ревів. На білому хутрі над лівим маленьким і злим оком червоніла руда брова. Рудобровий мусив розпрощатися з плавучими крижинами Арктики. Його чекала нова мандрівка, спочатку на шхуні, а потім поїздом на далекий Кавказ, де так гаряче гріє сонце, освітлюючи вічнобілі снігові шапки гір, що нагадують полярні острови.

Крізь туман од судна вже наближалися люди.

1933

З ПІВНОЧІ МЧАВ УРАГАН

РАДІОПРИЙМАЧ

Володька Велетень дістав нагороду. Його нагородили найліпшим радіоприймачем. Дістався він Володьці за те, що цей сіроокий хлопчисько організував гурток вивчення науки й техніки. Сам зробив флюгер і дощомір. Діставши термометр і барометр, обладнав при школі метеорологічну станцію.

Метеорологічна станція спостерігала погоду. Вимірювали напрям і силу вітру. Обчислювали, скільки випадало дощу. Навіть угадували погоду наперед. Ну, вгадували це вже

завжди з допомогою вчителя Павла Андрійовича.

Ще змалку дражнили Володьку рибалкою. А тепер стали дражнити вітродуєм. Та Володька на те не зважав.

— Вітродуй, вітродуй... та радіоприймачем нагородили мене, а не вас, — так казав Володя.

Ішов Володі дванадцятий рік.

НОВА АЗБУКА

Не барився Володя і скоро наладив свій приймач. Вечорами, на дозвіллі, одягши навушники, слухав співи та музику. Часом вислухував лекції або газетні новини. Та часто, настроюючи приймач, чув якісь дивні цокотливі звуки. Наче хтось на особливій машинці не то цокотів, не то вищав.

— Що це за звуки? — спитав хлопець у Павла Андрійовича.

— Це переказують радіотелеграми азбукою Морзе, — відповів учитель.

— Як то?

— Таке цокотіння означає букви й цілі слова. Прислухайся уважно і почувеш — то буває короткий виск, то довгий. Короткий зветься крапкою, а довгий — рисою. — Вчитель постукав пальцем по столі. Коли стукав частіше, то були крапки. Коли голосніше й трохи рідше, то означало риску. — Азбука ця така: крапка і риска (·_) означає букву а. Риска, крапка і риска (_·_) — це буде буква к. Чотири риси (— —) — літера ш. Три крапки (...) — літера с. От коли написати. — — —. —.. — —.. —.. — . — . — . — .. — ... — . — . — .. — I потім вистукати, то це буде означати — Володька Велетень.

НА РАДІОСТАНЦІЇ

Це була телеграфна мова. Володька зацікавився нею і взявся її вивчати. Минуло кілька місяців, і Володька Вітродуй дуже добре вивчив азбуку Морзе. Павло Андрійович розповів про Володю своєму знайомому радистові. Той радист запропонував Володі вільного часу працювати на радіостанції. Хлопець погодився. Працюючи на станції, він швидко навчився орудувати апаратами. Незабаром він став там у великій пригоді. Один радист захворів. Другому радистові довелося працювати й за себе і за свого товариша. Хлопець йому допомагав.

Якось Володя прийшов на станцію із своїм товаришем Васильком. Тієї ночі радіоприймач переказав йому такі цікаві речі, що й наступної ночі хлопці сиділи мало не до ранку, слухаючи мову телеграфу. Про це треба розповісти докладніше.

НІЧ ПЕРША

Покрутивши вертунчик варіометра, Володька почув у телефон знайоме тріскотіння. То переказувала якась радіостанція рисками і крапками повідомлення. Володя одразу зрозумів слова, що переказувались тим тріскотінням. Щоб допомогти товаришеві вивчити азбуку Морзе, Володя записував ті звуки на папері крапками й рисками. Василько на другому аркуші паперу переводив ті знаки в слова. Ось що вийшло у Василька:

Радіограма 1

Говорить Північна Земля

Говорить Північна Земля

Говорить Північна Земля

Всім! Всім! Всім!

21 листопада. 23 години

Мороз тридцять два градуси крп Барометр падає крп Вітер з північного сходу посилюється крп Зараз його швидкість двадцять п'ять метрів у секунду крп Починається шторм крп Стежте за повідомленнями з Полярного моря.

Північна Земля

Північна Земля

Північна Земля

— Де це такий сильний мороз разом з вітром? — спитався Василько.

Володька, що шукав в ефірі нових звуків, але не знаходив, зняв навушники.

— Це десь на Далекій Півночі, — відказав він своєму товаришеві.

Потім підійшов до карти, що висіла на стіні, і знайшов Північну Землю. То були чотири великі й кілька дрібних островів у Полярному морі. Це так далеко на півночі, що туди лише раз на рік ходять пароплави, та й то не кожного року доходять, бо навколо тієї землі крига.

— Тут, значить, — ткнув Володька пальцем у карту, — є наукова станція, що спостерігає погоду. Там же є радіостанція. Давай послухаємо, може, ще почуємо їх.

Знов Володька крутив варіометром і прислухався до свого телефону. Знов піймав цокотіння, але це була інша станція.

На цей раз ось що записали хлопці:

Радіограма 2

Говорить порт Архангельськ

Говорить порт Архангельськ

Говорить порт Архангельськ

Всім суднам. Всім нам. Всім суднам.

Метеорологічна станція повідомляє: з північного сходу, од Північної Землі і Нової мл де шторм і шкидкіст 90 кіло на годину крп Шторм може в ураган крп. Пароплави км вітрильника км моторм шхунам, що стоять у портах км не виходити в крп суднам в морі радимо приготуватись до шторм і взяти курс на південь.

Рація порт Архангельськ

Рація порт Архангельськ

Рація порт Архангельськ

— Васильку, зрозумів?

— Щось не дуже ясно...

— Якось інша станція заважала мені слухати. Деякі слова я не дочув і пропустив, а деякі переплутав.

Хлопці почали розбирати нову радіограму. На карті знайшли місто Архангельськ.

Точка, що означала це місто, стояла на річці Північна Двіна, саме там, де ця річка впадає в Біле море. Значить, в Архангельську є порт. А в кожному порту є радіостанція.

Володя, уважно перечитавши радіограму, почав її виправляти. Він подописував ті слова й букви, що їх пропустив і тепер догадався по змісту. Те, що подописував, підкреслив, і вийшло таке:

Говорить порт Архангельськ

Говорить порт Архангельськ

Говорить порт Архангельськ

Всім суднам. Всім СУДнам. Всім суднам.

Метеорологічна станція повідомляє: з північного сходу, од Північної Землі І Нової ЗЕМЛІ Іде шторм ІЗ швидкістю 90 кілоМЕТРІВ на годину крп Шторм може ПЕРЕЙТИ в ураган крп ПароплавАм км вітрильникам км моторНИм шхунам км що стоять у портах км не виходити в МОРЕ крп Суднам в морі радимо приготуватись до штормУ і взяти курс на південь.

Рація порт Архангельськ

Рація порт Архангельськ

Рація порт Архангельськ

— Серйозна справа, — промовив Василь, а потім спитав Володьку: — Мені незрозуміло, що таке «км» і що таке «рація».

— «КМ» — це скорочено від «кома». Так саме як «крп» — од «крапка». Я записую їх так скорочено, хоч це не зовсім правильно. Рація — так скорочено називають радіостанцію.

— Давай далі писати так, як треба.

— Добре.

Знов узялись хлопці слухати. Вони хотіли почути нові звістки про шторм на півночі, та їм заважав якийсь концерт, і лише за яку годину вдалось почути нову радіограму.

Радіограма 3

Говорить пароплав «Морський кінь»

Говорить пароплав «Морський кінь»

Говорить пароплав «Морський кінь»

Південна частина Баренцового моря. Почався шторм. Вітер зносить пароплав на

південний захід. Поспішаємо порт. Хвилі заливають палубу. Навколо темрява. В темряві бушує схвильоване море.

Капітан Крихітка.
Передав радист Панасв
Пароплав «Морський кінь»
Пароплав «Морський кінь»
Пароплав «Морський кінь»

Ще довго сиділи товариші біля радіоприймача. Але не озивались радіостанції на Півночі.

— На далекій Півночі, у Баренцовому морі, лютує шторм, — сказав Володька. — Та вже нічого не чути. Підемо спати. Завтра вночі знов слухатимемо.

НІЧ ДРУГА

Другої ночі Володька почув багато радіограм з Півночі. Ось ті радіограми.

Радіограма 1

Говорить Земля Франца-Йосифа
Говорить Земля Франца-Йосифа
Говорить Земля Франца-Йосифа
Прийміть радіограму.
Москва, газета «Известия».

Навколо чорне провалля полярної ночі. Тільки-но з ночі повернувся обсніжений, обледенілий мисливець Кряк. Він виходив з дому до метеорологічної будки. Ураганний вітер зняв шалену снігову завірюху. Він виє, наче тисячі диких голодних звірів обступили радіостанцію. Наш будинок здригається од подихів урагану. Щохвилини ми ждемо, що вітер зірве дах або вирве із мерзлого ґрунту будинок і перекине його. Двері присипано горою снігу. Щоб пройти двадцять кроків до метеорологічної будки, прокопали у снігу тунель. На вітрі враз обмерзає шкіра, коли одкрити обличчя й руки. Ртуть у звичайному термометрі замерзла. Спиртовий термометр показує 50 градусів нижче нуля. В морі ураган ламає кригу, і відтіля доноситься наче гуркіт гарматної канонади. Крізь рев урагану, дикий свист вітровіння і дзвін обмерзлих сніжинок слухаємо радіоповідомлення про пуск нової домни Кузнецького заводу, про виліт нового радянського велетня-літака на сто пасажирів. А буря дужчає, барометр падає.

Привіт, привіт, привіт. *Радист Мушкет*

Радіограма 2

Говорить шхуна «Лахтак»

Говорить шхуна «Лахтак»

Говорить шхуна «Лахтак»

Шалена ніч. Попали в ураган. Вітер 12 балів, швидкість сто п'ятдесят кілометрів на годину. Тисячотонні хвилі падають на шхуну. Хвилі заливають капітанський місток. Щогли, палуба, борти обмерзають кригою. Під вагою тієї криги шхуна важчає й глибше поринає у воду. Небезпека зростає. Матрос Бойчук визвався оббивати кригу. Він прив'язав себе тросом до щогли. За його прикладом пішли інші. Щойно ударом хвилі змило в море з правого борту шлюпку. Це наша остання шлюпка. Тримаємо курс на південь.

Капітан Муль Передав радист Ан-Ан

Шхуна «Лахтак»

Шхуна «Лахтак»

Шхуна «Лахтак»

Радіограма 3

Говорить пароплав «Морський кінь»

Перемагаючи шторм, наближаємось до порту

Пароплав «Морський кінь»

Радіограма 4

.. — — . .

SOS

.. — — . .

SOS

.. — — . .

SOS

Рятуйте наші душі!

Рятуйте наші душі!

Рятуйте наші душі!

Гине тралер «Рожева чайка»

Гине тралер «Рожева чайка»

Гине тралер «Рожева чайка»

В Баренцовому морі нас заливають колосальні хвилі. Плавуча крига попсувала руль. В машинному відділі почалася течя. Працюємо всіма насосами. Палуба й снасті обмерзають крижаною корою. Під вагою крижаної кори тралер грузне в море й хилиться на лівий борт. Наше місце в морі 75 паралель і 40 меридіан.

SOS

SOS

SOS

Гине тралер «Рожева чайка»

Гине тралер «Рожева чайка»

Гине тралер «Рожева чайка»

Радіограма 5

(Ця радіограма була трохи сплутана, бо кілька радіостанцій заговорили разом і їхні голоси змішались.)

Говорить пароплав «Морський кінь» «Рожевій чайці» — чуємо вас. Говорить рятувальне судно «Рустан» «Рожевій чайці» — чуємо вас. Говорить шхуна «Лахтак» «Рожевій чайці» — чуємо вас.

Ідемо на допомогу. Міняємо курс. Рушаємо на виручку. Держіться, держіться, держіться. Ідемо до вас. Говорить пароплав, говорить рятувальне судно, говорить шхуна «Морський кінь», «Лахтак», «Рустан».

Радіограма 6

SOS

SOS

SOS

Говорить «Рожева чайка»

«Рожева чайка»

«Рожева чайка»

Всім! Всім! Всім!

Прощайте, прощайте, прощайте.

За кілька хвилин загинемо в Баренцовому морі. Нас поглинула темрява полярної ночі. Вітер і море скаженіють. Чути їх клекіт і рев. Тралер має величезний крен. Уся ліва сторона палуби погрузла в море. Хвилі котяться од корми аж на полубак. В радіорубці по коліна води. З радіорубки вийти ще можна. Є наказ капітана, переданий телефоном, не залишати радіорубку без його дозволу. Телефон з капітанського містка не відповідає. Мабуть, капітана змило хвилями. Моя рубка обмерзла кригою й наповнюється водою. Третя година ночі.

Передайте нашим друзям і дітям, що ми всі загинули на своїх постах.

Дружинам останній привіт. Хай виховують дітей стійкими більшовиками. Слава радянським морякам, переможцям Арктичного моря! Слава!..

Обірвалось. Усе стихло. Володя вимовив останнє слово і змовк. Значить, «Рожева чайка» загинула. Обидва товариші схопились на ноги. Стиснули один одному руки. По їхніх щоках текли сльози.

Володька глянув у вічі Василькові і сказав:

— Коли виросту, буду моряком і боротимусь за перемогу над Арктикою.

НІЧ ТРЕТЯ

Ще за дня нетерпеливий Володька кілька разів сідав до радіоприймача, та з Півночі прийняв лише одну радіограму.

Говорить порт Архангельськ
Де шхуна «Лахтак»
Шукайте шхуну «Лахтак»
Викликайте шхуну «Лахтак»
За останніми відомостями, «Лахтак», незважаючи на своє важке становище, ішов на допомогу «Рожевій чайці». «Рожева чайка» загинула. Відомостей про «Лахтак» нема.
Кличемо шхуну «Лахтак»
Кличемо шхуну «Лахтак»
Кличемо шхуну «Лахтак»
Порт Архангельськ
Порт Архангельськ
Порт Архангельськ

Стурбований, долею «Лахтака», Володя, лише смеркло, одяг навушники й забув про все інше. Цього вечора Василько не прийшов — і Володя сидів цілий вечір разом з радистом. Відомості з Півночі вони почули пізно.

Радіограма 1

Говорить Північна Земля
24 листопада, 1 година ночі
Шторм стих. Повновидий місяць вплив над полярною пустинею. Од місячного сьйва блакитними блисками іскриться сніг.
Мороз 50°. Під ногами. хрумтить, як цукор на зубах. Біла пустиня простягається в таємничу даль. Після шторму над закрижанілим морем постали тисячі снігових застругів. Вони трохи нагадують піщані дюни в пустинях, їх понадувало вітром минулих днів. Навколо виняткова тиша. Лише чути, як кров дзвенить у вухах. Наші мисливці вирушають у розвідчу екскурсію.
Повторюю — хмарність неба нуль, сила вітру нуль, тиснення барометра звичайне, мороз 50°.
Північна Земля.

«Що за диво?» — подумав Володя, глянувши на годинник. На його годиннику було 9 годин вечора 23 листопада.

«Зрозумів!» Він пригадав, як учитель розповідав, що годинники не скрізь однаково показують. Коли їдеш на схід, то через кожні 15 меридіанів треба переводити годинник на 1

годину вперед. Коли їдеш на захід, то через кожні 15 меридіанів треба переводити годинник на 1 годину назад. Коли в Харкові 12 годин дня, у Варшаві ще лише 11 годин ранку. Це тому, що Варшава на захід од Харкова. Північна Земля на 60 меридіанів на схід од Харкова. Тому годинник там іде на 4 години вперед, ніж у Харкові. А все це від того, що земля крутиться з заходу на схід.

Радіограма 2

Говорить порт Архангельськ
Хто знає про шхуну «Лахтак»?
Кличте «Лахтак»!
Кличте «Лахтак»!
Порт Архангельськ

Коли це хлопець прийняв нову радіограму, і радість засвітилася в його очах.

Радіограма 3

Говорить шхуна «Лахтак»
Кличемо порт Архангельськ
Прийміть радіограму.
Ураган пройшов. Вітер спав. Лише хвилі б'ють у борти, та вони не страшні. Ми потерпіли од шторму. Змило всі шлюпки. Порвало антену радіостанції. Нам загрозувала загибель. Врятувалися завдяки відвазі моряка Бойчука. Він повів товаришів оббивати кригу, що намерзла на шхуну. Пізніше підійшло рятувальне судно «Рустан». Тепер полагодили антену. «Рустан» позичив нам човни. Негайно знов ідемо на полювання, щоб виконати наше завдання.
Капітан Муль
Передав радист Ан-Ан

Володя зрадів, почувши, що «Лахтак» урятувався від загибелі. «Ото б познайомитися з цим капітаном Мулем і героєм-матросом Бойчуком», — мріяв хлопець, підслухуючи нові радіограми.

Радіограма 4

Говорить порт Архангельськ
Усім суднам, що заховались од шторму!
Небезпека на морі минула. Виходьте в море за вашим призначенням. Під час шторму загинув тралер «Рожева чайка». Команда «Рожевої чайки» трималась до кінця героїчно, як належить радянським морякам. Вічна пам'ять героям!
Начальник порту

Ще одну радіограму записав Володя крапками й рисками азбуки Морзе.

Володя випустив з руки олівець. Голова його впала на стіл. Хлопець так втомився, що заснув. Йому снився простір закрижанілого моря, пароплави, що пробиваються крізь кригу, і полярна метелиця мчала їм назустріч з горбів арктичних островів. Крізь метелицю визирало обличчя незнайомого радиста, і рука, здавалось, вистукувала:

— ... Слава переможцям арктичних морів!

1934

ХАТИНА НА КРИЗІ

Частина перша

ГАЗЕТА НА ВУЛИЦІ

Людина стрибала в трамвай і випустила з рук газету.

Вітер підхопив її, метнув нею по бруку і поніс вздовж тротуару.

Володя Велетень, що саме в цей час переходив вулицю, ступив ногою на папір. Заради цікавості він підняв газету.

І така незначна подія призвела до того, що його спокій було збаламучено на довгий час.

В газеті йому на очі впав такий заголовок:

«НА ДИРИЖАБЛІ ДО АРКТИКИ»

Хлопець перечитав під тим заголовком замітку такого змісту:

«1 серпня з Москви вилітає дирижабль «Третя п'ятирічка». Дирижабль летить в Арктику. Він має своїм завданням наблизитись якомога ближче до полюса. Там з дирижабля на плавучу кригу висадять трьох людей. Їм залишать намет, радіостанцію, харчі, одяг та інструменти для різних спостережень. Це буде перша науково-дослідна станція на плавучій кризі біля полюса.

Трое сміливих, що залишаться там: штурман Андрій Бойчук, зоолог Офіура і мисливець Крига. Вони збираються пробути на плавучій кризі цілий рік. Ще не вирішено питання про четвертого учасника експедиції — радиста. Раніш вважали за обов'язкове взяти такого. Але тому що штурман Бойчук досить обізнаний з радіосправою, потреба в радисті відпадає. Питання про радиста остаточно буде розв'язано цими днями».

Ця замітка порушила Володин спокій. Він цікавився Арктикою. Він був

радистом-аматором.

Два роки тому йому довелося протягом трьох ночей підряд слухати радіограми з Арктики. То були страшні три ночі. В полярну ніч над пустинними просторами крижаного моря та його островів бушував ураган. Володя чув, як перегукувались радіостанції пароплавів та полярних островів. В одну з таких ночей загинув тралер «Рожева чайка». Тоді саме мало не загинула шхуна «Лахтак».

Володя чув, як переказували по радіо, що «Лахтак» врятувався лише завдяки відвазі та енергії матроса Андрія Бойчука. Тоді ж він чув, як одна з радіостанцій на полярних островах повідомляла про мисливця Тараса Кригу.

Тепер прізвища тих самих людей знов зустрілись йому. Вони летять далеко в країну плавучих криг. Як би хотів Володя полетіти з ними! Мрії про далеку й небезпечну подорож усе частіше огортали хлопця.

ТРОЄ СТАРИХ ДРУЗІВ

«Комісія полярних експедицій» — так називалась та установа, де вже другий тиждень працював штурман Бойчук. Будинок, де містилася комісія, стояв в одному з вузьких провулків, яких досить багато в центрі Москви. В кімнатах того будинку безперервно відбувались наради досвідчених полярних дослідників, повітроплавців та наукових працівників різних спеціальностей. Тепер усі вони були зайняті підготовкою арктичної експедиції на дирижаблі «Третя п'ятирічка».

В справах тієї експедиції і приїхав сюди штурман Бойчук.

Цей сміливий моряк, колишній дніпровський, а потім полярний матрос, коли довідався, що дирижабль полетить в Арктику, вигадав таке.

Хай його з кількома товаришами висадять на плавучі крижані поля. Їм мусять залишити намет, харчі та невелику радіостанцію. І все. Вони протягом зими будуть провадити різні наукові спостереження.

Пропозицію штурмана Андрія Бойчука було прийнято. Багато людей вважали цю витівку смертельно небезпечною, але коли вони зустрічали Бойчука, то швидко міняли свою думку. Молодий моряк вражав усіх своєю надзвичайною енергією, його кремезна постать, упевнені рухи, сталевий зір синіх очей, світилися відвагою, одразу завойовували довір'я і симпатію.

Сьогодні штурман поспішав у комісію. Сьогодні туди мали з'явитись його товариші, які разом з ним працюватимуть на плавучій кризі Арктики.

Ми застаємо штурмана в момент, коли він зустрівся з цими своїми друзями.

— Андрію! — гудів, розставляючи руки, літній, високий чоловік у шкіряній куртці.

— Голубе мій! — тряс йому руку сухорлявий чоловічок в солом'яному брилі.

— Здрастуйте, здрастуйте! — радо вітався з ними штурман. — А я на вас чекав!

Високий був відомий мисливець Крига, колишній боцман. А невеличкий — зоолог Офіура. Обидва старі приятелі штурмана. Крига був його першим учителем на полярному морі. Разом із Офіурою свого часу вони ловили живих білих ведмедів.

Ці двоє, коли почули про задум штурмана зимувати на кризі, перші відгукнулись, заявивши, що хочуть приєднатись до штурмана. Бойчук був дуже радий таким спільникам, яких

він особисто знав, з якими разом працював на Півночі.

— Ну, друзі, готові? — питав штурман.

— Давно! — відповіли йому мисливець і зоолог.

— Але що ж ви там робитимете? Таке запитання ставлять усі. Що робити там мисливцеві й зоологові, коли там нема жодної живої істоти?

— Як нема!? — крикнув Крига.

— То ще невідомо, — відповів Офіура, — а щоб той факт встановити, я ото й хочу поїхати.

— Але ж крига на місці не стоятиме? — питав Крига. — А коли вона пливтиме, то й ми кудись попливемо, — продовжував він. — І, може, нас у такий звірчаний край занесе, що нікому й не снилось.

— Добре, — сказав Бойчук. — Залишається питання про те, чи брати з собою радиста. Я проти тому, що сам можу бути за радиста. А зайва людина — зайвий вантаж, бо харчів же треба брати... одяг, зброю. Для дирижабля важко, і нам не дуже зручно.

— Правильно, правильно! — підтримали його товариші. — Ми теж проти.

І всі троє пішли до кімнати, що тимчасово правила Бойчукові за кабінет.

ТРИ ЛИСТИ ШТУРМАНОВІ БОЙЧУКУ

У себе на столі штурман знайшов три листи. По штампах на конвертах він розібрав, що один лист був з Якутії, другий — з Чукотського краю, а третій — з України.

— Цікаво, хто це тобі пише з різних кінців Радянського Союзу? — спитав Крига.

— О, я одержую тепер дуже багато листів, — відповів штурман, — і більшість з проханням взяти з собою на полюс. Навіть одна бабуся вісімдесяти років прислала листа, в якому запевняє, що вона все життя мріяла побувати на полюсі. Бабуся просить, щоб ми взяли її з собою, вона там куховаритиме та прибиратиме...

— Що прибиратиме, — засміявся Крига. — Крижані поля?

— Ану, прочитай ці листи, — запропонував Офіура, — може, щось цікаве.

— Навряд, щоб цікаве. Скоріш смішне, — відповів Бойчук і розірвав перший конверт.

В конверті був лист такого змісту:

«Шановні товариші Бойчук, Офіура і Крига!

Дуже хочу поїхати з вами на полюс. Згоден на всі умови. Буду робити яку завгодно роботу. Мені п'ятнадцять років, але кажуть, що в Якутії немає кращого стрільця. Минулої зими я застрелив найлютішого вовка в Якутії. Це був триногий вовк, що знищив силу оленів. Ніхто не міг його знайти, але мені пощастило. На лижах можу йти десять днів підряд по сто кілометрів за день, а їстиму лише через день і на одинадцятий день втоми не відчуваю.

Я певен, що буду на полюсі, і тому найближчим часом виїжджаю до вас у Москву.

Оротук».

— Впевнений хлопчисько, — кркнув Крига. — Ну, який він стрілець, ми ще побачимо. Триногих вовків, правда, не стріляють, а палками б»ють, бо коли в нього зосталось три ноги, то він уже здихає.

— Ну, що ж, проїздиться хлопець, — сказав штурман і взявся за другий лист.

Пробігши очима кілька рядків, він звернувся до зоолога:

— Тут про вас згадується, — і прочитав листа.

«Любий штурмане Бойчук!

Ви їдете на полюс. Як я заздрю Вам! Можу стати у пригоді як моторист. Мене знає зоолог Офіура. Разом із ним минулого року ми впіймали блакитного кита. Той кит живе й досі в своєму озері. Я разом з товаришами доглядаю його. Коли я довідався, що Ви збираєтесь зимувати на полюсі, то вирішив будь-що потрапити теж туди. Кита тут доглядатимуть Анкауге, Тайо, Рінтетегін та Тваль. Найближчим часом я виїжджаю до Вас. Перекажіть привіт Офіури.

Темар ».

— І цей їде? — аж скрикнув Крига.

— Я знаю цього хлопця, — сказав Офіура. — Йому років чотирнадцять. Це чудесний хлопчисько. Чукча. Коли б не він, ми ніколи не впіймали б того кита живим. Це, мабуть, вийшло б непогано.

— Та що ви! — рішуче заперечив Бойчук. — Не можна дітей в таку експедицію брати. Прочитали третій лист.

«Привіт Вам, Андрію Бойчук!

Я певен, що це Ви той самий матрос Бойчук, що два роки тому плавав на шхуні «Лахтак». Пригадуєте той шалений шторм, коли загинув тралер «Рожева чайка»? Тієї ночі був вітер у 12 балів. Він мчав із швидкістю 150 кілометрів на годину. Величезні хвилі заливали шхуну. Шхуна обмерзла кригою, і під вагою тієї криги шхуна занурювалась у море. Ви взялись оббивати кригу. За Вашим прикладом пішли інші і так врятували шхуну.

Про все це я знаю, бо ту ніч слухав, як по радіо перегукувались пароплави та берегові станції. Я радист. Хоч мені лише ось має стукнути 14 років, проте як радист я зможу працювати на радіостанції «Північний полюс». Сподіваюсь, що Ви візьмете мене з собою. Найближчим часом виїжджаю до Вас.

Привіт мисливцеві Кризі! Про нього я теж чув по радію.

Володимир Велетень ».

— Ввічливий хлопчисько! — зауважив Крига. Йому сподобалось, що той передав йому привіт.

Штурман Бойчук був вражений тим, що Володя написав про «Лахтак». Тож справді він працював там матросом і пригадує той шторм. Але взяти такого малого хлопця він не

наважився.

Троє товаришів порадились і відповіли на всі три листи телеграмами одного змісту:

«На жаль, більше як трьох людей експедиція на полюс не може взяти. Тому виїжджати не треба.

Бойчук».

Ці телеграми негайно було одіслано в Якутію — Оротукові, на Чукотську землю — Темарові і на Україну — Володі Велетню.

НЕВДАЧА МОЛОДИХ МАНДРІВНИКІВ

Ранком першого серпня дирижабль «Третя п'ятирічка» був готовий до вильоту в Арктику. Величезна біла сигара, надута воднем, здіймалась над аеродромом. Вона була готова плигнути високо вгору, і тільки багато міцних мотузків утримують її над землею.

Мисливець Крига з'явився першим на старт. До нього підійшов капітан дирижабля, привітався і спитав:

— Що це за нові вантажі ми сьогодні одержали?

— Які саме?

— Величезний ящик... Не ящик, а скриня... з написом «Радіоапаратура станції «Північний полюс»... Та другий ящик у довжелезному мішку з написом «Спецпризначення — Північний полюс».

Крига, не знаючи, в чім справа, мотнув головою і впевнено сказав:

— Хай буде... То треба. Штурман Бойчук знає про все.

День обіцяв бути ясним, сонячним. Незабаром почали збиратись від'їжджаючі в далеку подорож і ті, хто їх проводив.

За півгодини до відльоту автомобіль привіз штурмана Бойчука і зоолога Офіуру.

Штурман одразу пройшов до капітана дирижабля. Зоолог залишився в натовпі проводжачих і привітався з кількома знайомими.

Вітаючись з одним із своїх друзів, він помітив двох хлопчиків, що протиснулись наперед до гондоли і тепер зиркали то один на одного, то на дирижабль. Обличчя одного з хлопців здалось Офіури знайомим.

Офіура підійшов до них ближче. Той, чиє обличчя видалось йому знайомим, на думку зоолога, був чукча. Офіура пригадав Темара. Але це не був Темар.

«Хто це такий?» — напружував він пам'ять, пригадуючи, де міг бачити цього хлопця.

Хлопці не помічали, що за ними стежать. Вони, очевидно, були незнайомі і щойно обмінялись першими словами. Той, якого зоолог вважав за знайомого, говорив ламаною російською мовою.

«Це чукча», — майнула впевнена думка в Офіури, коли він почув його вимову. Після цього враз пригадав, де бачив цього хлопця. Це ж був Анкауге, друг Темара. Вони разом два

роки тому ловили блакитного кита.

— Анкауге! — звернувся до хлопця Офіура.

Хлопець звів очі на зоолога. Він, безперечно, пізнав Офіура. Але у виразі обличчя була якась розгубленість.

— Здрастуйте! — промовив він.

— Як ти сюди попав? Де Темар? — питав Офіура.

— Приїхав подивитись... Темар... Не знаю де.

Офіурі здавалося, що Анкауге чогось зникнув. Але він не встиг розбалакатись, бо саме в цей момент з наказу штурмана Бойчука з гондоли винесли великий ящик. Це був той самий ящик, який одержали ранком, із написом «Радіоапаратура станції «Північний полюс».

— Що це за скриня, не знаю! — чувся голос Бойчука.

— Отже, викинути її? — спитав капітан.

— Одкрійте, подивимось, може, справді щось потрібне. Один з повітроплавців ударом важкого молота збив покришку тієї скрині. Коли він зазирнув усередину, то впустив молоток на землю і, розвівши руками, очманіло озирнув усіх навколо.

— Що там? Що там? — почувлись запитання.

Але відповідати не довелось, бо з скрині показала голова маленького хлопчика.

Хлопчик, що стояв біля Анкауге, побачивши ту голову, прохопився лише одним словом:

— Володька!

Так, це виліз справді Володя Велетень, а хлопець, що стояв поруч Анкауге, був приятель Володин, Василько. Того ранку вони прибули до Москви, привізши скриню. На вокзалі Володя вліз у скриню, а Василько найняв автомобіль і одправив скриню на дирижабль.

— Ай-я-я! — помотав головою Крига.

— От так радіоапаратура! — посміхнувся штурман. — Гучномовець!

Володька виліз із скрині, весь червоний од сорому, але, почувши зауваження штурмана, гаряче запротестував:

— Вибачте, я сам радист.

— Так... Ти, може, Велетень?

— Так, я Велетень, — серйозно відповів Володя. Навколо почувся сміх, бо постать Володі зовсім не відповідала його прізвищу.

— Ану, давай мішок! — гукнув Бойчук. — Який там нас чекає сюрприз?

Мова йшла про ящик у мішку, що прибув того самого ранку разом із скринєю.

— Мабуть, цей хлопчисько наготував собі в тім мішку харчів, — висловив догадку Крига.

Офіура помітив, що, коли витягали ящик з мішка, захвилювався Анкауге.

І йому було чого хвилюватись. З того ящика витягли не кого іншого, як старого Офіуриноного знайомого, Темара.

— А це що за приладдя? — спитав Крига, показуючи на чукчу.

В натовпі знявся регіт.

— Я моторист, — відповів Темар.

— А, ти Темар? — весело спитав штурман.

— Так.

— Ви що ж, умовились? — допитувався Бойчук, показуючи на Володьку.

— Про що? Я його не знаю, — відказав Темар, не розуміючи, в чім справа.

— Ні, ні! — заперечив Володя. — Я його вперше бачу.

— Ну, друзі, — звернувся до них штурман, — ви хоч нас повеселили, але й забрали часу. Їдьте додому. Коли підростете, тоді мандруватимете на полюс.

А потім сказав капітанові:

— Ми готові.

Бойчук, Офіура і Крига під грім оплесків зайшли до гондоли дирижабля.

Четверо хлопчаків із жалем спостерігали, як закривалися дверцята гондоли.

Але ті дверцята ще відкрились, раніш ніж робітники одпустили швартові канати, що тримали дирижабль. Дверцята відкрились, і показався штурман Бойчук, який допомагав якомусь хлопчиськові зійти на землю.

— Ще одного зайця знайшли! — крикнув штурман.

Це був якут Оротук, який приїхав до Москви сам і ще вчора звечора заліз у гондолу. Він заховався в приміщенні, де лежали ковдри та хутрянні мішки. Але й цього було знайдено.

— Наша армія росте, — промовив Володька, коли Оротук опинився біля них, а потім крикнув штурманові:

— До скорого побачення на полюсі!

Штурман засміявся і закрив за собою двері.

Дирижабль сплив угору, як великий білий пухир. Він піднявся над найвищою вежею. Внизу залунало багатотисячне «ура». Та от угорі запрацювали мотори, і «Третя п'ятирічка», повернувши на північ, стала швидко віддалятися від Москви.

Внизу, серед натовпу, стояло п'ятеро хлопчаків і жваво щось обмірковували між собою. Їхні очі блищали надією і впевненістю.

ПРОЕКТ ВОЛОДИ ВЕЛЕТНЯ

Так познайомились п'ятеро хлопчиків.

Але на цьому їхнє знайомство не закінчилось. Володя, оглянувши нових друзів, заявив: що б там не було, а вони мусять потрапити на плавучі крижини в гості до штурмана, зоолога і мисливця.

— У мене є план, — інформував він товаришів.

Всі оточили його.

— Ми всі, — продовжував Володя, — хочемо поїхати на полюс.

— Я не наполягаю, — перебив його Василько.

Приблизно це ж саме сказав і Анкауге:

— Я мушу повертатись доглядати блакитного кита.

— Значить, подорожувати будемо ми лише втрьох, — відказав Володя, — а ви нам все ж трохи допоможете.

— Який же у тебе план? — нетерпляче запитав Оротук.

— Товариші, — почав Володя викладати свої думки, — ми поїдемо до Арктики...

— На чому? — спитав Василько.

— Не перебивай! На чому поїдемо? Це найголовніше... Дирижаблем? Це нам не вдалось. Літаком? Літака ми не дістанемо. А коли б дістали, то ніхто з нас не може бути пілотом. Дістати криголам нам теж не під силу. Та в таку кригу, як під полюсом, криголами і не заходять. На

чому ж нам їхати?

— На собаках, — відповів Оротук.

— Ні, не скрізь в Арктиці крига. Там немало чистої води. Собаки моря не перепливають, їхати в Арктику треба на аеросанях.

— Але ж аеросани не плавають, — зауважив Темар.

Володя похитав головою і сказав:

— Треба зробити такі аеросани, щоб вони плавали. Це зовсім не важко. Будуть сани-човен.

— Це буде щось схоже на глісер, — висловився Анкауге.

— Так, так.

— Але ж, — знову втрутився Василько, — я читав про випадки, коли сани примерзали до криги і їх не можна було відірвати. Нарешті, нам не вистачить на всю дорогу бензину. А де ви візьмете бензин в Арктиці?

Володя поставився до цих зауважень цілком спокійно. У нього була готова відповідь:

— Ти маєш рацію. А значить, треба придумати щось, щоб сани не примерзали і щоб якось без бензину на крайній випадок обійтись.

— Замість бензину можна гасу взяти, — найшовся Анкауге.

Хлопці засміялись, а Темар відказав товаришеві:

— А гас хіба в крижаних просторах Арктики є? Теж вигадав.

Анкауге почервонів.

— І те й друге не так важно, — пояснював Володя. — Ми візьмемо з собою маленький вітрячок і невеличку динамо-машину. Вітрячок крутитиме динамо, і ми матимемо електроенергію. Її буде досить для нашого радіо, — а радіо ми візьмемо обов'язково, — та для того, щоб підігріти полозки, аби вони відмерзли од криги, в разі трапиться, що примерзнуть. Друге запитання: як нам бути з бензином? Так, тепер є мотори, що працюють на твердому паливі. Наприклад, є автомобілі, що в їх моторах спалюють замість бензину деревне вугілля. Вугілля горить і перетворюється на газ, а цей газ стискають, змішують з повітрям і запалюють. Такі мотори називають газогенераторними. Отже, для наших саней-човна потрібний такий мотор, що міг би одночасно працювати і на бензині і на твердому паливі.

— А де ж ти візьмеш тверде паливо в Арктиці? На кризі? — глузуючи, засміявся Василько. Але Василькові відповів Темар:

— На полярних островах ми знайдемо плавник. Це дерево, яке ріки виносять в море, а морські хвилі викидають на північні береги. А де не буде плавнику, там стрілятимемо моржів, тюленів і білих ведмедів. Їх сало мусить горіти в моторі так само або й краще.

Володя здивовано глянув на свого нового знайомого. Той відповідав так, як думав про те Володя.

— Відкіля ти знаєш?

— Я моторист, — пояснив Темар, — не раз біля моторного човна думав про таку справу. Лише не знав, як це зробити.

— Так це вже майже зроблено, — повідомив товаришів Володя. — Наша школа, — пояснював він, — цієї зими змайструвала аеросани, майже такі, як нам треба.

Василько здивовано знизав плечима і спитав товариша:

— Ті сани, що ми з тобою зимою на них катались?

— Ті самі. Лише треба зробити деякі невеличкі переробки. Ми з цим легко впораємось самі. Адже у нас Темар — моторист. Ми знімемо сани з полозків, приробимо руль, спустимо на

воду і візьмемо полозки на буксир.

— Зі мною є різні дрібні, але потрібні нам інструменти, — порадував товаришів Темар.

— Зі мною моя рушниця, — сказав Оротук. — Кулі з неї доженуть кожного звіра, що з'явиться перед нами.

— Я беру мою легеньку радіостанцію та динамку, а вітрячок зробить Темар, — заявив Володя

— Натє вам мій компас, — подав Володі кругленьку штучку Анкауге.

— А я віддам вам свій годнник-хронометр, що найточніше показує час, — пообіцяв Василько.

Володя виклав дальшу програму дій.

— Ми їдемо зараз же до нас. Там налагоджуємо наші сани-човен. Спускаємо на річку Донець. По Дінцю добираємось до Дону. З Дону переберемось на Волгу. Волгою допливемо до Ленінграда, Біломорсько-Балтійським каналом — у Біле море.

Володя витяг з кишені маленьку складену карту і розстелив її на землі. Провівши пальцем через весь шлях, він зупинився на Білому морі.

— А тут ми на порозі Арктики. Тільки тут почнемо бензин берегти.

Цей план був ухвалений одногосно.

Четверо товаришів, що мали виїздити на Україну, провели Анкауге на його поїзд. Анкауге їхав до Владивостока. Тепло розпрощались. Темар наказував доглядати блакитного кита.

Того ж вечора всі четверо залишили Москву, виїхавши поїздом на південь. Вони їхали на південь, щоб відтіля найближчим часом вирушити на далеку Північ.

Частина друга

НА ЗЕМЛІ ФРАНЦА-ЙОСИФА

Над островом Гукера стояли короткі дні. Наближався час довгої полярної ночі.

Але початок цієї зими був надзвичайно теплий. Ранком п'ятнадцятого вересня бородатий метеоролог наукової станції, оглядаючи термометр, записав до свого журналу: «Температура повітря +1°, сила вітру = 0».

Закінчивши спостереження, метеоролог випростався і оглянувся навколо. Перед ним лежала непорушна поверхня бухти Тихої. Над бухтою обривались крижаними стромовинами глетчери, що сповзали сюди з горбів острова. Вдалині, в напрямку до острова Скотт-Кельті, з води виступало громадище величезної скелі Рубіні Рок.

Над островами, глетчерами, скелями і бухтою панувала абсолютна тиша. Птиці, що тисячами ціле літо шумлять тут, вже залишили острови і полетіли на північ. Навколо не було видно жодного звіра. Ані білий ведмідь, ні песець, ні полярна миша не попадались на очі метеорологові. Над водою бухти також не показувалась голова будь-якого з морських звірів, що плавають у тих водах.

Метеоролог, тримаючи в руці свій журнал, милувався цим спокоем і тишею. Коли враз його обдав порив вітру. З південного заходу піднявся вітрець. Метеоролог скоренько записав

про це явище до свого журналу і знов задивився на бухту.

Але ось він увесь витягся і мало не піднявся навшпиньки. На його обличчі з'явився вираз надзвичайного здивування й уваги.

З-за скелі Рубіні Рок у бухту впливав парусний човен. Човен був невеликий, але над ним здіймався чималий парус. Човен виглядав чорною плямою. Людей в нім розглядіти було неможливо.

Метеоролог бігом кинувся до будинку станції. Він підбіг до вікон і заукав:

— Човен! Човен!

За п'ять хвилин на березі зібрався цілий натовп співробітників станції. Їх було чоловік п'ятнадцять. Всі питали один одного: хто це міг бути?

В цю пору року дуже рідко буває, щоб сюди заходили пароплави. Але це ж навіть був не пароплав, а лише човник.

Люди губились у догадках. Припускали, що це моряки, які, можливо, врятувались після загибелі корабля.

Та ось човен наблизився настільки, що там можна було помітити три голови.

Минуло ще трохи часу, і човен пристав до берега... Він був оригінальної конструкції, з пропелером і нагадував глісер.

Але найбільше здивування охопило острів'ян, коли з човна вийшов його екіпаж.

Це було троє хлопчаків.

— Ура! Ура! — закричали ці хлопчаків, вітаючись з острів'янами.

— Відкіля ви, товариші? — спитав начальник наукової станції.

Найменший потис йому руку й сказав:

— Ми з суходолу. Я — Володя Велетень, а це мої товариші: чукча Темар і якут Оротук.

Півтора місяця тому біля станції на воду спускався дирижабль «Третя п'ятирічка». Капітан дирижабля розповідав начальникові станції про трьох «зайців» і називав їх прізвища. Ці прізвища, почувши їх вдруге, зараз пригадав начальник станції.

— Це ви? Три «зайці»? — вигукнув він.

— Ми тепер не «зайці», — відповів Володя, — а самостійні мандрівники. Зовсім близько від вашого острова, — розповідав він далі, — нам не вистачило бензину. Наш мотор зупинився. Але, як бачите, в нас є парус. А якраз вітрець почався. Ото ми до вас — попросити бензину. Остання наша зупинка була в Руській гавані на Новій Землі. Там нам дали бензину з розрахунком, щоб вистачило сюди. Але, бачте, ми трохи в морі блудили.

— І ви цим човником пропливли через море триста миль? — здивувався начальник наукової станції.

— Так що ж такого, — усміхнувся Володя. — Ми йшли морем від Кемі до Каніна Носа. Там взяли бензину і пройшли в Белужу Губу на Новій Землі. Відтіля в Руську гавань. А триста миль тільки від Руської гавані до вас.

— Куди ж ви пливете?

— На полюс. В гості до штурмана Бойчука. До речі, ви не чули його останніх радіограм? Бо я вже два дні на свій радіоприймач його не приймав.

— Так у вас є радіо?

— У нас все є. То ви не чули?

— Чули. Вони випадково втопили в ополонці свій запас олівців і тепер не мають чим писати. Вигадали якесь чорнило з сажі, але воно без спирту замерзає. Спирту в них мало. І до

того ж, виявляється, нема в них пер. Становище майже безпорадне.

— Так ми їм привеземо і пер, і олівців.

— Та як же ви туди гадаєте дістатись? — запитав Володю метеоролог. — Там же крига. Ваш човен не попливе по кризі. І коли б навіть до полюса простяглась чиста вода, так вам би бензину не вистачило. Там уже почалась полярна ніч, і вам неможливо буде щось знайти в темряві.

Але хлопці на ті слова не зважали.

— Наш човен і по кризі попливе, — сказав Темар.

— Без бензину обійдемось, — заявив Володя.

— Вночі зорі й місяць світять, — вставив Оротук. А потім ще додав: — І полярне сяйво...

Острів'яни дивувались цим підліткам. У їх начальника з'явилась була думка не пустити хлопців далі. Але, зваживши на величезний шлях, пройдений ними, оглянувши їх човен-сани, послуховавши їх розмови, він навіть не сказав нічого про ту думку.

Хлопці просили, щоб про їх подорож нікому нічого по радіо не переказували. Вони не хотіли, щоб про це дізнався штурман Бойчук.

— Ми з'явимось до зимівників несподівано, — Казав Володя. — Це буде найкращий сюрприз.

Взявши, скільки можна було, бензину, мандрівники заночували на острові Гукера, а ранком, попрощавшись з острів'янами, із свіжими силами рушили в дальшу путь на північ через протоку Британський канал.

РАДІОПЕЛЕНГАТОР

У човні було тіснувато, але хлопці розмістились непогано. Темар доглядав за мотором, Оротук сидів за рулем, а Володя порався біля радіоприймача.

Слухати радіограми заважало тріскотіння мотора, і радист часом навіть заплющував очі й притискував навушники до ушей, щоб краще чути. Володя слухав радіопередачу штурмана Бойчука. Штурман переказував, що на полюсі дме невеликий південний вітер в напрямку до островів Землі Франца-Йосифа.

«А тут, навпаки, вітер дме на полюс, — подумав Володя. — Що ж буде, коли вони зустрінуться?» І дійшов висновку, що може бути шторм.

Сказав про це товаришам.

Вирішили приготуватись до шторму.

У них передбачалась ще одна, остання зупинка на острові Рудольфа. Це найпівнічніший острів Землі Франца-Йосифа. Є там маленька метеорологічна станція. Найпівнічніша в світі станція. Там мандрівники мали намір востаннє поповнити запас бензину. Там же вирішили перебути шторм.

Проте до острова Рудольфа вони доберуться лише вночі. Тим часом шторм може захопити їх. — На всяк випадок, — сказав Темар, — давайте, хлопці, готуватись до вітру і хвиль.

З ним погодились. Треба було міцно поприв'язувати всі речі. Загорнути все, що боялось води. Закрити од хвиль човен. Перевірити справність мотора, динамо і радіоприладів.

Їх човен проминув острів Кетліца й тепер наближався до острова Луїджі.

Коли це враз з північного заходу піднявся густий туман. Насуплені хмари наближались до них. Та ось все море й острови закрило від мандрівників наче сірим холодним димом.

Темар зменшив швидкість човна. Він боявся у цьому тумані, ідучи повним ходом, налетіти на якусь крижину, що зустрічались досить часто. Лише недавно проминули вони айсберг заввишки кілька десятків метрів. Удар в таку крижану скелю з розмаху був би смертельним для човна.

Темар, облишивши мотор, взявся кріпити тросами різні речі в човні. Біля бортів він міцно прикріпив складані гумові матраци й подушки. Ці матраци й подушки в разі потреби надувались повітрям. Під час шторму, коли б навіть водою залляло човен, гумові кулі з повітрям не дали б йому потонути.

Взявши важкий молоток, Темар набивав на борти кусок клейонки, яка мала захищати хлопців від бризок і дощу. З тим молотком він нахилився то над одним, то над другим бортом. Раптом, за щось зачепившись, Темар розтягнувся через увесь човен; падаючи, він не випускав молотка з рук і ударив ним з усієї сили. Як на те, удар пройшося по компасу Анкауге.

Володя скочив із свого місця. Оротук на хвилину випустив з рук руль.

— Що сталось?

— Що сталось?

Ураз запитали обидва хлопці Темара.

— Зачепився...

Потім, глянувши на розбитий компас, сполотнів і з жахом подивився на товаришів:

— Я заслуговую на те, щоб мене викинули в море за цей вчинок, — сказав він.

— Розбив компас?! — скрикнув Володя.

Хлопці зрозуміли, що це була майже катастрофа. Другого компаса не було. Ні сонця, ні зір не видно. Не видно землі. Навколо туман. Тепер, безперечно, вони заплутаються в цьому тумані.

Мовчки сиділи з хвилину. Навколо висів той самий туман. Здавалось, сумно стукотів притишений мотор. Темара охопив розпач. Він ладен був прийняти яку завгодно кару.

Перший заговорив Оротук:

— Трапляються гірші випадки. А тепер... Вітер дме з півдня. Триматимемо курс проти вітру. Трохи праворуч, і наскочимо на якийсь з островів.

Сказавши це, Оротук знов сів до руля.

— Не журись, Темаре, — звернувся Володя до товариша, — таке могло статись з кожним з нас. Давай будемо закінчувати готування до шторму.

І вдвох вони швиденько й міцно поприв'язували всі речі; закрили човен клейонкою і почали надувати гумові матраци.

Тим часом вітер посилювався, збільшувались хвилі і високо підіймали човен. Часами вітер трохи підіймав над морем туман, але швидко туманна мряка знов огортала все.

Минав час, а берег, що його так хотіли бачити юні мореплавці, не показувався. За кілька годин усі троє впевнились в страшній догадці — вони заблудили. Вітер змінив свій напрям, і Оротук, вирулюючи проти вітру, змінив курс човна, сам того не помітивши.

Не було жодної можливості виявити, де вони знаходяться, в якому напрямі вони плывуть.

Володя, загорнувшись у свій плащ, сидів, суворо поглядаючи на море. Він був мокрий од бризок, відчував холод. Туман псував йому настрої.

— Володю! — почув він гукання Темара.

Чукча виліз з-під мотора, очі йому блищали, він термосив Володю за руку.

— Мені, — казав він, — пригадалися тумани на Берінговому морі. На пароплаві, яким я там плавав, коли в туман треба було визначити, де знаходиться пароплав, капітан завжди в таких випадках кликав до себе радиста. І радист з допомогою радіоприймача визначав місцезнаходження пароплава. Це називалось радіопеленгування. Тоді ж від радиста я чув, що таким самим способом можна визначити потрібний пароплавові напрямок, не дивлячись на компас.

— Цілком справедливо, — схопився Володя із свого місця, — я ж читав про радіопеленгування. Треба спробувати негайно.

Володя ніколи не бачив приладу, що зветься радіопеленгатором. Але Темар розповів йому про той радіопеленгатор, який йому довелося бачити.

І от за півгодини друзі договорились, що вони із дроту зроблять круглу антену. На цю антену Володя прийматиме радіостанцію, місцерозташування якої вони знають точно. Антена покаже їм на карті лінію, що з'єднує їх човен з тою станцією. Потім повернуть човен так, як і антену, і будуть іти прямо на ту станцію... І поки йтимуть правильно, доти ту станцію чутимуть. Як тільки трохи звернуть убік, так їхнє радіоприймання припиниться.

Ще минула яка година, і все було готово. Володя з допомогою радіопеленгатора почав ловити різні станції. Довго нічого не чув, але ось почув вищання азбуки Морзе. І враз пізнав: то з Північного полюса переказував різні відомості штурман Бойчук.

Їхній човен стояв правим бортом до полюса.

— Е, товариші, — прокричав Володя, повертаючи антену, — ми не туди пливемо. Оротук, ти, здається, везеш нас на острів Шпіцберген.

Вирішили продовжувати свою подорож до Північного полюса. Оротук повернув човен в тому напрямку, куди вказувала антена радіопеленгатора.

Але тут виявилось, що радіопеленгатор приймає ще якусь радіостанцію, яка передає співи. Очевидно, човен знаходився на прямій лінії між полюсом і цією радіостанцією. Штурман Бойчук швидко закінчив радіопередачу. Але та, друга радіостанція, продовжувала працювати. Це дало змогу Оротукові тримати курс човна правильно, просто на полюс. Володя включив гучномовець, і троє мандрівників, плывучи крізь полярний туман, гойдаючись на хвилях розбурханого моря, почули голосний спів:

Хай вище здіймаються хвилі!
Хай вітер вітрила напне
Ми зборемо всі перепони:
Комсомольці ведуть кораблі.

НАПАД НА ЧОВЕН

Спали по черзі, хоч сон не йшов, бо відчували сильний холод.

— Наближаємось до криги, — сказав Темар, звертаючи увагу товаришів на похолодання.

Володя поспробував рукою воду й відчув, що вона холодна, як лід.

Оротук, що саме в цей час прокинувся, перемагаючи шум хвиль, крикнув Темарові:

— Лягай спати. Я тебе заступлю.

— Дивись, не побий човен об кригу, — сказав Темар і, зменшивши хід човна, помінявся з якутом місцями. Оротук пересів до мотора. Володя чергував на рулі.

Темарові снилась бухта Ногая, снився блакитний Кит, Анкауге.

Сон Темара був перерваний якимось ударом у човен. Не то човен на щось наштовхнувся, не то хтось штовхнув човен так, що все на ньому здригнулось. Темар схопився враз. У нього майнула думка, що човен ударився в крижину.

— Зупиняй мотор! — закричав він до Оротука.

Але Оротук його не слухав. Тримаючи в руці рушницю, якут нахилився над бортом і дивився у воду.

Уже розвиднялось. Туман зник, і на небі були видні бліді зорі. Хвиля на морі поменшала. Вітер майже вщух.

Темар помітив, що Володя сидів увесь нашорошений, дивлячись злякано на Оротука і не випускаючи з охололих рук руля. Очевидно, він не розумів, що сталося. Криги біля човна не було видно. Лише вдалині пливла невеличким клаптиком крижина.

— Що таке? — спитав Темар.

І, наче у відповідь, почув удар у дно човна.

— Риба на нас напала! — прокричав Оротук. Але Темар уже все зрозумів.

— Морж! — гукнув чукча. — Швидше стріляй! — кричав він Оротукові. Темар миттю зрозумів, що якут, який жив у тундрі, ніколи не бачив моржів. Разом з тим він побачив, що морж не один. Кілька здоровенних страшних істот показували з води вусаті морди з довгими іклами. Вони плавали навколо човна, наче готуючись до спільної атаки.

Ще удар у борт, і крізь алюміній просунувся кусок гострого ікла. Тієї ж хвилини бабахнув постріл. Ікло, що стирчало у борту, зникло, а крізь дірку, що залишилась після нього, перша ж хвиля хлюпнула з кварту води.

Ще постріл, і хвилі піднесли тушу мертвого звіра. Але решту моржів не злякала загибель товариша. Вони готові були продовжувати атаку на цього незнаного їм звіра, який чомусь розсердив їх.

Мотор працював повільно, але човен плив досить швидко. Проте моржі не відставали від нього, а, навпаки, переганяли, обпливаючи навколо, підпливали близько й навіть торкались його. Можна було сподіватись, що ось-ось нові удари посиплються на човен.

Оротук вирішив стріляти.

Першу хвилину, коли напали моржі, він трохи розгубився. Він вважав, що то риба, і задумався, як її стріляти. Це пояснювалось тим, що він був сонний і стомлений. Але не минуло й двох хвилин, як хлопець одігнав сонливість і втому, вистріливши в моржа.

За першим пострілом затріщали інші.

І як у себе в тундрі, так і тут він стріляв, не хиблячи.

За п'ятнадцять хвилин біля човна не залишилось жодного живого моржа.

— Стоп! — закричав Темар і зупинив мотор.

— Що таке? — спитав Оротук. Він стояв у човні випроставшись, очі його блищали почуттям перемоги.

— Ще моржі?

— Ні, — засміявся Темар, — ти, здається, готовий всіх моржів Полярного моря перебити.

Але нам треба твою здобич використати. Бензину у нас залишилось мало. Треба моржевого сала з собою взяти.

Більшість моржів, що їх застрелив Оротук, потонули. Якут не мав досвіду полювання на моржів. Він не знав, що для того, щоб убитий морж не потонув, треба цілити йому в серце. В такому разі він не встигає випустити повітря з грудей і тому плаває. Інакше ж, наприклад, коли влучити в голову, то треба зразу ж брати звіра гарпуном, бо він випускає повітря і тоне.

На воді біля човна плавало лише дві моржеві туші.

Хлопці з допомогою човна підтягли ці туші одну до одної і під керівництвом Темара взялись до роботи. Маленькою сокирою Темар рубав шкуру моржа. Його товариші вирізували шматки сала і кидали їх у човен. Закінчили свою роботу, коли вже був день. На той час цілком прояснилось. Над обрієм піднялося сонце, і хлопці побачили вдалині крижане поле. Очевидно, там була кромка, тобто межа так званого полярного паку, інакше кажучи — майже суцільних крижаних полів, що простягались аж до полюса.

А тим часом на мандрівників чатувала нова небезпека.

В пробоїну, що зробив морж, кожна хвиля потрошку заливала води. Спочатку хлопці, захоплені змаганням з моржами, цього не помітили. Потім всю увагу забрало добування сала. І тільки коли покінчили з цим, побачили, що човен глибоко сидить у воді і що чимало води у самому човні. Темар дав повний хід моторові, і одночасно всі троє взялись вичерпувати воду.

Човен, навантажений салом і залитий водою, ішов повільно. Води в ньому прибувало, і він усе більше занурювався в море. Гумові матраци, що були надуті, випустили повітря, бо їх попробували моржі.

Але крижане поле, хоч і помалу, все наближалось до мандрівників. І опівдні Темар перший вискочив на крижину, підтягаючи за собою човен. Та човен був такий навантажений, що довелось його спочатку розвантажити. Тільки після того утрюх вони витягли човен на кригу. Подорож човном була закінчена. Тепер човен мав стати саньми.

МУЗИКА В КРИЖАНІЙ ПУСТИНІ

Скільки сягає око — все навколо вкрите кригою. Часом ця крижана пустиня нагадує розбурхане море, хвилі якого раптом скам'яніли, замерзли. Це порівняння викликають мільйони торосів — крижин, що стирчать поламаними скелями в кілька метрів заввишки. Іноді серед цих торосистих полів попадаються чималі прогалини абсолютно рівної криги. Здається, що це аеродроми, які виготувала сама природа. Над крижаними просторами в небі, наче човен по синьому морю, плив місяць. Лише місяць і зорі та північне сяйво в цей час освітлювали арктичну пустиню. Стояла пора полярної ночі.

На одному з крижаних аеродромів, у самому серці цієї пустині, підносила невеличка хатина, побудована людською рукою. Стіни й покрівля хатини блискотіли під місячним сяйвом. Хатина була збудована з криги. Під однією стіною вітер намів кучугуру снігу. Поруч стояв намет, а біля нього — якась коробка і тичка з флюгером.

Таке було житло штурмана Бойчука і його товаришів. Звалось воно: станція «Північний полюс».

Коли трюх одважних дослідників висадили на цю крижину, то вона була ще на значній

віддалі від полюса. Але в цих місцях крига майже завжди рухається. і от поволі їхню крижину віднесло до самого полюса.

Коли місяць піднявся до найвищої точки, яку він може зайняти на небі, абсолютна тиша панувала навколо крижаної хатини.

Але ось у наметі щось заворушилось, і відтіля виліз закутаний у хутра мисливець Крига. Він випростався і, мукнувши під ніс, підвів голову, дивлячись на флюгер.

— Штиль, — сказав сам собі мисливець. — Ану, гляньмо на мороз. — І підійшов до термометра, що висів на коробці біля намету.

Термометр показував мінус тридцять три. Мисливець подивився на місяць, обійшов навколо хатини і знов промовив сам до себе:

— Ну і нудьга...

Крига нудився. За весь час перебування на кризі він бачив тільки одного ведмедя. Це було місяців два тому, коли вони були ще далеко від полюса. Той ведмідь, помітивши людину, швидко зник між торосів.

— Ну й пустиня... — знов промовив сам до себе мисливець. — Жодної живої істоти. А Офіура запевняв, що під кригою, — і мисливець глянув на коробку, — є якісь черв'яки і навіть рибки.

Під коробкою було прорубано ополонку. Щоб вона не замерзла, її захищали сніговою шапкою та оленячим хутром. Проте двічі на добу мисливцеві доводилось вирубувати відтіля новий лід, і вже після того зоолог Офіура брався до різних спостережень там.

Крига сів на коробку і замислився.

Він пригадував, як колись плавав боцманом, як потім зайнявся виключно мисливством. Багато різних пригод поставало в його пам'яті.

Було холодно, але йому не хотілось іти до намету і лізти в свій хутрянний мішок.

В крижаній хатині спали Бойчук і Офіура.

Взагалі вони чергувались, кому де спати. Побоювались, щоб саме під ними не тріснула крига. Тоді той, хто залишиться на кризі, зможе подати допомогу тим, що опиняться у воді.

Крига пригадував різні спільні пригоди із штурманом Бойчуком. Коли враз його думки було перервано. Йому почувся якийсь звук. Він підвів голову і нашорошився.

Десь далеко начебто щось гуркотіло.

Він напружено прислухався. Але за хвилину цей звук стих. І замість того здалеку донеслась якась музика. Безперечно, то була музика. Тільки дуже далеко. Але ось музику заглушило якесь торохкотіння. Та за хвилину замовкли всі шуми й звуки.

Мисливець схопився на ноги. Він одійшов метрів сто од своєї хатини і виліз на одинокий торос, що високо здіймався над крижаним полем.

Він оглянув місцевість навколо, скільки дозволяла місячна ніч, але нічого, крім крижаних просторів, обсіпаних снігом, не побачив.

Довго вдивлявся мисливець у далечінь, але ніде нічого не помітив.

Нарешті, він зліз з тороса і, поволі крокуючи, повернув додому.

Але, пройшовши лише половину відстані між торосом і хатиною, знов почув музику.

— Фу-у! — фукнув мисливець і спитав сам себе: — Збожеволів, чи що? Невже це мені здається?

Але музика не вщухла, поки її не змінило торохкотіння. Крига бігом кинувся до хатини.

— Андрію, Андрію! — затермосив він штурмана, просуваючись крізь двері.

І штурман, і зоолог підвелись разом.

— Що сталось?

— Товариші, — відповів їм Крига, — я, здається, божеволію.

— Раз ти такої думки, — промовив серйозним тоном Офіура — то це, мабуть, так. — І, наче стверджуючи, зоолог мотнув головою. Штурман весело розсміявся.

— Ну, друзі, жарти жартами, а ви вийдіть на спардек і послушайте. Може, й ви збожеволієте.

Спардеком старий боцман називав крижаний майданчик між хатиною й наметом.

— Чую музику. Розумієте що-небудь?

— Музику? — здивовано спитали штурман і зоолог ураз. Та Крига скоренько витяг обох з хатини. І справді, всі почули музику, а потім гуркотіння.

— Рушниці сюди! — закричав Бойчук. — Боцмане, сигнальну ракету.

Мисливець і зоолог побігли за рушницями. Крига витяг з якоїсь скриньки ракету.

— Це схоже на гуркіт мотора на літаку, — сказав Офіура.

— Я думаю, що так воно і є, — відказав штурман. — Серед торосів спустився літак і не може піднятись. Це, мабуть, якийсь відважний льотчик, що насмілився поночі долетіти до полюса і перелетіти через всю Арктику.

Мисливець недовіжливо похитав головою:

— І ви думаєте, що він узяв з собою фортепіано? — спитав Крига товаришів.

— Стріляйте! — відповів командою на це зауваження Бойчук.

Гримнули три постріли.

Після цього Крига пустив ракету. Вона знялась високо вгору, позначивши шлях вогняною ниткою, і розірвалась на півдюрини вогнів, що поволі спадали вниз.

Правда, місячне світло скрадало красу цих вогнів.

— Стріляйте! — знов скомандував Бойчук.

На цей раз вони дали залп.

Тоді замовкли і стали прислухатись. Здалеку долетів постріл, і одразу після цього загуркотіло.

Усі троє побігли на той гуркіт. А гуркіт все дужчав і дужчав, і не встигли вони перебігти свого рівного поля, як з-за торосів виповз дивний екіпаж.

— Це аеросани, — сказав Бойчук, зупиняючи товаришів. Рівною кригою сани пішли швидше і за кілька хвилин були перед хазяями Північного полюса. Саме в цей момент щось гучно тріснуло в моторі, і сани зупинились.

З саней вискочив маленький-маленький чоловічок, підійшов до Бойчука і, витягшись по-військовому, одрапортував:

— Товаришу штурман Бойчук, човен-аеросани «Переможець Арктики» прибув у ваше розпорядження. Командир і радист я — Володимир Велетень. Моторист — Темар. Рульовий — Оротук.

Штурман і його товариші остовпіли. Перед ними були троє «зайців», які літом намагались полетіти з ними з Москви на дирижаблі.

Штурман підійшов до саней. Відтіля вилізли Темар і Оротук. У санях залишилась ще одна людина.

Хто ж четвертий залишився лежати на споді аеросаней?

Частина третя

НЕВІДОМИЙ

— А мотор наш, здається, дуба дав, — сказав Темар Оротукові в той момент, коли увагу Бойчука притягла людина, що лежала в санях.

Офіура і Крига стискали хлопцям руки.

— Ну й герої! — гукнув штурман. — Коли б знав, що ви такі, обов'язково взяв би тоді з собою. Але хто це четвертий?

— Хіба ви не знаєте? — здивовано скрикнули хлопці.

— Ні, відкіля нам знати?

— Так це не з вашої станції?

— Ні.

Шестеро людей здивовано дивились то один на одного, то на сьомого, що лежав у санях.

— А ми гадали, що це хтось з вас, — сказав Володя. — Ми знайшли його миль за п'ятнадцять од вашої станції. Оротук перший помітив людину, що лежала під торосом. Першу хвилину ми гадали, що він мертвий. Але виявилось, що серце ще билось. Він замерзав. Ми його одтерли і закутали хутряним одягом. Але він лише стогнав.

Здивований Бойчук наказав занести хворого до хатини.

Всі зайшли до крижаного приміщення. Там було тісно, зате тепло.

Офіура в ролі лікаря метушився біля невідомого.

Володя коротко переказав Бойчукові історію їхньої подорожі. Особливо довго довелось їм затриматись серед торосистих крижаних полів, де їхні сани йшли дуже повільно.

Минуло з півгодини, і невідомий опритомнів. Всі збились навколо нього.

— Капітан... — пошепки покликав невідомий.

— Кого ви кличете, мій друже? — спитав його штурман. Невідомий розширив очі і з виразом ляку та здивування прошепотів у відповідь:

— Хто це? Де я?

— Ви на науково-дослідній станції «Північний полюс», — відповів штурман. — Але ми хочемо знати, хто ви?

— Це сон... — застогнав невідомий.

— Ні, це не сон, товаришу, — нахилився над ним Офіура.

— Сон, сон! — наче сперечаючись сам із собою, тихо скрикнув той.

— Та який сон — розсердився мисливець. — Не віриш, ущипни себе за щоку. Тебе ось ці хлоп'ята врятували і...

— Не гарячись. Крига! — перебив мисливця штурман, — Ми зараз усе з'ясуємо.

Невідомий схопився, як наелектризований. Він хотів устати, але зміг лише випростати спину, щоб сидіти. Його підтримували зоолог і мисливець.

— Так це не сон! Це справді! — скрикнув він, плачучи від хвилювання.

Всі зрозуміли, що то були сльози невимовної радості.

— Два роки, два роки, — шепотів невідомий.

Але за хвилину він підвів голову, і сльози зникли, а в очах спалахнули тривога і неспокій.

— Де мої товариші?

— Дядю, — сказав Темар, — ми знайшли вас під торосом, коли ви замерзали. Ми не знаємо ваших товаришів. Скажіть, хто ви?

Глянувши на хлопчика, невідомий од нового приступу хвилювання опустився на своє ліжко і відповів:

— Я радист тралера «Рожева чайка».

Коли б гримнув надзвичайної сили вибух і все зникло, як сон, і кожний з них опинився дома, то навряд чи більше враження справило б це на кожного, ніж слова невідомого.

— Ви? «Рожева чайка»? — скрикнув Володя.

— Ви загинули два роки тому в Баренцовому морі? — швидко спитав Бойчук.

— Ні, загинула «Рожева чайка». Але екіпаж її врятувався на шлюпці. Нас занесло в кригу. Шлюпку розламало під час стискування криги. Ми залишились на крижинах без зброї, компаса й харчів. Два роки жили ми на пливучих кригах. Ми голіруч полювали на ведмедів, тюленів і моржів. Нас п'ятнадцятеро. Ми вчилися жити в полярних звірів. Я не знаю, коли я залишив своїх товаришів. Але це було недавно. У нас залишилось дуже мало харчів, а в полярну ніч їх дістати ніде. Мені ж було ясно, що до кінця полярної ночі їх не вистачить. Половина людей хворі на цингу. Я відчув надзвичайну слабкість. Щоб не об'їдати товаришів, я вирішив померти. Я свідомо залишив наш табір і пішов у крижаний простір, щоб заблукати й замерзнути. Далеко я не міг одійти. Наш табір має бути десь близько. Шукайте їх. Чим швидше ви їх знайдете, тим більше шансів урятувати од смерті не лише здорових, але й хворих... На якому острові ваша станція? — запитав радист «Рожевої чайки».

— Ми не на острові, — сказав Бойчук, — ми на плавучій кризі, на самому полюсі. Але хай це вас не турбує. Ми зможемо подати допомогу морякам «Рожевої чайки».

Після того він повернувся до своїх товаришів і сказав:

— Прийміть до уваги мій наказ: оголошується аврал по врятуванню екіпажу «Рожевої чайки». На станції залишається лише Офіура із хворим радистом. Решта разом зі мною зараз же виходить на розшуки Темара, огляньте ваш мотор.

Темар з Кригою вийшли з хатини. І тут мисливець задав хлопцеві запитання:

— А скажи, друже, невже ви фортепіано з собою привезли?

— Яке?

— А музику ж я чув, коли ви під'їздили.

— То ж гучномовець від нашого радіопеленгатора. — І Темар розповів мисливцеві про радіопеленгатор.

Оглянувши свій мотор, Темар прийшов до дуже невтішного висновку.

— Мотор працювати може, — сказав він Бойчукові, — але вже недовго. Він спрацювався за довгий час і ось-ось розсиплеться. На суходіл ми ним уже не повернемось.

— Візьмемо до уваги, — відповів штурман, а потім звернувся до своїх підлеглих: — З Офіурою залишиться Володя, як радист. Крига і Оротук підуть на лижах. Вони одійдуть десять миль і тоді почнуть кружляти навколо станції, наближаючись. Ми з Темаром виїдемо на тридцять миль аеросаньми і робитимемо те саме. З станції кожні дві години випускати ракету. Коли екіпаж «Рожевої чайки» буде знайдений, посилайте дві ракети підряд кожні три години.

НА ЛИЖАХ

За годину по виходу із станції лижники опинились на широкому крижаному полі, присипаному значним шаром снігу. Тут іти було легше, і вони прискорили ходу. Час од часу Крига поглядав то на компас, звіряючи напрям, то на крокомір, що висів на його поясі.

Вже давно зникла з їхнього поля зору крижана хатина. Вони почували себе в абсолютній пустині.

Коли пройшли милі чотири, почали кожні десять хвилин зупинятись.

— Прислухайся, хлопче! Прислухайся! — наказував Крига і сам, підіймаючи шапку, нашорошував вуха.

— Вуха мерзнуть, — весело одповів Оротук. Якут, щоб краще чути, незважаючи на полярний мороз, зовсім скинув шапку.

— Давай стрельнемо разок, — сказав Крига, — може, почують. Стріляй ти.

Оротук вистрілив.

Після пострілу прислухались, але ніде ніщо не ворухнулось.

Рушили далі. Через кожну милю зупинялись і робили постріл. Пройшли десять миль. Як наказував штурман, відсіля мусили почати своє кружляння навколо станції.

— Зробимо так, — звернувся Крига до Оротука, — підемо, тепер так, щоб зробити коло. Це значить, ми мусимо пройти приблизно тридцять п'ять миль. Вийдемо знов на це саме місце і тоді вже рушимо ближче до станції. На тридцять миль нам доведеться витратити, мабуть, дві доби. Щопівмилі ми гукатимемо і кожну милю даватимемо постріл.

— А як ви гадаєте, — спитав Оротук, — хто швидше зможе знайти їх? Ми чи штурман із Темаром?

— Ну, звичайно, вони. Але хто знає, де той табір. Радиста ви знайшли на значній віддалі од нашої хатини, але ж він міг і одійти на значну відстань від табору.

Тепер найголовніше було не збитись з дороги. Крига все частіш позирав на стрілку компаса та звірявся з циферблатом крокоміра.

Ішли, перекидаючись між собою словами. Оротук розповідав мисливцеві про подорож на аеросанях та ставив численні запитання про те, як жилось в крижаній хатині.

Ішли й уважно приглядались до кожного тороса, до кожної невиразної плями на снігу, до кожної виїмки в льоду.

Але ніде ніщо не свідчило про якусь живу істоту.

— Шкода, що нема з нами собак, — зауважив Крига.

— А чому ви не взяли їх з собою на дирижабль? — спитав Оротук.

— Я був за те, щоб хоч парочку взяти, — відповів мисливець. — Але штурман запротестував. Каже: «Харчів на них багато брати». А були б у нас собаки, хороші полярні собаки, ми б їх самих на розвідку пустили.

Крига почав відчувати втому в ногах. Придивляючись до Оротука, він помітив, що хлопець, незважаючи на тяжку попередню дорогу, наче й думки не має про втому.

— Ти не втомився? — спитав Крига якута.

— Я? Ні! На лижах я не втомлююсь. Про це ж я писав штурманові, але він, мабуть, мені не повірив.

— Ні, повірив. Але ж він та й ніхто з нас не думав, що ви такі молодці, та...

Мисливець замовк, зупинився і став вдивлятися у далечінь.

— Оротук, ти нічого не бачиш? — спитав він, простягаючи руку в той бік, куди дивився.

Хлопець почав приглядатись.

— У тебе очі молоді, вони мусять бачити далеко, — продовжував мисливець.

— Ні, я нічого не бачу, — відповів Оротук.

— А ти дивись, дивись уважніше. Коли б ти був моряком, ти розвинув би свій зір. Ану, я вистрілю.

І мисливець, піднісши рушницю, вистрілив.

— Тепер давай іти туди.

Оротукові здалось, що вдалині на синьо-блакитному фоні полярної темряви заворушилась якась темна пляма.

— Я щось бачу, — сказав хлопець.

— От-о-то, — відказав мисливець, — там щось живе. Воно рухається. Швидше йому назустріч.

І обидва з усіх сил натиснули на лижі.

ТАБІР «РОЖЕВОЇ ЧАЙКИ»

На небі заграло білим полум'ям північне сяйво. Воно бризкало бенгальськими вогнями, розливалось вогняною рікою, розбігаючись по небу племенистими зайчиками. В морозному повітрі, в полярній тиші в супроводі миготіння зірок горіло розкішне небесне пожарище.

А внизу на крижинах, назустріч Кризі та Оротукові, чорними привидами повільно рухались дві істоти.

— Ге-ге-ге! Е-ей! — порушив тишу арктичної ночі могутнім вигуком мисливець.

— Оротук, дай постріл.

Блиснув огонь, і прокотився звук пострілу. І, наче у відповідь, здаля долетів ледве чутний крик.

— Дядьку Тарасе! Це вони! — скрикнув Оротук.

— Ясно, ясно! Давай швидше!

І обидва заспішили. Лижі шаруділи по снігу.

Наближались.

Ось уже добре видно дві постаті. Можна розібрати їх слабкі вигуки: — Сюди! Сюди!

Спотикаючись, вони підходять до Криги й Оротука. І обох мисливців — старого і молодого — охоплює хвилювання.

Але як мусять хвилюватись ці люди, що їх усі вважали за загиблих, та й вони самі, мабуть, не вірили в порятунок.

— «Рожева чайка»! — гукає Крига.

Двоє людей підходять до нього. З почуттям невимовної радості й здивування вони питають:

— Хто ви?

— Відкіля ви знаєте, що ми з «Рожевої чайки»?

— Все, все знаємо, голубки! — тиснучи руки, каже Крига.

— Ми знайшли вашого радиста, — пояснив Оротук.

— Він живий? — вихопився радісний вигук у обох моряків.

— Де він? — питали вони, тим самим сподіваючись довідатись, хто ці люди, що зустріли їх.

— Берег відсіля недалеко? — продовжували сипатись запитання.

Крига пояснив, у чім справа. Коли люди довідались, що вони все ж на плавучій кризі, в самому серці Арктики і далеко од берега, їх радість значно зменшилася. Адже коли вони побачили незнайомих людей, то гадали, що їх крижане поле наблизилось до берега і то мисливці, які недавно зійшли з берега на кригу полювати.

Крига підбадьорив їх. Він сказав:

— Радійте, що зустрілись. Тепер ми вас урятуємо. У нас же радіо. Ми щодня з суходолом розмовляємо. Зараз ударимо про вас радіограму. Де ж ваші товариші? Всі живі, здорові?

Моряки, переживши першу хвилину радості, тепер поспішили до товаришів, щоб і їх порадувати.

— Живі всі, — сказав один моряк, — але чи всі доживуть до порятунку?

— Ну, чого ж не доживуть? — недовірливо спитав Крига.

— Більшість ледве рухаються. Інші позамерзли б, якби здоровіші їх не термосили. Та ходім, порадуймо їх. Вони, мабуть, чули ваш постріл, але, певно, гадали, що то тріснула десь крижина. Ми одійшли од табору, шукаючи радиста. Ми гадали, що він упав десь між торосами і не має сил встати, щоб дотягтись назад до табору.

— Ходім швидше, — сказав Крига.

Пройшовши з милою, вони вийшли поміж торосами на маленький крижаний майданчик. На майданчику загули голоси. Кілька людей кинулись до них. На кризі стояли зроблені з шкур, хутер, криги і снігу два намети.

— Товариші, товариші, хто це?

Крига випростався і звернувся до людей, що оточили його:

— Товариші, колектив радянської першої науково-дослідної станції «Північний полюс» вітає вас, радянських моряків, які, незважаючи на неймовірні труднощі, прожили два роки на плавучих крижинах. Ви показали себе як зразковий радянський колектив, не давши загинути жодному із своїх товаришів. Ми знайшли вашого радиста, і він розповів нам про вас. Були виряджені розвідувальні партії на розшуки вашого табору. Начальник нашої станції, штурман Бойчук, виїхав аеросаньми за тридцять миль. Ми зараз перебуваємо од станції за десять миль. Ми радо стискаємо вам руки і кажемо разом з вами: «Хай живуть радянські полярники! Слава радянським морякам!»

— Слава! Слава! — почулись піднесені вигуки.

Проста й коротенька промова Криги наелектризувала моряків «Рожевої чайки». Найважчі хворі і ті підвелися на ноги. Радість їх була безмежна.

Крига й Оротук віддали їм свій запас шоколаду, памікану й спирту. Кожному дісталась малесенька порція, але це було на краще: адже два роки вони їли лише сире м'ясо, а останній час по-справжньому голодували, бо м'ясо кінчилось.

Після короткого відпочинку Крига запропонував готуватись до походу.

Але більшість людей майже нездатні були рухатись самі.

Тому вирішили, що Крига з двома моряками, які трималися на ногах, проте не в силі були подати будь-яку допомогу своїм товаришам, підуть на станцію. Оротук залишався в таборі

«Рожевої чайки». Він мусив допомагати таборові поволі пересуватися в напрямку до станції.

— А ми, — казав Крига, — постараємось викликати нашого штурмана та Темара і тоді, скориставшись аеросаньми, швидко перетягнемо цей табір до себе.

Перед походом Крига години дві поспав, а після сну відчув приплив енергії і, забравши своїх супутників, за кілька хвилин зник у темряві межі торосами.

З допомогою компаса він визначав правильний напрямок. Після шести годин важкої подорожі, під час якої його супутники не раз згадували про відпочинок, вони дістались до станції.

Володя по радіо дав знати штурманові Бойчуку, що табір «Рожевої чайки» знайдено. На допомогу морякам загиблого тралера негайно потрібні були аеросани.

Після того Офіура, порадившись з Кригою, сказав Володі:

— Тепер, друже, пошли радіограму на суходіл. Це буде дуже радісна звістка для родин і друзів цих людей і для всіх радянських моряків.

Матроси, що прийшли з Кригою, почали порядкувати на крижаному майданчику. Вони готувались до прийому своїх товаришів. Треба було з льоду побудувати нову, чималих розмірів хатину.

Крига, чекаючи на Бойчука, працював разом із ними. А Офіура готував харчі і ліки для табору «Рожевої чайки», одночасно доглядаючи радиста, який поволі поправлявся.

Всі чекали, що з хвилини на хвилину почують гуркіт аеросаней.

ДИРИЖАБЛІ ВИЛІТАЮТЬ

У кабінеті голови «Комісії полярних експедицій» сиділо кілька відомих повітроплавців та авіаторів. Вони обмірковували плани польотів до Арктики наступного літа.

Поглядаючи на полярні карти, що висіли на стінах, ці люди пригадували місцевості, де їм доводилось літати минулих років. Але особливо уважно придивлялись до тих місць, де збирались літати наступного літа.

В теплій кімнаті було зручно сидіти в м'яких кріслах і милуватись крізь вікно, як сипкий сніг завірюшився над будинками й вулицями Москви.

Голова комісії, розповідаючи про плани, що їх мали здійснити ці відважні льотчики, між іншим, сказав:

— ... серед тих польотів, які ми гадаємо провести, особливо відповідальним буде політ дирижабля до Північного полюса. Дирижабль має зняти з плавучої крижини трьох сміливих наших товаришів, які там зимують. Це дуже небезпечна зимівля, хоча...

Слова голови комісії були перервані. Двері до кабінету одчинилися з шаленою швидкістю, і на порозі з'явився блідий од хвилювання з аркушем паперу у високо піднятій руці радист «Комісії полярних експедицій».

— Товаришу голова, надзвичайно важлива радіограма.

Тривога промайнула на обличчях присутніх.

— Прошу, дайте! — сказав, підводячись з крісла, голова.

Радист простяг йому папір.

Через дві хвилини абсолютної тиші голова одвів очі від радіограми і, порушивши тишу,

сказав:

— Ми одержали таке повідомлення:

«Станція «Північний полюс». Приблизно за десять миль од станції виявлено табір екіпажу «Рожевої чайки». Цей тралер загинув два роки тому під час урагану. Весь екіпаж урятувався, попавши на плавучі крижини. Всі люди живі, але більшість тяжко хворі. Їх знайдено, коли у них уже кінчався запас харчів. Табір уже одвідали мисливець Крига і якут Оротук. Троє моряків уже у нас на станції. Штурман Бойчук і чукча Темар, які виїхали аеросаньми на розвідку, мають скоро повернутись. Тоді почнемо перевозити моряків до себе.

Про всі події своєчасно повідомлятимемо.

Передає радист Володимир Велетень ».

Здивування відбилосся на обличчях присутніх. Почались вигуки.

— Не може бути!

— Це містифікація!

— Відкіля там цей Велетень?

Голова комісії задумливо потер чоло і відповів на ті заперечливі вигуки:

— Ні, товариші, може бути. Ми вже одержували повідомлення з полярних станцій Нової Землі та Землі Франца-Йосифа про трьох хлопчаків, що на якомусь глісері мандрували на Північ. Мені вдалось в'яснити, що це ті самі хлопці, які літом хотіли пробратись «зайцями» на дирижабль «Третя п'ятирічка». З них Володька Велетень — дійсно радист, чукча Темар — моторист і якут Оротук — мисливець.

— Але коли так, — промовив один з найдосвідченіших полярників, — то там дуже складне становище. Їм усім загрожує загибель.

— Чому ви так гадаєте? — спитали його.

— Це безперечно. Коли більшість знайдених моряків хворі, а хворі вони, очевидно, на цингу, то це вже велика небезпека. Там же нема лікаря, туди багато ліків не брали. А, по-друге, скільки мені відомо, запас харчів туди взяли на трьох чоловік на два роки. Зараз там більше двадцяти людей. Та ще й зголоднілих. Їм вистачить тих харчів місяців на два. А далі?

— Що ж ти пропонуєш? — спитали його.

— Коли б зараз не була полярна ніч, я запропонував би негайно відрядити туди повітряну експедицію. Але там же кілька місяців стоятиме темрява. А ще ніхто не літав в Арктиці в полярну ніч.

Всі задумались над словами старого полярника. Ніхто не міг нічого заперечити.

Аж ось тишу порушив голос льотчика Ковальського. що минулі роки літав на Північ, допомагаючи мисливцям полювати на тюленів.

— А я згоден летіти хоч зараз.

Тоді піднявся сивоусий голова комісії і сказав:

— Ніхто вночі не літав в Арктиці, і радянські повітроплавці полетять першими. Полетять, бо треба летіти на порятунок товаришів. Скажіть, будь ласка, хто згоден летіти?

Кілька секунд люди сиділи непорушно. Кожен наче зважував слова свого голови. І от, зваживши, всі підвели вгору руки на знак згоди летіти.

Голова погладив рукою вуса й промовив:

— Найближчими днями дирижабль «Третя п'ятирічка» мусить вилетіти на полюс. Капітаном дирижабля призначається льотчик Ковальський.

ДОДОМУ

Темрява полонила крижані простори. Місяць ховався за обрієм, а зірки — за хмарами. На кригу летів дрібнесенькою мукою сніжок. Ледве помітні подихи вітру неспроможні були розвіювати його.

В цій полярній пустині, над крижаним полем, тлів вогник.

Це світилося на станції «Північний полюс».

Навколо крижаної хатини тинялось кілька постатей. Вони наче чогось чекали.

В крижаній хатині біля радіоапарата сиділи штурман Бойчук і Володя Велетень. Їх оточувала, зберігаючи непорушність і мовчанку, група врятованих ними моряків.

Телеграфним ключем вистукував штурман риски і крапки радіограм. Скінчивши, прислухався, наче чекаючи відповіді. І справді, у відповідь чулось цокотіння. Десь здаля долітало сюди швидко цокотіння.

— Вони летять од Землі Франца-Йосифа, — сказав штурман, — уже сім годин. Через годину вони мусять бути тут. Темар, скажи, будь ласка, Кризі, що скоро час пускати ракети. Через двадцять хвилин. А ми подаватимемо радіосигнали, щоб з допомогою радіопеленгатора вони краще орієнтувалися.

Темар вийшов з хатини.

Через двадцять хвилин вгору знялась перша ракета.

На той час перестав падати сніг.

Це було напрочуд красиве видовище, фукнувши, помчала вгору вогняна стріла. І там, вибухнувши, полум'ям освітивши спокій торосистих просторів, закружляла і стала поволі падати, трохи пізніше розсипавшись півдюжиною зірок.

Люди, що стояли навколо хатини, вдивлялись у чорне провалля неба і вслухались у невимовну тишу Арктики. Їх очі чекали летючого світляка, а вуха — гудіння. Вони виглядали дирижабль «Третя п'ятирічка».

Через десять хвилин звилась нова ракета, і, коли вона згасла, Крига сказав Темарові й Оротукові, які стояли поруч нього:

— У мене залишилось вісім ракет.

— З дирижабля переказували по радіо, що вони везуть нам ракети, — зауважив Темар.

— Везуть! Але чи привезуть, коли в мене залишилось вісім!

— Треба розпалити вогнище, — порадив Оротук. Зібравши все, що могло горіти і що можна було спалити, хлопці розвели вогнище.

Кожні десять хвилин Крига випускав нову ракету, і коли у мисливця залишилась остання ракета, один з моряків помітив у темряві вогник, а Темар почув гуркіт мотора.

До них наближався дирижабль.

За кілька хвилин по тому мисливець випустив останню ракету.

І в світлі цієї ракети над станцією заблискотіла металева оболонка дирижабля та його гондоли.

Гуркіт моторів стих. Дирижабль поволі знижувався. І ось на крижину впав стальний якір і кілька канатів. Моряки під проводом штурмана Бойчука кинулись кріпити той якір за тороси і вчепилися за канати. Дирижабль зупинився, хоч малесенький вітрець і намагався однести його вбік.

З гондоли спустили мотузяну драбину — шторм-трап, і по ній почали спускатися двоє людей.

— Привіт зимівникам Північного полюса, морякам «Рожевої чайки» і трьом хлопцям — одважним мандрівникам, — заgrimів у рупор капітан дирижабля.

— Ура! Слава! — залунало на крижині.

— Швидше готуйтеся до посадки, — крикнув у рупор капітан.

Штурман Бойчук наказав здоровим морякам підіймати хворих на дирижабль.

Коли весь екіпаж «Рожевої чайки» опинився в гондолі, штурман звернувся до трьох хлопців:

— А тепер ваша черга, друзі мої. Ви побували на полюсі, ви зробили виняткову подорож. Завдяки вам врятовано моряків «Рожевої чайки». Але мотор ваших саней-човна вже спрацювався, і ви не зможете на них повернутись. Вам треба повертатись дирижаблем. Їдьте, вчіться і коли навчитесь, повертайтеся на роботу в Арктику.

Троє хлопців презирнулись, і Володя відповів штурманові:

— Ми вже про це радились. Ми вирішили, що Темар вступає до морської школи, щоб стати штурманом. Оротук — до авіаційного інституту — він будуватиме літаки й дирижаблі, а я піду до університету на фізико-математичний факультет, щоб потім досліджувати Арктику.

Троє старших полярників обнялися з молодими дослідниками і тепло розпрощались.

— Алло! — гукнув капітан дирижабля, — швидше сідайте, бо починається вітер.

І справді, відкляся із просторів війнуло холодом, і канати, що тримали дирижабль, натягнулись, як струни. Троє хлопців миттю кинулись по шторм-трапу до гондоли.

Коли вони опинились там, капітан звелів перерізати канати.

— До побачення! — закричали з гондоли.

— Щасливої подорожі! — донеслось знизу, з крижини.

— Гей, унизу! — закричав Володя. — В аеросанях залишились олівці і пера...

— Дякуємо, — ледве чутно донісся голос штурмана.

Дирижабль став підійматись. Запрацювали мотори, збільшувалась швидкість, і скоро зник вогник, що світився над крижаною хатиною.

Вітер посилювався. Над закрижанілим морем засвістів зимовий шторм. Дирижабль то підкидало вгору, то кидало набік.

Мотори працювали на повну силу.

Темрява мчала повз вікна гондоли. Компас показував шлях.

Днів через два по тих подіях радисти-аматори короткохвильнінки підслухали в ефірі на хвилі 135 метрів дві такі радіограми.

Перша:

«З Москви. Станції «Північний полюс». Щасливо повернулись. Вітаємо.
Велетень, Темар, Оротук».

Друга:

«З Північного полюса. Москва. Велетневі, Темарові, Оротукові. Привіт з Арктики. Вітер стих. Над крижаними просторами сходить місяць.

Безперервно провадимо спостереження. Чекаємо повідомлення про ваші успіхи в навчанні.

Бойчук. Офіура, Крига ».

1934

Зміст

Погонич блакитного кита
Вовки гоняться за оленями
Волохан
Малий посланець
Крила рожевої чайки
Берег невідомого острова
Володька-рибалка
Лови білого ведмедя
З півночі мчав ураган
Хатина на кризі

©

<http://kompas.co.ua> — україномовна пригодницька література

Спасибо, что скачали книгу в бесплатной электронной библиотеке Royallib.ru

Оставьте отзыв о книге

Все книги автора